

FACULTEIT RECHTSGELEERDHEID

DECANAAT

TIENSESTRAAT 41

3000 LEUVEN

Academiejaar 2014 - 2015

Gedragwetenschappelijk onderzoek binnen de muren.

Een verkennende studie naar de moeilijkheden die gepaard gaan met een forensische context.

Promotor: Prof. G. VERVAEKE

Begeleidster: Annelies NUYTS

Verhandeling, ingediend door Niels BILLIAU, bij het
eindexamen voor de graad van MASTER IN DE
CRIMINOLOGISCHE WETENSCHAPPEN

SAMENVATTING

Wetenschappelijk onderzoek in een forensische context kent een lange evolutie, en volgens sommige auteurs moet het zich nog ontwikkelen tot een discipline op zich (Magaletta Morgan, Reitzel & Innes, 2007). Een groot deel van deze categorie betreft onderzoek met respondenten die een strafrechtelijk verleden hebben, een populatie die niet altijd even toegankelijk is. Deze studie gaat na welke problemen onderzoekers ondervinden als gevolg van de forensische context waarbinnen ze onderzoek voeren (Beyens, 2013). Daarenboven wordt ook gepeild naar de manieren waarop men omgaat met deze hindernissen. In elke fase van het wetenschappelijk onderzoek kan de forensische setting problemen opleveren waar een onderzoeker mee moet kunnen omgaan om zijn werk succesvol te doen.

Eerst vindt er een literatuurstudie plaats, daarna een empirisch onderzoek waarbij experts gecontacteerd werden om een antwoord te vinden op de onderzoeksvragen. Om de ervaringen van deze experts in kaart te brengen, werd er gebruikt gemaakt van een kwalitatieve onderzoeksmethodologie. Het empirisch onderzoek bestaat uit semigestructureerde interviews met zeven Vlaamse onderzoekers waarbij gepeild wordt naar thema's die volgens de literatuurstudie belangrijk zijn – maar er wordt hen ook de ruimte geboden om eigen inzichten naar voor te brengen. De experts werden niet willekeurig gekozen maar doelgericht geselecteerd. Het enige noodzakelijke criterium waaraan voldaan moest zijn, was dat de expert ervaring had met onderzoek voeren in een forensische context. Daarenboven werd er gestreefd naar een optimale geografische spreiding.

De onderzoeksresultaten tonen aan dat de forensische context waarbinnen het onderzoek plaatsvindt wel degelijk een invloed heeft. De experts uitten voornamelijk hun frustratie over de regeling van praktische zaken, alsook hun bezorgdheden omtrent ethische kwesties. Daarnaast gaven ze ook aan hoe zij omgaan met de persoonskenmerken die eigen zijn aan deze specifieke onderzoekspopulatie. Op deze manier vormen de interviews met experts een soort van uitvalsbasis van waaruit onervaren onderzoekers hun moedige taak kunnen beginnen. Ten slotte gaven ze hun mening over de invloed van sociale wenselijkheid en de ernst van non-respons bij dit soort onderzoek.

I. Dankwoord

Met veel appreciatie wil ik graag mijn dank betuigen aan:

Professor Geert Vervaeke, mijn promotor, voor het vergroten van mijn interesse in de forensische gedragswetenschappen.

Annelies Nuyts, mijn begeleidster: bedankt voor de geweldig fijne samenwerking en de nuttige feedback.

Alle onderzoekers die de tijd hebben genomen om zich door mij te laten interviewen: de gesprekken waren niet alleen erg informatief, al jullie ervaringen waren ook ontzettend boeiend om naar te luisteren.

Mijn lief, vrienden en familie voor het geduld dat ze met mij moesten hebben en de steun die ze mij hebben geboden.

Mijn moeder, om me de kans te bieden om te doen wat ik graag doe.

En tot slot mijn petekindje, wiens uitbundige lach me op tijd en stond mijn zorgen even deed vergeten.

II. Inhoudsopgave

SAMENVATTING	1
I. DANKWOORD.....	2
II. INHOUDSOPGAVE.....	3
III. LIJST VAN AFKORTINGEN.....	5
IV. LIJST VAN BIJLAGEN.....	6
ALGEMENE INLEIDING.....	7
<u>DEEL I. LITERATUURSTUDIE</u>	11
HOOFDSTUK 1. ONDERZOEKSDSIGN: ETHISCHE EN PRAKTISCHE BEZWAREN.....	13
1.1. ETHISCHE OVERWEGINGEN BIJ ONDERZOEK IN EEN FORENSISCHE CONTEXT	13
1.2. PRAKTISCHE BEKOMMERNISSEN BIJ ONDERZOEK IN EEN FORENSISCHE CONTEXT	15
1.3. CONCLUSIE	19
HOOFDSTUK 2. DATAVERZAMELING: KLINISCH-PSYCHOLOGISCH PROFIEL VAN DE DEELNEMERS	20
2.1. COGNITIEF FUNCTIONEREN.....	21
2.2. STOORNISSEN IN HET GEVOELSLEVEN EN INTERPERSOONLIJK FUNCTIONEREN	24
2.3. MINDERJARIGHEID EN JEUGDDELINQUENTIE	27
2.4. ZIEKTE-INZICHT EN MEDICATIE GERELATEERDE PROBLEMEN	30
2.5 CONCLUSIE	32
HOOFDSTUK 3. DATA-ANALYSE & INTERPRETATIE VAN RESULTATEN: SOCIALE WENSELIJKHEID EN GROUND TRUTH	33
3.1. DEFINIËRING VAN SOCIALE WENSELIJKHEID	34
3.2. ZELFMISLEIDING EN IMPRESSION MANAGEMENT	34
3.3. SOCIALE WENSELIJKHEID BIJ ONDERZOEK IN EEN FORENSISCHE SETTING: GROUND TRUTH	35
3.4. SOCIALE WENSELIJKHEID CONTROLEREN EN GROUND TRUTH BENADEREN.....	36
3.5. NON-RESPONS	38
HOOFDSTUK 4. KRITISCHE SAMENVATTING VAN DE LITERATUURSTUDIE: VRAGEN VOOR HET EMPIRISCH ONDERZOEK.....	39
<u>DEEL II. EMPIRISCH ONDERZOEK</u>	43
HOOFDSTUK 5. CENTRALE PROBLEEMSTELLING VAN HET ONDERZOEK EN VOORSTELLING VAN DE ONDERZOEKSVRAGEN	44
HOOFDSTUK 6. METHODOLOGIE VAN HET EMPIRISCH ONDERZOEK	46
6.1. CONCEPTUEEL KADER	46
6.2. DE STEEKPROEFTREKING.....	47
6.3. DATAVERZAMELING	49
6.4. DATA-ANALYSE	50
6.5. KWALITEIT, BEPERKINGEN EN RELEVANTIE VAN HET ONDERZOEK.....	51

HOOFDSTUK 7. ANALYSE EN INTERPRETATIE VAN DE RESULTATEN	54
7.1. ETHISCHE AANDACHTSPUNTEN	54
7.1.1 Relevante kennistoename en gewenste onderzoeksresultaten niet haalbaar met een andere populatie.....	54
7.1.2. Afweging risico's versus voordelen	55
7.1.3. Geïnformeerde toestemming.....	56
7.1.4 Machtsonevenwicht en externe dwang.....	57
7.1.5. Incentives	58
7.1.6. Vertrouwelijkheid en anonimiteit	59
7.1.7. Neutraliteit en objectiviteit	60
7.1.8. Feedback over onderzoeksresultaten.....	60
7.2. PRAKTISCHE MOEILIKHEDEN.....	61
7.2.1. Toegang tot de instelling en goedkeuring door ethische commissie	61
7.2.2. Verhouding respondenten – onderzoeker – personeel.....	62
7.2.3. Bemoeienis van de overheid of instelling	63
7.2.4. Dagelijkse routine.....	63
7.2.5. Vertrouwen winnen.....	64
7.2.6. Cultuur- of taalverschil.....	64
7.2.7. Dubbele rol (onderzoeker versus therapeut).....	65
7.2.8. Eigen emotionaliteit en bezorgdheid om de eigen veiligheid en privacy.....	65
7.3. PSYCHOLOGISCHE KENMERKEN VAN RESPONDENTEN	66
7.3.1 Beperkingen op vlak van cognitief functioneren	67
7.3.2. Stoornissen op vlak van gevoelsleven en interpersoonlijk functioneren	71
7.3.3. Medicatiegebruik	72
7.3.4. Gebrek aan ziekte-inzicht.....	73
7.3.5. Minderjarigen	73
7.4. SOCIALE WENSELIJKHEID	75
7.5. NON-RESPONS	77
HOOFDSTUK 8. DISCUSSIE EN ALGEMEEN BESLUIT	81
8.1. ONDERZOEK IN EEN FORENSISCHE CONTEXT VOLGENS EXPERTEN: DISCUSSIE.....	81
8.2. ALGEMEEN BESLUIT	86
REFERENTIELIJST	89
BIJLAGEN	102
BIJLAGE 1 – INTERVIEWLEIDRAAD, EERSTE VERSIE.....	102
BIJLAGE 2 – INTERVIEWLEIDRAAD, TWEEDE VERSIE	106
BIJLAGE 3 – INFORMED CONSENT	109

III. Lijst van afkortingen

BIDR	Balanced Inventory of Desirable Responding
DSM	Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders
EPQ	Eysenck Personality Questionnaire
EPQ-RSS	Eysenck Personality Questionnaire – Revised Short Scale
MMPI	Minnesota Multiphasic Personality Inventory (MMPI)
M-CSDS	Marlowe-Crowe Social Desirability Scale
PSD	Psychosociale dienst

IV. Lijst van bijlagen

Bijlage 1	Interviewleidraad, eerste versie
Bijlage 2	Interviewleidraad, tweede versie
Bijlage 3	Informed consent formulier

ALGEMENE INLEIDING

Wetenschappelijk onderzoek in forensische settings kent **een lange evolutie**. Voornamelijk sinds de Tweede Wereldoorlog werden gevangenen gezien als ideale proefpersonen (Cislo & Trestman, 2013). Het ging dan vooral om medische experimenten, waarbij de proefpersonen werden blootgesteld aan grote gezondheidsrisico's. Psychologische experimenten met gedetineerden vonden hun opgang vanaf de jaren '50 (Howitt, 2010). De decennia die daarop volgden, werden publieke opinie, academici en beleidsmakers zich meer en meer bewust van de ethische overwegingen die moesten gemaakt worden bij zulke experimenten. Regelgeving werd strikter en er werd in ethische codes met betrekking tot wetenschappelijk onderzoek ook uitvoeriger aandacht geschonken aan gevangenen als proefpersonen. Hierdoor was onderzoek in de gevangenis een tijdlang eerder beperkt (Moser et al., 2004). Gedragwetenschappelijk onderzoek in forensische settings is pas de laatste jaren weer gestegen in belangrijkheid (Magaletta, Morgan, Reitzel & Innes, 2007), met het idee dat dit soort onderzoek belangrijk is voor het verbeteren van het gevangeniswezen zelf (Moser et al., 2004).

Volgens Magaletta et al. (2007) staat gedragwetenschappelijk onderzoek in strafinstellingen nog in haar kinderschoenen, en moet het zich nog **ontwikkelen tot een discipline op zich**. Zo klagen deze auteurs bijvoorbeeld aan dat er geen opleidingen bestaan voor gedragwetenschappers die onderzoek willen doen naar de klinische praktijk in forensische settings. Dit maakt dat het voor onderzoekers niet altijd duidelijk is wat nu precies het doel moet zijn van zulk onderzoek en wat ze als wetenschapper mogen, moeten of kunnen onderzoeken, en aan de hand van welke methoden (Magaletta et al. 2007). Patenaude (2004) stelt dat onderzoek in de gevangenis *"pragmatisch en beleidsgericht moet zijn zodat het nuttig is voor de mensen in het veld"* (p. 70). Om zinvol onderzoek te kunnen doen in een forensische context, is het volgens Magaletta et al. (2007) nodig dat de onderzoeker een integratie kan maken van de verschillende perspectieven en soorten kennis. Zo moet de onderzoeker inzicht hebben in zowel de individuele dynamieken van criminaliteit, als in de rol van het strafrechtelijke systeem, de psychologische behandeling, omgeving, enzovoort. Er wordt gesteld dat onderzoekers in een forensische context de inzichten van ervaren klinici

nodig hebben om relevant onderzoek te kunnen voeren. Wormith et al. (2007) delen deze mening en stellen voor dat onderzoekers en klinici gaan samenwerken om meer en betere evaluaties te kunnen maken van de behandelingsmethoden. Van Marle en Van der Kroft (2007) willen ten slotte aanstippen dat de klinische problemen van de forensische patiënt meer moeten gezien worden als een empirische vraag, waarbij men meer aandacht heeft voor (een verschillende benadering van) subgroepen van forensische patiënten.

Wanneer wetenschappelijk onderzoek plaatsvindt in een forensische setting, kan dit bijkomende problemen met zich meebrengen (Beyens, 2013). In elke fase van het onderzoek zijn wel moeilijkheden te bedenken die ontstaan omwille van de forensische context waarin het onderzoek plaatsvindt. Zo zijn er bijkomende praktische regelingen te treffen¹, meer ethische zorgen omtrent het informed consent en vrijwillige toestemming, maar ook de kenmerken van de deelnemerspopulatie kunnen eventueel gevolgen hebben voor het voeren van wetenschappelijk onderzoek in een forensische context. Deze masterproef is erop gericht voor elke fase van het wetenschappelijk onderzoek de bijkomende **moeilijkheden als gevolg van die forensische context** te identificeren. Om deze moeilijkheden voldoende te kunnen begrijpen en hopelijk aan te pakken, is allereerst een goede omschrijving van het begrip “forensische setting” of “forensische context” nodig. Als men spreekt over een gedragswetenschappelijk onderzoek *in een forensische setting*, wat wordt er dan precies bestudeerd? Wat kan het onderwerp van een onderzoek in een forensische setting zoal zijn?

Om dit te beantwoorden, kunnen we inspiratie halen bij De Ruiter en Scholing (2003). Zij gebruiken een soortgelijk begrip in kader van diagnostiek en behandeling, namelijk dat van ‘forensische cliënten’ die zij definiëren als “*personen die in aanraking gekomen zijn met politie en justitie vanwege strafbare feiten*” (p. 2). Wetenschappelijk onderzoek in een forensische setting is, in analogie hiermee, **elk onderzoek dat handelt over geweld als breed onderwerp en/of waarvan de participanten in aanraking zijn gekomen met politie en justitie vanwege strafbare feiten**. Bijvoorbeeld slachtoffer-surveys en vragenlijsten over daderschap bij burgers vallen onder dit begrip omwille van het onderwerp waar zulk onderzoek naar peilt (namelijk geweld). Omwille van het beperkte tijdsbestek zal deze masterproef dit type onderzoek echter slechts oppervlakkig aanraken. Wat veel

¹ Bijvoorbeeld toegang verkrijgen tot de gevangenis of het verzekeren van de eigen veiligheid.

interessanter is, en waar dus vooral op gefocust zal worden in deze masterproef, zijn studies die gebruik maken van een onderzoekspopulatie bestaande uit mensen die een misdrijf hebben gepleegd. Het gaat met andere woorden over onderzoek met onder andere (ex-) gedetineerden, geïnterneerden, verdachten in voorhechtenis, of veroordeelden tot een werkstraf als participanten. In navolging van De Ruiter en Scholing (2003) kunnen zij omschreven worden als “forensische respondenten”. Zulk onderzoek, met daders als deelnemers, kan bijvoorbeeld gaan over de ervaring van het gevangenisleven bij gedetineerden, het niet willen behandeld worden van forensische patiënten, of criminogene en beschermende factoren bij jongeren in een justitiële jeugdinstelling. Dit zijn slechts enkele voorbeelden van de veelheid aan onderzoek die plaatsvindt in gevangenissen, op forensisch-psychiatrische units of diensten voor ambulante hulpverlening, en andere soorten (straf)instellingen. Al deze types van onderzoek vallen onder de noemer ‘gedragswetenschappelijk onderzoek in een forensische setting’. Doorheen de uiteenzettingen in deze masterproef zal het gaan over gevangenissen, strafinstellingen of andere diensten en over gedetineerden, geïnterneerden en soms (forensisch-psychiatrische) patiënten. Al deze begrippen worden gezien als de hierboven gedefinieerde “forensische context”, respectievelijk “forensische respondenten” en kunnen dus allemaal passend gebruikt worden.

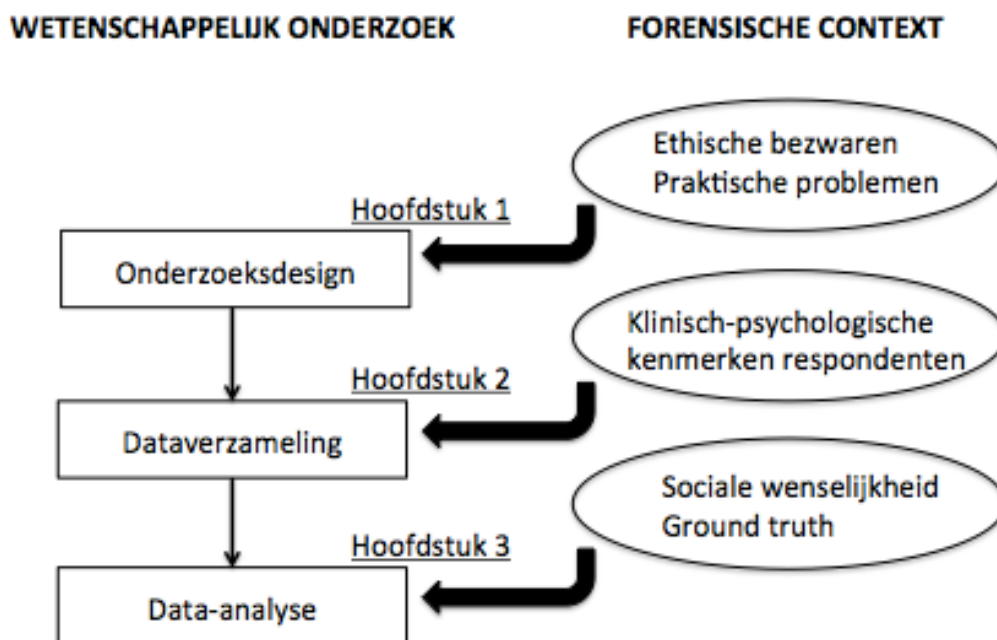
Deze masterproef bestaat uit twee delen, namelijk een literatuurstudie en een empirisch luik. In de literatuurstudie wordt er getracht vanuit de bestaande literatuur de meest relevante problemen te identificeren die een forensische setting meebrengt voor het wetenschappelijk onderzoek. Ook worden de aanbevelingen geschetst die de auteurs doen om met deze problemen om te gaan. Deze problemen worden weergegeven volgens de verschillende fasen die een onderzoeker moet doorlopen tijdens zijn onderzoek. Om verwarring voor de lezer te vermijden is het belangrijk aan te stippen dat dit gaat om de fasen van wetenschappelijk onderzoek in het algemeen, en dus niet om het empirisch onderzoek van deze masterproef. De uiteenzetting van het empirische onderzoek volgt in het tweede deel van deze scriptie. Dit onderzoek is er op gericht te peilen naar de ervaringen van Vlaamse onderzoekers met het doen van gedragswetenschappelijk onderzoek in een forensische context. Enerzijds wordt er nagegaan hoe onderzoekers de problemen ervaren die uit de literatuurstudie blijken, en of er eventueel nog andere

moeilijkheden zijn. Anderzijds worden de onderzoekers ook bevraagd naar hoe ze concreet omgaan met deze moeilijkheden, aangezien de literatuur vaak erg vaag blijft over strategieën om deze bijkomende problemen aan te pakken. Concreet bestaat het empirische luik van deze masterproef dus uit het beantwoorden van twee onderzoeksvragen, namelijk:

1. Welke moeilijkheden komen onderzoekers tegen als ze onderzoek doen in een forensische setting?
2. Hoe kan er, bij het doen van gedragswetenschappelijk onderzoek, op een effectieve manier worden omgegaan met de problemen die een forensische context met zich meebrengt?

DEEL I. Literatuurstudie

De literatuurstudie van deze masterproef is opgesteld volgens de verschillende fasen van wetenschappelijk onderzoek. Er wordt gefocust op drie fasen – namelijk de fase van het opstellen van het onderzoeksdesign, de dataverzameling en de data-analyse – omdat vooral deze fasen onderhevig zijn aan gevolgen van de context waarin het onderzoek plaatsvindt. Een onderzoeker kan in elk van deze fasen problemen tegenkomen die eigen zijn aan de forensische context waarbinnen zijn onderzoek plaatsvindt. Hieronder wordt de opbouw van de literatuurstudie schematisch voorgesteld.

Figuur 1. Structuur van de literatuurstudie.

Het eerste hoofdstuk behandelt het opstellen van het onderzoeksdesign, waarin enerzijds de belangrijkste ethische overwegingen worden geschetst die een onderzoeker moet maken, en anderzijds de praktische problemen waar hij zich op moet voorbereiden. Ten tweede wordt de dataverzameling besproken; voor deze fase wordt er gefocust op de (klinisch-)psychologische kenmerken van de forensische respondenten. Het derde hoofdstuk gaat over de data-analyse, waarbij voornamelijk sociale wenselijkheid en het gebrek aan 'ground truth' aanleiding kunnen geven tot moeilijkheden bij het interpreteren van de resultaten. Ten

slotte volgt er nog een vierde hoofdstuk dat in feite een uitgebreide samenvatting vormt van de literatuurstudie. Misschien nog belangrijker: hier worden ook de hiaten weergegeven die de literatuur achterlaat. Dit laatste hoofdstuk vormt zo de basis voor het empirische onderzoek van deze masterproef.

HOOFDSTUK 1. Onderzoeksdesign: ethische en praktische bezwaren

In de aanloop van elk onderzoek moet er nagedacht worden over de praktische aanpak, de specifieke onderzoeksmethoden, het selecteren van participanten, enzovoort. Ook over de ethische aspecten moet in de fase van het onderzoeksopzet gereflecteerd worden (Creswell, 2013; Howitt, 2010). Dit gebeurt best vooraleer het onderzoek effectief start, zodat men optimaal voorbereid is en goed kan inspelen op eventuele bijkomende moeilijkheden. Om deze reden worden de praktische en ethische bezwaren besproken in dit hoofdstuk over onderzoeksdesign. Wanneer men onderzoek wil doen in een forensische setting zijn er een aantal extra ethische overwegingen die men moet maken omdat men te maken heeft met deelnemers die behoren tot een zogenaamde 'risicogroep'. Zo zijn bijvoorbeeld gevangenen een risicogroep omdat zij van hun vrijheid en autonomie zijn beroofd (Pont, 2008). De ethische bezwaren worden in het eerste deel van dit hoofdstuk besproken, om vervolgens in het tweede deel te kijken naar de praktische beslommingen die eigen zijn aan de forensische context.

1.1. Ethische overwegingen bij onderzoek in een forensische context

In andere landen zoals bijvoorbeeld Canada, de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk moet elk sociaalwetenschappelijk onderzoek eerst een beoordelingsproces doorstaan dat gebeurt door een **ethische onderzoekscommissie**. In Vlaanderen en Nederland wordt zulke evaluatie niet standaard gedaan, maar de opdrachtgever van het onderzoek kan dit wel steeds aanvragen (O'Gorman & Vander Laenen, 2010). Wanneer het onderzoek patiënten betreft (en dus ook bijvoorbeeld geïnterneerden), moet het in de meeste gevallen langs de ethische comités van de universitaire ziekenhuizen. In België en Nederland zijn duidelijke regels vastgelegd in de wetgeving omtrent deontologie en ethiek.

Volgens Fulford en Howse (1993) moet onderzoek bij (forensisch-)psychiatrische patiënten voldoen aan **vier ethische principes**. Deze principes zijn algemeen genoeg zodat ze toepasbaar zijn op alle deelnemers van onderzoek in een forensische setting (zie bijvoorbeeld ook O'Gorman & Vander Laenen, 2010), en niet enkel voor forensisch-

psychiatrische patiënten. Daarenboven halen ook andere auteurs deze principes in meer of mindere mate aan wanneer ze het hebben over andere forensische subpopulaties (zoals bijvoorbeeld gevangenen). Vooreerst moet men er van uit kunnen gaan dat het onderzoek een toename in kennis zal teweegbrengen dat relevant is voor de gezondheidszorg. Hetzelfde geldt voor onderzoek met gevangenen: de onderzoeksresultaten moeten een voordelig gevolg hebben voor het gevangeniswezen (Konrad, 2010; Pont, 2008). Als het onderzoek niets relevant kan bijdragen aan de wetenschappelijke kennis, heeft het geen zin – en beschouwt men het zelfs als onethisch – om kwetsbare risicogroepen er mee lastig te vallen. Ten tweede mag er ook geen kans bestaan dat diezelfde toename in kennis ook kan worden bereikt met een andere deelnemerspopulatie dan de risicogroep (Fulford & Howse, 1993). Als hetzelfde resultaat bekomen kan worden met burgers, is het niet aangeraden om risicogroepen te gebruiken voor het onderzoek. Vervolgens moeten de mogelijke voordelen (voor de subjecten zelf óf voor de populatie in het algemeen) opwegen tegen de risico's van of de schade veroorzaakt door het onderzoek (Fulford & Howse, 1993; Howitt, 2010; O'Gorman & Vander Laenen, 2010; Pont, 2008). Ten slotte moeten patiënten een geldige toestemming geven voor hun deelname, wat inhoudt dat ze vrijwillig beslissen nadat ze behoorlijk geïnformeerd zijn (Fulford & Howse, 1993; Ward & Willis, 2010).

Het grootste ethische bezwaar dat kan gemaakt worden bij onderzoek met gevangenen of geïnterneerden is dat zij mogelijk vatbaar zijn voor **externe dwang**. Deze personen zitten in een benarde situatie: hun vrijheid is in veel gevallen afgenomen of ze zijn afhankelijk van behandeling. Dit maakt dat de mogelijkheid van forensische respondenten om echt vrijwillig en ongedwongen te beslissen tot participatie aangetast kan zijn (Moser et al., 2004; Regehr, Edwardh & Bradford, 2000; Ward & Willis, 2010). In een attitudeonderzoek bij gevangenen (Edens, Epstein, Stiles & Poythress, 2011) werd er nagegaan wat de gepercipieerde druk is voor deze populatie om deel te nemen aan biomedisch en sociaalwetenschappelijk onderzoek. Over het algemeen spreekt het onderzoek de assumpties echter tegen dat gevangenen zouden gedwongen worden om deel te nemen. De grote meerderheid van hun *“respondenten geven aan dat ze aanzienlijke controle hebben over het besluitvormingsproces”* (Edens et al., 2011, p. 790). Ook forensisch-psychiatrische patiënten op een gesloten afdeling (bv. geïnterneerden) gaven aan dat ze weinig dwang ondervonden

wanneer het aankwam op deelnemen aan wetenschappelijk onderzoek (Magyar, Edens, Epstein, Stiles & Poythress, 2012).

Een tweede ethisch aspect met betrekking tot wetenschappelijk onderzoek in een forensische setting waar men aan moet denken, gaat over de **geïnformeerde toestemming**. Begrijpt de participant wel waar hij of zij voor tekent? Dit gaat in feite gepaard met het eerste aspect van dwang: de deelnemers moeten goed geïnformeerd worden zodat zij een weloverwogen beslissing kunnen maken, en zodat er geen sprake kan zijn van directe of indirecte druk. Participanten die laagopgeleid zijn, niet erg taalvaardig zijn, een andere moedertaal spreken, of aan een mentale stoornis lijden, zijn in het bijzonder kwetsbaar voor het niet goed begrijpen van het onderzoek waar ze aan deelnemen (Montalvo & Larson, 2014) of het niet goed vatten van de gevolgen van een deelname of een niet-deelname (Moser et al., 2004). Montalvo en Larson (2014) benadrukken dat het in een forensische context vaak problematisch blijkt dat de participanten een misvatting hebben over het therapeutische effect van hun deelname. Ze geloven eerder dat het onderzoek voordelen voor hen persoonlijk kan opleveren, in plaats van bij te dragen aan de algemene wetenschappelijke kennis. Om het begrip te verbeteren, moet er volgens hen gebruik gemaakt worden van vereenvoudigde, doch volledige, informed consent formulieren en visuele hulpmiddelen bij de uitleg van het onderzoek. Daarnaast moet er werk gemaakt worden van opleidingen of bijscholingen voor onderzoekers op vlak van communicatie en ethiek (Doab, 2009).

1.2. Praktische bekommernissen bij onderzoek in een forensische context

De meest voor de hand liggende forensische context is de gevangenis. Om in België onderzoek te doen met gedetineerden, en met andere woorden **toegang te krijgen tot de gevangenis**, heeft men officieel toestemming nodig van het directoraat-generaal Penitentiaire Instellingen dat behoort tot de Federale Overheidsdienst Justitie. De aanvraag² moet minstens twee maanden voor de start van het onderzoek worden ingediend per brief of mail aan de Dienst Managementondersteuning. Daarnaast is ook de goedkeuring van de

² Zie de website van de Federale Overheidsdienst Justitie:
http://justitie.belgium.be/nl/themas_en_dossiers/gevangenis/studenten/onderzoeken/

gevangenisdirectie en de medewerking van het personeel vereist. Als het onderzoek rechtstreeks contact met gedetineerden vereist³, moet men eerst een stage hebben gelopen in een gevangenis. Wanneer het onderzoek mag doorgaan, krijgt men per mail of per brief een officiële toelating die men steeds moet kunnen tonen tijdens het onderzoek. Als er een staking van het personeel plaatsvindt of er is een incident in de gevangenis, kan het onderzoek uitzonderlijk worden onderbroken of uitgesteld. In België wordt er weinig gerapporteerd over moeilijkheden om toegang te krijgen tot de gevangenis. Newbold, Ross, Jones, Richards en Lenza (2014) suggereren voor de Verenigde Staten echter dat toegang moeilijk wordt verkregen, en als ze verkregen wordt, dat het meestal onder strikte voorwaarden zal zijn. Ze waarschuwen hieromtrent voor mogelijke bemoeienissen van de overheid, zoals het mee willen beslissen over de inhoud van het onderzoek of inzage verkrijgen in de onderzoeksresultaten. Daarenboven beslist volgens Patenaude (2004) het bestuur van de instelling mee of er een bepaald onderzoek mag worden uitgevoerd of niet. Dit legt al meteen een mogelijke druk op de onderzoeker om zijn studie zo te doen dat de resultaten een positief licht schijnen op de instelling in kwestie. Het is van belang dat de onderzoeker en de instelling vanaf dag één op de zelfde lijn zitten, met duidelijke afspraken rond de opdracht en de vrijheid van de onderzoeker. Hierbij moet deze laatste *“een zo uitgebalanceerd mogelijke analyse maken, zowel de machtigen als de ondergeschikten aan het woord laten, en realistische beleidsoplossingen voor praktische problemen voorstellen”* (Patenaude, 2004, p. 87). Uiteraard is niet enkel de toestemming van overheid en instelling nodig, ook de respondenten moeten overtuigd worden om mee te werken aan het onderzoek. Een geldelijke **vergoeding** aanbieden voor deelname is redelijk controversieel; tegenstanders duiden op het feit dat daders dit gaan zien als makkelijk verdiend geld om uit te geven aan bijvoorbeeld drugs (Van Gemert, 2010). Echter, in landen als Nederland en de Verenigde Staten is het bieden van een vergoeding aan forensische respondenten wel al langer gangbaar dan in België.

Hoewel de administratieve rompslomp aanzienlijk kan zijn, is officieel toegang krijgen tot de gevangenis echter niet de enige moeilijkheid bij het voeren van onderzoek in een forensische setting. *“Het probleem, inherent aan dit soort onderzoek, is dat eender welke specifieke rol die door een onderzoeker wordt aangenomen of onderhandeld, de toegang tot*

³ Zoals dat bij interviews of observaties het geval is.

en interpretatie van de verzamelde data beïnvloedt” (Newbold et al., 2014, p. 440). De auteurs verwijzen hier naar eventuele **emotionele reacties** van de onderzoeker en het effect daarvan op zijn objectiviteit. Echter, Scheirs en Nuytiens beschouwen *“de koude en objectieve wetenschapper een mythe”* (p. 141). Natuurlijk is het normaal dat je als onderzoeker eens zenuwachtig of angstig bent in de omgang met gedetineerden, en het is best menselijk als je meeleeft met de respondent die je bijvoorbeeld aan het interviewen bent. Menselijkheid en gevoelens kunnen ook heel nuttig zijn voor het onderzoek (Jewkes, 2012), maar het is niet ondenkbaar dat deze gevoelens het oordeel van de onderzoeker kunnen ondermijnen. Niet alleen de onderzoeksresultaten zouden kunnen lijden onder de zware emotionaliteit van dit soort onderzoek, de onderzoekers kunnen ook verrast worden door het effect dat het onderzoek op henzelf heeft (Scheirs & Nuytiens, 2013). En ook Decoene (2013) haalt aan dat het werken met (zware) misdadigers zijn tol kan eisen voor criminologen en psychologen zelf. Zoals hij het, in kader van zijn single-case onderzoeken, beschrijft:

“Ik begon te begrijpen hoe het slechte en het verdorvene niet alleen de boosdoener vernietigt, maar ook de toeschouwer treft. (...) Accepteren dat personen zoiets doen, dat het fundamenteel onvoorspelbaar is, en dit vervolgens proberen te begrijpen, doorbreekt beetje bij beetje de illusie dat ik anders ben dan hen” (p. 94).

Om herhaaldelijk de verhalen van misdadigers te kunnen aanhoren, is het ten eerste belangrijk dat men mee blijft met de recente vorderingen op gedragswetenschappelijk gebied; ten tweede moet men zoveel als mogelijk samen met een collega aan één case werken zodat men het niet alleen hoeft te doorstaan; en ten slotte moet men ervoor zorgen dat men een veilige werkomgeving heeft met begripvolle en ondersteunende collega's (Decoene, 2013, p. 100-102).

De grootste moeilijkheid voor wetenschappelijke onderzoeken in correctionele instellingen is volgens Patenaude (2004) dat de hoofdrolspelers daar⁴ een **wantrouwen** delen ten opzichte van onderzoekers, die zij zien als buitenstaanders. Hierdoor kunnen respectievelijk persoonlijke, professionele, of politieke loyaliteit het onderzoek danig ondermijnen. Ook

⁴ Gevangenen, personeel en bestuur

volgens andere auteurs is het vertrouwen winnen van gevangenen moeilijk (zie bijvoorbeeld Brown, Marshall, Bower, Woodham & Waheed, 2014; Newbold et al., 2014; Nielsen, 2010). Als de onderzoeker daar niet in slaagt, is het voor hem bijzonder moeilijk om waarheidsgetrouwe informatie te verkrijgen. Maar ook het gevangenis personeel kan wantrouwig staan tegenover de onderzoeker omwille van diens kritische benadering, of omdat ze vrezen dat hij of zij onvoldoende zal kijken vanuit hun perspectief (Nielsen, 2010; Unnithan, 1986). Deze vijandigheid van beide partijen, zowel gevangenen als personeel, maakt het voor een onderzoeker lastig om zich voor beide groepen als een neutraal persoon op te stellen en te verzekeren dat zijn enige doel is om een correct beeld te krijgen van het leven in de gevangenis. Vooral gevangenen, maar in mindere mate ook het personeel, kunnen het gevoel hebben dat de onderzoeker hen eigenlijk alleen maar gebruikt voor zijn eigen academische carrière, en ook het feit dat hij vrij kan komen en gaan, stoot hen voor de borst (Unnithan, 1986).

Het is belangrijk dat de onderzoeker bekend is met de **dagelijkse routine binnen de instelling** vooraleer hij aan de dataverzameling begint (Unnithan, 1986). Gevangenen zijn verplicht stipt op tijd te zijn voor maaltijden, werk, hygiënemomenten enzovoort. Wanneer de tijd voor hen begint te dringen, zullen ze het interview voortijdig willen afbreken of het gesprek snel afronden. Dit komt het onderzoek niet ten goede. Het is dus belangrijk dat de onderzoeker zich voldoende voorbereidt op en aanpast aan de dagindeling van de gedetineerden. Voorts merkt Unnithan (1986) ook op dat de nadruk die de instelling legt op conformiteit tussen de gevangenen (bijvoorbeeld qua kleding, hun maaltijden, dagelijkse routine, etc.) doordringt in hun antwoorden tijdens interviews: *“het antwoordpatroon bleek vaak ofwel onzeker ofwel ten gunste te zijn van de instelling of het personeel”* (p. 406). Hij ging ervan uit dat dit samenhang met de plaats waar de interviews doorgingen: in het kantoor van de maatschappelijk werker leek deze conformiteit bijvoorbeeld sterker door te spelen dan in andere omgevingen.

Iets minder dan de helft van de Belgische gevangenispopulatie is van vreemde origine (De Ridder, 2013; Snacken, 2007). Dit wil zeggen dat wanneer men wetenschappelijk onderzoek wil voeren met daders als deelnemerspopulatie, men rekening moet houden met de **cultuurverschillen** die bestaan. Voor etnische minderheden is de drempel vaak nog groter

om deel te nemen aan onderzoek dan voor de autochtone populatie. Brown et al. (2014) hebben de factoren onderzocht die het voor onderzoekers moeilijk maken om etnische minderheden te rekruteren voor wetenschappelijk onderzoek. Een van de grootste factoren die daaruit kwam was taal. Omwille van het **taalverschil** loopt de communicatie tijdens het zoeken van deelnemers niet vlot, en door vertaling lijkt de nodige nuance en voorzichtige aanpak verloren te raken. Gerelateerd daaraan bleek ook een beperkte bereidheid van onderzoekers om de cultuur van de mogelijke participanten te begrijpen, een barrière te vormen voor allochtone gevangenen om deel te nemen aan hun studie (Brown et al., 2014). Voorts kwam ook in deze studie het wantrouwen weer naar voor.

1.3. Conclusie

Bij het opzetten van een wetenschappelijk onderzoek moeten onderzoekers nadenken over enerzijds de ethiek van hun onderzoek en zich anderzijds voorbereiden op de praktische problemen die het onderzoek met zich zal meebrengen. In dit hoofdstuk werden twee grote ethische kwesties besproken die een forensische context met zich meebrengt, namelijk het gevaar voor externe dwang en de daar aan gerelateerde geïnformeerde toestemming. De praktische problemen inherent aan wetenschappelijk onderzoek in een forensische context zijn het verkrijgen van toegang tot de (straf)instelling, de emoties van de onderzoeker die nadelig kunnen zijn voor zijn objectiviteit, het wantrouwen van de deelnemers tegenover de onderzoeker (buitenstaander), het bekendmaken met de dagelijkse routine binnen de instelling en ten slotte het eventuele cultuur- en taalverschil.

Wanneer men grondig nagedacht heeft over de ethische implicaties van het onderzoek en men zich succesvol door de praktische barrières heeft geworsteld die een forensische context met zich meebrengt, kan men aan de eigenlijke dataverzameling beginnen.

HOOFDSTUK 2. Dataverzameling: klinisch-psychologisch profiel van de deelnemers

In de onderzoeksfase van de dataverzameling is er één belangrijke factor eigen aan de forensische context die het onderzoek danig kan beïnvloeden, en dit is het klinisch-psychologisch profiel van de participanten. Volgens Vandevelde et al. (2011) *“hebben disproportioneel meer gevangenen mentale stoornissen zoals een psychotische stoornis, depressie of een antisociale persoonlijkheidsstoornis”* (p. 76). Daarenboven worden volgens recente cijfers⁵ van de Federale Overheidsdienst Justitie ruim 1000 geïnterneerden opgesloten in gevangenissen, zonder degelijke hulp. Maar ook gevangenen die niet geïnterneerd zijn, kunnen een mentale stoornis hebben.⁶ Daarnaast kunnen ook geïnterneerden die wel op hun plaats zitten in het psychiatrisch zorgcircuit deel uitmaken van onderzoek in een forensische context. Het is dus belangrijk, wanneer men daders wil rekruteren als respondenten voor wetenschappelijk onderzoek, dat men rekening houdt met de mogelijke symptomen die deze personen vertonen. Er moet op gewezen worden dat de literatuur over psychologische kenmerken van en psychische stoornissen bij forensische populaties zelden de gevolgen hiervan voor deelname aan gedragswetenschappelijk onderzoek identificeert. Dit hoofdstuk is met andere woorden voornamelijk gebaseerd op enerzijds artikels die beschrijven welke kenmerken en stoornissen frequent voorkomen in forensische populaties, en anderzijds op klinische literatuur (symptomatologie) over deze kenmerken en stoornissen. Echter, de geschetste gevolgen voor gedragswetenschappelijk onderzoek blijven veelal hypothetisch.

Vooreerst wordt het cognitief functioneren besproken met mogelijks storende factoren zoals het doorgaans lage intelligentieniveau, een gestoorde perceptie en/of waarneming, stoornissen in het denken en de betekenisgeving, en geheugenproblemen. Daarna wordt ook het gevoelsleven en interpersoonlijk functioneren van deze respondentengroep tegen het licht gehouden met een bijhorende toelichting van de antisociale en de borderline persoonlijkheidsstoornis, omdat dit de omgang met de participanten danig kan verstoren.

⁵ Zie p. 74 van “Het Justitieplan: een efficiëntere justitie voor meer rechtvaardigheid.” (2015) van Minister van Justitie Koen Geens.

⁶ Zij werden dan niet vrijgesteld van verantwoordelijkheid omwille van hun aandoening.

Vervolgens wordt er een aparte paragraaf gewijd aan minderjarigen en jeugddelinquentie omdat deze een bijzondere subcategorie vormen van de daderpopulatie met specifieke aandachtspunten. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een kort woordje over ziekte-inzicht en medicatie gerelateerde problemen.

2.1. Cognitief functioneren

Zowel geweldplegers als daders van niet-gewelddadige delicten vertonen meer stoornissen in cognitief functioneren dan de gewone populatie (Hoaken, Allaby & Earle, 2007). Onder cognitief functioneren beschouwen we hier aspecten als de intelligentie van de persoon, eventuele stoornissen in perceptie en waarneming, verstoorde betekenisgevings- en denkprocessen, en ten slotte ook het geheugen. Deze factoren worden in dit deel in die volgorde besproken.

Het eerste aspect dat het niveau van cognitief functioneren van een persoon bepaalt, is de **intelligentie**. Hoewel men er steeds meer van overtuigd raakt dat een verstandelijke handicap geen causale factor is voor criminaliteit (zie bijvoorbeeld Uzieblo, Winter, Vanderfaillie, Rossi & Magez, 2012), lijkt een lage intelligentie wel nog steeds een belangrijke risicofactor voor het plegen van delicten (Diamond, Morris & Barnes, 2012). Zo bleek in een studie van Herrington (2009) naar de prevalentie van verstandelijke handicap bij gevangenen, dat het gemiddelde IQ van de steekproef 83,7 was met minder dan 8% van de gevangenen die een IQ-score behaalden hoger dan 100⁷. Hier kan men dus uit opmaken dat een lage intelligentie frequent voorkomt binnen een populatie van gevangenen. Dit is relevant om te weten wanneer men daders wil betrekken bij wetenschappelijk onderzoek: men zal een zicht moeten krijgen op het intelligentieniveau van de participanten zodat het onderzoek en het hele proces dat erbij komt kijken, kan worden afgestemd op het niveau van de participant. Deelnemers die onder andere niet taalvaardig zijn, laag opgeleid zijn, of een lage intelligentie hebben, lopen immers het risico dat ze het onderzoek waar ze aan meedoen niet goed begrijpen (Montalvo & Larson, 2014). De auteurs concluderen dat het belangrijk is om bij aanvang beknopte maar grondige informatie te geven, maar ook gedurende het onderzoek steeds terugkoppelingen te maken naar de deelnemer toe om zijn

⁷ Het gemiddelde IQ in een doorsnee populatie bedraagt 100, met een standaarddeviatie van 15.

begrip van het onderzoek regelmatig te controleren en eventuele misvattingen recht te zetten. Wat ze precies bedoelen met beknopt maar grondig en hoe die terugkoppelingen moeten gebeuren, laten de auteurs echter in het midden. Hoe dan ook, de taken en vragen van het onderzoek moeten op zo'n manier opgesteld zijn dat de deelnemers alles goed kunnen begrijpen.

Wat betreft een tweede aspect van cognitief functioneren, een **gestoorde perceptie**, kan het bijvoorbeeld gaan om concentratie- en aandachtsproblemen die de waarneming belemmeren. Er is aangetoond dat gevangenen soms problemen hebben met het richten van hun aandacht (Baskin-Sommers, Wolf, Buckholtz, Warren & Newman, 2012), ze zijn snel afgeleid en hebben het moeilijk om zich te focussen op de vragen die hen gesteld worden of de taken die ze moeten uitvoeren. Opnieuw is het belangrijk dat het onderzoek goed is afgestemd op het kunnen en kennen van de deelnemer en dat de duur van het onderzoek niet overdreven lang is, om te vermijden dat hij of zij er al te snel de brui aan geeft. Als het onderzoek een langdurige inspanning vereist, is het aangewezen om regelmatig pauzes in te lassen zodat de respondenten hun aandacht erbij kunnen houden. In meer extremere gevallen van gestoorde waarneming kan men te maken krijgen met personen die waanbeelden of hallucinaties hebben. Personen die een ernstige psychose doormaken (Vandereycken, Hoogduin & Emmelkamp, 2008), zijn echter niet geschikt om deel te nemen aan een onderzoek omdat hun functioneren te ernstig verstoord is. Tijdens een zware psychotische episode lijkt hun wereld in elkaar te stuiken, ze zitten als het ware in een werkelijkheid die niet overeenkomt met de onze (Tielens, 2012). Echter, een minder acuut symptoom op vlak van perceptie en waarneming dat wel relevant kan zijn voor een onderzoeker om rekening mee te houden, is het niet goed oppikken van intonatieverschillen en het niet goed herkennen van gelaatsuitdrukkingen (Tielens, 2012). Dit maakt dat de kans reëel is dat deze respondenten verkeerde interpretaties geven aan wat de onderzoeker tegen hen zegt. Duidelijke, ondubbelzinnige communicatie lijkt zeker aangewezen.

Het derde aspect van het cognitief functioneren zijn de **stoornissen in de betekenisgeving en het denken**. Bijvoorbeeld psychotische respondenten vertonen een gestoord realiteitsbesef en geven verkeerde interpretaties aan zichzelf en hun omgeving (Tielens, 2012). Ze vertonen versneld denken – een zogenaamde “gedachtestroom” die moeilijk te

onderbreken is – of juist verminderd denken. De gedachtegang kan ook verstoord zijn, waarbij dan allerlei vreemde associaties optreden, de logica verdwijnt of het denken incoherent wordt (Vandereycken et al., 2008). Wanneer personen met zulke symptomen deelnemen aan wetenschappelijk onderzoek, kan het gebeuren dat men te maken krijgt met bizarre of zelfs absurde antwoorden. In dezelfde categorie als de denkstoornissen kunnen we ook de dissociatie plaatsen. Volgens Declerq (2008) *“verkeren daders van seksuele, geweld- en levensdelicten op het moment van de feiten soms in een gewijzigde bewustzijnstoestand of dissociatie”* (p. 117). Een dissociatie is een verandering in het bewustzijn die het gevolg is van een verminderde of gewijzigde toegang tot de eigen waarnemingen, gedachten, gevoelens, en herinneringen (Vandereycken et al., 2008). Dit maakt dat respondenten mogelijk moeilijk rapporteren over wat ze waarnemen, denken en voelen; zeker als het onderzoek peilt naar de ervaringen, gedachten en gevoelens die de respondent had tijdens de traumatische gebeurtenissen die ze in het verleden hebben meegemaakt.

Dit brengt ons bij het laatste aspect van het cognitief functioneren, namelijk het geheugen. Het is aannemelijk dat **geheugenproblemen** bij forensische populaties voornamelijk inhouden dat herinneringen aan traumatische gebeurtenissen, zoals de gepleegde feiten, niet meer kunnen worden opgehaald (Declerq, 2008). Zo tonen Evans, Mezey en Ehlers (2008) aan dat daders van geweldsdelicten vaak onvolledige herinneringen hebben aan de feiten. Een volledige amnesie is zeldzaam, meestal gaat het om een gedeeltelijk geheugenverlies. Dit zijn dan gaten in het geheugen, met bepaalde aspecten die wel herinnerd worden en andere aspecten die vergeten lijken te zijn (Evans et al., 2008). Er blijkt bijvoorbeeld dat sommige daders zich niets meer herinneren van het wapen dat ze gebruikt hebben, terwijl andere aspecten van het delict wel herinnerd worden. Er bestaat echter veel discussie of zulke traumageïnduceerde amnesie wel echt bestaat. Tegenargumenten zijn dat er weinig tot geen empirisch bewijs voor bestaat (Kihlstrom, 2005), dat het in de meeste gevallen gaat om gesimuleerde amnesie (Declerq, 2008), en dat de rol van alcohol en andere verdovende middelen niet onderschat mag worden in dergelijke gevallen van amnesie (Merckelbach, Cima & Nijman, 2002). Behalve deze specifieke gevallen van amnesie, is het wel zo dat delictplegers op het tijdstip van het onderzoek een heel ander perspectief hebben op wat ze toen gedaan hebben. Schuld, schaamte en een nuchtere kijk op het verleden kan

tot een vertekening leiden van wat de respondent vertelt over wat er zich in het verleden heeft afgespeeld (Van Gemert, 2010).

2.2. Stoornissen in het gevoelsleven en interpersoonlijk functioneren

Behalve dysfuncties in cognitief functioneren, zijn ook stoornissen in het gevoelsleven en gebrekkige interpersoonlijke contacten niet ondenkbaar bij forensische respondenten. Zo maken emotionele vervlakking, sociaal terugtrekgedrag, spraakarmoede, apathie en een gebrek aan wederkerigheid bijvoorbeeld deel uit van de negatieve symptomen die optreden tijdens de rustigere perioden van een psychose (Tielens, 2012; Vandereycken et al., 2008). Deze symptomen kunnen echter ook deel uitmaken van de normale reactie op een vrijheidsberoving (Storme, 2010). Dit maakt dat respondenten niet gemotiveerd zijn om echt grondig te antwoorden op gestelde vragen en hun reacties zullen weinig (emotionele) diepgang kennen. Maar de voornaamste verstoringen van emoties zijn waarschijnlijk afkomstig van een onderliggende persoonlijkheidsstoornis. Mensen verschillen sterk wat betreft hun patronen van gedachten, gevoelens en gedrag. Alles wat deze patronen maken tot wat ze zijn, is deel van de persoonlijkheid van een individu. Een persoonlijkheidsstoornis houdt in dat een individu een specifieke samenstelling heeft van te starre en/of extreme persoonlijkheidsaspecten (Vandereycken et al., 2008) die ertoe leiden dat deze persoon minder goed functioneert op de meeste levensdomeinen (bijvoorbeeld op relationeel vlak, professioneel vlak, enzovoort).

Volgens een studie in Groot-Brittannië is de **antisociale persoonlijkheidsstoornis** de vaakst voorkomende persoonlijkheidsstoornis in gevangenen, met een geschatte prevalentie van ergens tussen 44 en 65% (Ullrich et al., 2008). Belgische cijfers zijn onduidelijk (Vandevelde et al., 2011), hoewel volgens een aantal studies zou op te maken zijn dat een persoonlijkheidsstoornis de meest voorkomende hoofddiagnose is onder geïnterneerden, met binnen die groep het grootste aandeel voor de antisociale en borderline persoonlijkheidsstoornis (Willemsen, 2008). De antisociale persoonlijkheidsstoornis wordt volgens de vijfde editie van de *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (DSM-V; American Psychiatric Association, 2013) gekenmerkt door egocentrisme, de afwezigheid van geïnternaliseerde morele normen en waarden, meedogenloosheid, vijandigheid en de

onmogelijkheid om wederkerige (intieme) relaties aan te gaan met anderen. Iemand met een antisociale persoonlijkheidsstoornis heeft ook een gebrek aan empathie wat betekent dat hij totaal geen bezorgdheid toont voor de gevoelens of noden van iemand anders en dat hij geen spijt voelt als hij iemand kwetst of slecht behandelt. Manipulatie, uitbuiting, bedrog, dwang, en intimidatie zijn standaard in de omgang met anderen (DSM-V, 2013). De diagnose voor antisociale persoonlijkheidsstoornis wordt echter bekritiseerd omdat ze te veel steunt op overte gedragingen ten koste van interpersoonlijke en affectieve kenmerken (Venables, Hall & Patrick, 2014). Hierdoor komt men sinds de invoering van deze diagnose⁸ enerzijds tot een overdiagnosticering in forensische settings, en anderzijds werd de diagnose te weinig gesteld in niet-criminele situaties. De term 'psychopathie' zou beter rekening houden met andere eigenschappen dan louter gedrag. Hare (1996) stelt dan ook dat de meeste psychopaten voldoen aan de criteria voor antisociale persoonlijkheidsstoornis, maar hij is ervan overtuigd dat de meeste individuen met een antisociale persoonlijkheidsstoornis geen psychopaten zijn. Behandelaars, hulpverleners maar ook onderzoekers moeten erg op hun hoede zijn voor het manipulatief gedrag van personen die lijden aan een antisociale persoonlijkheidsstoornis. Ook psychopaten zijn sluw en berekend. Ze spannen je voor hun kar zonder dat je er erg in hebt want ze komen erg charmant over. Tijdens een interview kan het gebeuren dat de persoon afdwaalt en de controle over het gesprek neemt om vervolgens grandioze verhalen te vertellen (Boelaert, 2008). Zulke verhalen zijn erg lang, naast de kwestie en meestal overdreven positief waardoor ook hun narcistische trekken kunnen worden opgemerkt. Hierdoor *"blijft men als deskundige achter met heel wat onbruikbare informatie en dient men tot de conclusie te komen dat de persoon weinig substantieel te berde heeft gebracht"* (Boelaert, 2008, p. 153). Als onderzoeker moet men er ook rekening mee houden dat, hoewel ze niet echt in staat zijn om aan grondige zelfanalyse te doen, psychopaten zich vaak erg bewust zijn van hun toestand en dat sommigen zich zelfs al in meer of mindere mate verdiept hebben in bestaande literatuur erover (Cooper & Pen, 2010). Daarenboven hebben Jolliffe en Farrington (2007) aangetoond dat geweldplegers over het algemeen minder empathisch vermogen bezitten dan personen die geen geweld hebben gepleegd, maar dit gaat enkel over zogenaamde affectieve empathie – het ervaren van gevoelens van anderen. Zij maken de nuance dat cognitieve empathie, het begrijpen van gevoelens van anderen, wel intact is. Geweldplegers hebben met andere woorden wel

⁸ Voor het eerst opgenomen in de DSM-III-R (American Psychiatric Association, 1987).

inzicht in de gevoelens van anderen maar voelen dit niet zo aan, waardoor ze zich er dus niet naar zullen gedragen. Boelaert (2008) specificeert dit voor psychopaten en hun gebrek aan schuldgevoel door te stellen dat “ze verbaal soms wel berouw tonen maar er niet naar handelen” (p. 156). Deze factoren zorgen voor een hoog risico op sociaal wenselijke antwoorden. Personen met een antisociale persoonlijkheid zijn ook erg impulsief en hebben een lage frustratietolerantie – ze kunnen dus agressief worden. Als men wil peilen naar de gevoelens van deze deelnemers zal men vooral stuiten op emoties als boosheid, angst, lust en verachting.

Een tweede persoonlijkheidsstoornis die het bespreken waard is met betrekking tot een forensische context, is de **borderline persoonlijkheidsstoornis** (Howard, McCarthy, Huband & Duggan, 2013; Kirkpatrick et al., 2007). Ook volgens enkele studies in Vlaanderen zou de borderline persoonlijkheidsstoornis één van de belangrijkste hoofddiagnoses zijn onder geïnterneerden (Willemsen, 2008). Die wordt gekenmerkt door een laag of instabiel zelfbeeld wat zich uit in een overdreven kritische houding tegenover zichzelf en regelmatige gevoelens van “leegheid” (DSM-V, 2013). Contact met anderen staat in het licht van een overgevoeligheid voor negatieve indrukken: de persoon is geneigd zich geminacht of beledigd te voelen, maakt zich ernstig zorgen dat men negatief over hem of haar denkt, enzovoort. Iemand met een borderline persoonlijkheidsstoornis heeft instabiele en conflictueuze relaties, gekenmerkt door wantrouwen, afhankelijkheid en verlatingsangst. Iemand met borderline is op emotioneel gebied heel labiel: frequente stemmingswisselingen en intense emoties die niet in verhouding staan tot de situatie zijn veelvoorkomend (DSM-V, 2013). Ook sterke zenuwachtigheid of zelfs paniekgevoelens over interpersoonlijke interacties en relaties, en de angst om afgewezen of verlaten te worden door anderen zijn niet vreemd. Dit gaat vaak gepaard met een vijandige opstelling of het uiten van boosheid of irritatie die disproportioneel is aan de situatie die het uitlokt (DSM-V, 2013). Daarnaast voelt de persoon zich ook regelmatig neerslachtig, hopeloos en pessimistisch, wat gepaard met impulsiviteit zorgt voor een risico op zelfdestructieve handelingen (zoals bijvoorbeeld losbandigheid wat betreft seksuele relaties). De behandelende therapeut moet op zijn hoede zijn voor een fenomeen dat “tegenoverdracht” genoemd wordt. Dit houdt het geheel van emotionele reacties in die een therapeut heeft ten aanzien van zijn patiënten (Rossberg, Karterud, Pedersen & Friis, 2010). Diezelfde tegenoverdracht vindt men in elke werkrelatie

tussen therapeut en cliënt, maar bij borderline patiënten zijn de tegenoverdrachtsgevoelens van de therapeut veelal intenser en negatiever. Voorbeelden zijn onder andere schuldgevoelens, kwaadheid, angst en waardeloosheid (Gabbard, 1993; Rossberg et al., 2010). Tegenoverdracht kan eventueel ook meespelen bij onderzoekers wanneer het gaat om een langdurig onderzoek met intensieve sessies met dezelfde respondenten. Bij bijvoorbeeld vragenlijstonderzoek zal dit minder van invloed zijn. Onderzoekers die met participanten werken die lijden aan een borderline persoonlijkheidsstoornis moeten voorbereid zijn op de mogelijke negatieve affectiviteit van hun deelnemers. Het zou kunnen dat deze personen onzeker en zenuwachtig zijn tijdens hun deelname aan het onderzoek, en op basis van de criteria uit de DSM-V (2013) kunnen we verwachten dat ze erg uit zijn op bevestiging. Dit houdt een gevaar in voor sociale wenselijkheid: ze vertellen je graag wat je wil horen omdat ze ernaar streven om geliefd te zijn bij anderen.

2.3. Minderjarigheid en jeugddelinquentie

Delinquentie bij jongeren vormt een aanzienlijk deel van de criminaliteitsstatistieken: volgens binnen- en buitenlands onderzoek zou 30 tot 50 procent van alle jongeren minstens één misdrijf plegen tijdens de adolescentie (Markey, 2008, p. 177-178). Enzmann et al. (2010) hebben in een zelfrapportagestudie vastgesteld dat Nederland en Duitsland de koplopers zijn in West-Europa wat betreft de prevalentie van jeugddelinquentie: 29,3 van de Nederlandse jongeren en 29,0 procent van de Duitse jongeren zouden delinquent gedrag stellen. In België geeft zowat 25% van de jongeren aan dat ze zich wel eens inlaten met delinquent gedrag. Doordat jeugddelinquentie een fenomeen is waar zowat alle landen mee te kampen hebben, is het ook regelmatig onderwerp van wetenschappelijk onderzoek. Behalve de beschrijvende studies naar prevalentie van jeugddelinquentie⁹, gebeurt er ook onderzoek naar de mogelijke verklaringen waarom sommige jongeren in de delinquentie terechtkomen. Om beter de achtergrond van dit soort onderzoek te begrijpen, is het nuttig om eerst kort de belangrijkste bevindingen uit onderzoek naar jeugddelinquentie samen te vatten. Aangezien jongeren toch gezien kunnen worden als een aparte populatie, is het aangewezen om later in deze paragraaf ook eens naar hen te kijken als proefpersonen van

⁹ Zoals dat van Enzmann et al. (2010) hierboven.

wetenschappelijk onderzoek. Zijn er bepaalde factoren verbonden met jeugdigheid die het voor een onderzoeker moeilijk maken om hen te gebruiken als participanten?

Er zijn heel veel factoren die een invloed hebben op de ontwikkeling van een jongere – en dus onder andere op het al of niet in de delinquentie terechtkomen. Deze factoren hangen vaak samen met elkaar, waardoor het moeilijk is om echte oorzaak-gevolgrelaties te onderscheiden. Opvoeding speelt alleszins een belangrijke rol: we weten sinds een aantal decennia dat ouders die te streng en/of inconsequent optreden of weinig betrokkenheid tonen voor en toezicht houden op hun kind, de kans verhogen dat hun kind deviant gedrag zal vertonen (Patterson, DeBaryshe & Ramsey, 1989). Ook recentere studies, zoals die van Bowers et al. (2011), tonen aan dat de opvoedingsstijl die ouders hanteren een invloed heeft op de ontwikkeling van zelfregulering bij jongeren. Het stellen van antisociaal gedrag leidt tot sociale uitsluiting door (niet-delinquente) leeftijdsgenoten en tot zwakkere resultaten of zelfs falen op school (Cantrell & Prinz, 1985; Hawkins & Lishner, 1987). Dit zijn dan weer mogelijke antecedenten voor een tweede belangrijke oorzaak van delinquent gedrag bij jongeren, namelijk het hebben van slechte vrienden. Omgaan met delinquente leeftijdsgenoten verhoogt de kans dat een jongere zelf ook (of: nog meer) delinquent gedrag zal stellen (Keijsers et al., 2012; Markey, 2008). Een derde belangrijke factor die jeugddelinquentie voorspelt, is armoede (zie onder andere Males & Brown, 2014; en Wesley et al., 2012). Jongeren met een zwakke socio-economische achtergrond wonen vaak in arme buurten waar criminaliteit een alledaagse realiteit is, waardoor de drempel om zich delinquent te gedragen lager ligt (Brooks-Gunn, Duncan & Aber, 1997; Hay, Fortson, Hollist, Alheimer & Schaible, 2007). Ze krijgen minder kansen om zich op te werken op de sociale ladder, omwille van het stigmatiserende etiket dat gepaard gaat met arm zijn. Hierdoor lijkt het voor hen zinloos om zich aan de regels te houden; er zijn naast hun eigen delinquente gedrag immers nog veel andere, externe factoren die hun schoolse prestaties ondermijnen (Hannon, 2003). Ook heel wat andere factoren die delinquentie voeden, lijken te correleren met armoede zoals bijvoorbeeld een instabiele thuissituatie en middelenmisbruik. Gezinnen met een andere etnische afkomst komen in verhouding meer in armoede terecht, en dit toont zich ook op vlak van jeugddelinquentie: jongeren van allochtone afkomst lijken vaak oververtegenwoordigd in de statistieken (Nelson, Leone & Rutherford, 2004). Ten vierde kunnen ook allerlei psychologische processen bijdragen aan het delinquente gedrag van

jongeren. Volgens een studie van Le Corff en Toupin (2009) vertonen aanhoudende delinquenten significante verschillen op vlak van persoonlijkheid ten aanzien van leeftijdsgenoten: ze zijn minder vriendelijk en minder gewetensvol. De meest voorkomende persoonlijkheidsstoornissen bij jeugddelinquenten zijn de borderline, de obsessief-compulsieve en de narcistische persoonlijkheidsstoornis (Robe et al., 2012). De diagnose van antisociale persoonlijkheidsstoornis kan pas gesteld worden vanaf de volwassenheid, maar de trekken ervan worden volgens het onderzoek van Robe et al. (2012) wel frequent vastgesteld bij delinquente jongeren. Ook depressiviteit komt vaak voor bij deze jongeren (Kofler et al., 2011). Ten slotte hebben jeugddelinquenten gemiddeld een lagere intelligentie vergeleken met de doorsnee populatie in hun leeftijdscategorie (Lopez-Leon & Rosner, 2010).

Wanneer men onderzoek wilt uitvoeren bij minderjarigen, moet men extra aandachtig zijn voor de ethische overwegingen. De belangrijkste kwestie hieromtrent is die van de geïnformeerde toestemming en de ouderlijke toestemming. In België is het zo dat *“tot de leeftijd van twaalf jaar de rechten van kinderen worden uitgeoefend door de wettelijke vertegenwoordigers”* (Leijssen 2011, p. 30). Vanaf zestien jaar oefent de jongere zijn rechten volledig zelf uit, en komt het toestemmingsrecht dus niet meer toe aan de ouders of de wettelijke vertegenwoordigers. Hierop kunnen uitzonderingen gemaakt worden, bijvoorbeeld als de jongere er zelf om verzoekt of wanneer de problematiek van de betrokkene het noodzakelijk maakt (Leijssen, 2011). Tussen twaalf en zestien jaar is de toestemming van ouders nog steeds noodzakelijk, maar wordt er getracht jongeren zoveel mogelijk te betrekken bij de uitoefening van hun rechten. Aangezien delinquente jongeren in veel gevallen ouders hebben die niet zo betrokken zijn (Carroll, Houghton, Durkin & Hattie, 2009), kan zulke ouderlijke toestemming een belangrijke praktische belemmering vormen. McPherson (2012) haalt aan dat kinderen gemiddeld reeds vanaf negen jaar voor zichzelf kunnen bepalen of ze al dan niet willen deelnemen aan onderzoek en dat ze vanaf die leeftijd al beseffen wat het recht inhoudt om voortijdig de deelname te stoppen. Desalniettemin moet men er volgens McPherson (2012) rekening mee houden dat zelfs adolescenten nog niet goed zijn in het goed inschatten wat toekomstige gevolgen kunnen zijn van hun beslissingen. Daarenboven gaat het in een forensische setting om delinquente jongeren die vaak hun school niet afmaken en gemiddeld over een lagere intelligentie

beschikken dan hun leeftijdsgenoten (Carroll et al., 2009). Hierdoor bestaat het risico dat deze jongeren niet goed begrijpen waar de onderzoeker naar peilt met zijn vragen. De onderzoekers in kwestie letten er dus best op dat ze hun vragen afstemmen op het niveau van de participanten: zowel qua bewoordingen als op vlak van inhoud mogen de vragen en instructies niet te moeilijk zijn. De materie waarover het onderzoek handelt zou zo goed als mogelijk moeten aansluiten op de leefwereld van de jongeren. Omdat deze jongeren mogelijks een andere afkomst hebben, zouden er desgevallend goede vertalingen moeten voorzien worden.

2.4. Ziekte-inzicht en medicatie gerelateerde problemen

In deze laatste paragraaf worden nog kort twee andere factoren beschreven die een zinvolle deelname aan wetenschappelijk onderzoek mogelijks kunnen verstoren, namelijk een gebrek aan ziekte-inzicht en eventuele neveneffecten van medicatie.

Een **gebrek aan ziekte-inzicht** beslaat drie componenten, namelijk ten eerste een gebrek aan besef dat men een stoornis heeft, ten tweede een gebrek aan besef van de gevolgen van deze aandoening, en ten derde een gebrek aan de noodzaak van behandeling (Matton, Wampers, De Hert & Peuskens, 2004). In hun onderzoek bij schizofrene patiënten vonden Matton et al. (2004) een negatieve correlatie tussen de ernst van de symptomen en de mate van inzicht in de eigen aandoening. Voorts kan volgens hen ziekte-inzicht ook afhangen van opleidingsniveau¹⁰ en de mate waarin het cognitief functioneren verstoord is. Ziekte-inzicht is vooral van invloed op therapietrouw: de behandeling zal moeizamer verlopen wanneer het inzicht van de persoon in kwestie meer beperkt is (Matton et al., 2004; Trappenburg, 2008). Maar ziekte-inzicht kan misschien ook van invloed zijn op een deelname aan wetenschappelijk onderzoek: wanneer men peilt naar bijvoorbeeld de beleving van iemand, kan het gebeuren dat deze persoon helemaal geen melding maakt van diens geestelijke toestand. Misschien doen zelfrapportages onterecht uitschijnen dat er geen problemen zijn betreffende de geestelijke gezondheid van de respondent, omdat deze zelf geen inzicht heeft in de eigen toestand.

¹⁰ Hoger opgeleiden lijken volgens deze studie meer inzicht te hebben in de eigen aandoening dan laagopgeleiden.

Wanneer een respondent medicatie neemt voor zijn psychische aandoening, moet men niet enkel rekening houden met de symptomen van de aandoening die mogelijks een deelname aan wetenschappelijk onderzoek verstoren, maar ook met de **neveneffecten van de toegediende medicatie**. Zo kan een respondent bijvoorbeeld kalmeringsmiddelen hebben gekregen, wat maakt dat hij mogelijks trager en onduidelijk reageert op de hem gestelde vragen. Ook het kunnen sturen van aandacht en het kunnen aanhouden van concentratie komen mogelijks in het gedrang. Het beste voorbeeld van medicatie met neveneffecten zijn echter de antipsychotica die personen met schizofrenie toegediend krijgen om de acute symptomen van een psychose tegen te gaan (Karow et al., 2007; Sacchetti, Vita, Siracusano & Fleischhacker, 2014). Antipsychotica dienen veelal om de verstoorde regulatie van neurotransmitters als dopamine en serotonine (dat de acute symptomen veroorzaakt) terug in balans te brengen, maar kunnen ook enkele neveneffecten met zich meebrengen (Karow et al., 2007; McCann, Clark & Lu, 2008). Ten eerste zijn er de zogenaamde 'extrapiramidale symptomen' zoals ongecontroleerde spiersamentrekkingen en spasmes, motorische rusteloosheid of juist verminderde beweging of beven (Karow et al., 2007). Een tweede categorie van neveneffecten betreffen de cognitieve problemen, zoals vermoeidheid en problemen met het houden of richten van aandacht en concentratie (McCann et al., 2008; Karow et al., 2007). Een derde categorie van neveneffecten heeft betrekking op mogelijke psychologische gevolgen: antipsychotica gaan vaak gepaard met verhoogde angstgevoelens en een toegenomen kans op depressie (Karow et al., 2007). Dit zijn de drie categorieën van neveneffecten die mogelijks de resultaten van wetenschappelijk onderzoek beïnvloeden als de participanten zulke antipsychotische middelen krijgen voorgeschreven. Wat betreft lichamelijke consequenties, zijn ten slotte vooral de sekse-specifieke neveneffecten van belang, zoals menstruele problemen bij vrouwen en potentieproblemen bij mannen (Chiang, Klainin-Yobas, Ignacio & Chng, 2011), omdat dit voor de personen in kwestie een erg gevoelig onderwerp is. Dit maakt dat het erg onaangenaam voor hen zou zijn om hiermee geconfronteerd te worden bij een deelname aan wetenschappelijk onderzoek. Men moet dus afwegen of het wel waard is zulke intieme informatie te bevragen aan forensische respondenten.

2.5 Conclusie

Tijdens het verzamelen van gegevens kan het gebeuren dat men moet werken met deelnemers die bepaalde psychologische of klinische kenmerken hebben die het dataverzamelingsproces bemoeilijken. In een forensische context hebben deze kenmerken veelal te maken met het cognitief functioneren, het gevoelsleven en het interpersoonlijk functioneren van de participanten. Ook jeugddelinquenten werden in dit hoofdstuk besproken omdat zij als een aparte deelpopulatie kunnen gezien worden die een aangepaste aanpak vereist. Het hoofdstuk werd afgesloten met de stelling dat een gebrek aan ziekte-inzicht bij en het medicatiegebruik van deelnemers ook een invloed kan hebben op de informatie die zij aanleveren voor het onderzoek.

Nadat men alle gegevens verzameld heeft, kan men beginnen met het analyseren van de verzamelde data. Een methodologisch probleem dat zich in die fase voordoet, meer nog voor onderzoek in een forensische setting dan voor ander wetenschappelijk onderzoek, is sociale wenselijkheid. Dit wordt samen met het concept van 'ground truth' besproken in het volgende hoofdstuk.

HOOFDSTUK 3. Data-analyse & interpretatie van resultaten: sociale wenselijkheid en ground truth

De laatste fase¹¹ houdt de analyse van de verzamelde data in en de interpretatie van de bekomen resultaten. Twee topics die in een forensische context belangrijk zijn met betrekking tot deze fase, zijn sociale wenselijkheid en het probleem van ground truth. Sociale wenselijkheid is een fenomeen dat elk sociaalwetenschappelijk onderzoek blijft tergen, maar er zijn redenen om aan te nemen dat het een groter probleem vormt voor onderzoek in een forensische setting¹² (zie bijvoorbeeld Dutton & Hemphill, 1992 en Henning, Jones & Holdford, 2005). Het is problematisch omdat dit fenomeen aanleiding geeft tot een vertekening van de resultaten doordat participanten geneigd zijn te antwoorden op een manier die zij – al dan niet bewust – sociaal aanvaard achten. Zo worden er bijvoorbeeld vaak correlaties gevonden met sociale wenselijkheid bij vragen over persoonlijkheid: participanten zullen aangeven dat ze meer sociaal wenselijke dan onwenselijke persoonlijkheidskenmerken bezitten (Pedregon, Farley, Davis, Wood & Clark, 2011).

In wat volgt wordt eerst een definitie gegeven van het concept sociale wenselijkheid en wordt er dieper ingegaan op wat het nu precies inhoudt. Vervolgens worden de twee vormen van sociale wenselijkheid uitgelegd, namelijk zelfmisleiding en impression management. Daarna wordt het effect van sociale wenselijkheid toegepast op onderzoek in een forensische context, waarin het concept ground truth naar voren treedt. Ten vierde worden er enkele instrumenten en technieken aangereikt om te controleren op sociale wenselijkheid en om de ground truth zo goed als mogelijk te benaderen. Ten slotte volgt er een kort woordje over non-respons.

¹¹ Op de rapportering na.

¹² Zie paragraaf 3.3. Sociale wenselijkheid in een forensische setting: ground truth, p. 35.

3.1. Definiëring van sociale wenselijkheid

Sociaal wenselijk antwoorden is *“zich gedragen op een manier die overeenstemt met wat gezien wordt als aanvaardbaar voor belangrijke anderen”* (Kuncel & Tellegen, 2009, p. 202). Echter, die perceptie van wat men denkt dat aanvaardbaar is, stemt niet noodzakelijk overeen met wat in realiteit aanvaardbaar is. Daarenboven kan het over situaties heen verschillen wie die ‘belangrijke anderen’ zijn, hoewel veel gedragingen wenselijk zijn in allerlei verscheidene situaties. Zo is bijvoorbeeld ingetogen gedrag het meest gepast in zowel een bibliotheek, op een begrafenis, als in een lessituatie. Sociale wenselijkheid speelt altijd en overal een rol wanneer het gaat over menselijk gedrag en sociale interactie, omdat het in de mens zijn natuur ligt om geliefd te willen zijn. Die wens om aanvaard te worden door anderen zal ook meespelen in de specifieke situatie van wetenschappelijk onderzoek. Participanten zullen dus bijvoorbeeld hun antwoorden op vragenlijsten laten kleuren door wat zij denken dat sociaal aanvaard is. Men kan aannemen dat dit effect nog sterker zal zijn wanneer de te beantwoorden vragen handelen over gevoelige onderwerpen, zoals dat in een forensische context zeker het geval is (bijvoorbeeld gepleegde feiten).

3.2. Zelfmisleiding en impression management

Sommige sociaal wenselijke gedragingen zijn verheven tot gewoonte, zodat ze bijna reflexmatig gesteld worden. Andere gedragingen worden echter bewust gesteld. In de literatuur worden er dan ook twee dimensies van sociale wenselijkheid onderscheiden, namelijk impression management en zelfmisleiding.

Impression management wordt door Sackheim en Gur (1978) gezien als het opzettelijk manipuleren van de antwoorden door de respondenten. Het gaat met andere woorden om het doelbewust liegen tijdens het invullen van vragenlijsten om op die manier een beter beeld van zichzelf voor te houden (Kovacic, Galic & Jerneic, 2014). Impression management wordt dus gemotiveerd vanuit een verlangen om beter gepercipieerd te worden door anderen. **Zelfmisleiding** daarentegen wordt veroorzaakt door een positieve bias ten aanzien van zichzelf (Paulhus, 1986) en komt voort uit de nood aan zelfbescherming tegen persoonlijke bedreigingen (Helmes & Holden, 2003). Deze respondenten geloven hun

overdreven positieve zelfrapportages ook echt zelf. Dit mechanisme van zelfmisleiding kan in twee richtingen werken: sommige respondenten zijn meer geneigd om positieve kenmerken te overschatten, anderen zullen eerder negatieve kenmerken minimaliseren.

3.3. Sociale wenselijkheid bij onderzoek in een forensische setting: ground truth

Onderzoek in een forensische setting betreft slachtofferenquêtes, vragenlijsten over geweld en daderschap, traumatische ervaringen en dergelijke meer. Er wordt hier dus vaak gepeild naar gebeurtenissen die zich hebben afgespeeld in het verleden (bijvoorbeeld het plegen van een misdaad). Het moeilijkste aspect van zulk onderzoek is het achterhalen of de respondent eigenlijk liegt of de waarheid spreekt, en vooral: in welke mate (Saxe, Dougherty & Cross, 1985). Dit probleem van “ground truth”, of beter het gebrek eraan, brengt de betrouwbaarheid en de validiteit van onderzoek in gevaar. Zo stelt Nee (2011):

“Als we geen concrete documentatie of bewijs hebben van wat er echt gebeurd is (met andere woorden, als we geen ‘ground truth’ hebben), wordt het moeilijk om aan te tonen welke studie, steekproef of methodologie ons het best kan brengen tot het begrijpen van het eigenlijke gedrag van de dader” (p. 236).

Dit betekent dat men, tijdens onderzoek in een forensische setting, vaak op geen enkele manier kan achterhalen wat de echte waarheid is. Men moet dus volledig vertrouwen op de respondenten voor informatie, waardoor de resultaten van het onderzoek vatbaarder zijn voor vertekeningen door sociale wenselijkheid. Daarenboven gaat het meestal om onderwerpen waar respondenten ook makkelijker toegeven aan sociale wenselijkheid, omdat er voor henzelf meer op het spel staat,¹³ omdat men zich erover schaamt, of omdat men zich ongemakkelijk gaat voelen bij de confrontatie met de waarheid. Dat laatste blijkt ook uit empirisch onderzoek: daders zouden een cognitief defensiemechanisme bezitten dat de frequentie en ernst van hun gewelddadig gedrag onderschat, zodat ze zelfbestrafing kunnen tegengaan (Dutton, 1986). Ontkenning, minimalisatie (Dutton & Hemphill, 1992) en externe attributie (Henning, Jones & Holdford, 2005) van hun kwalijke gedrag wijzen erop dat sommige geweldplegers zich schamen over hun gedrag en zich schuldig voelen. De

¹³ Bijvoorbeeld een gunstigere behandeling.

geweldplegers die deze strategieën hanteren, zijn er zich met andere woorden wel van bewust dat hun gedrag niet door de beugel kan. Op momenten dat ze hiermee geconfronteerd worden – zoals tijdens het beantwoorden van vragen over hun gewelddadig gedrag – zoeken ze naar manieren om zichzelf te vergoelijken. Zo gaan ze (de ernst en/of aard van) de feiten respectievelijk ontkennen, minimaliseren of de oorzaak bij andere factoren dan zichzelf leggen (Dutton & Hemphill, 1992; Henning et al., 2005), bijvoorbeeld bij hun omgeving of bij het slachtoffer. Onderzoek naar partnergeweld toont dat sociale wenselijkheid meer meespeelt bij het rapporteren van geweld door zichzelf gepleegd, dan bij het rapporteren over het ondergaan van geweld (Sugarman & Hotaling, 1997). Hier kan men uit afleiden dat geweld plegen als minder sociaal aanvaardbaar wordt geacht dan het geweld ondergaan. Dat wil echter niet zeggen dat slachtoffer zijn van geweld als sociaal wenselijk zou worden gezien: associatie met een slachtofferrol is geen strategie om zichzelf beter voor te stellen aan de buitenwereld. Slachtoffers zijn bij hun rapportages dus ook vatbaar voor sociale wenselijkheid, zij het in mindere mate dan daders (Riggs, Murphy & O’Leary, 1989). De mate van sociaal wenselijk antwoorden kan ook verschillen naarmate de ernst verschilt van de feiten waarover gerapporteerd wordt (Sugarman & Hotaling, 1997).

Het hierboven besproken “ground truth” kan ook een effect hebben op het onderzoek via de respondenten zelf. Het feit dat iemand de echte waarheid over een bepaald kenmerk zelf kent of niet, heeft namelijk een effect op de mate waarin iemand sociaal wenselijk antwoordt. DeAndrea, Tong, Liang, Levine en Walther (2012) hebben vastgesteld dat wanneer iemand op de hoogte is van de werkelijkheid omtrent een eigen persoonskenmerk, men minder geneigd is om dit te vervormen bij een zelfrapportage. Dit geldt ook voor de beschrijving van een gebeurtenis, bijvoorbeeld een gepleegd feit: het geheugen is niet perfect en bij reproductie van een herinnering loopt men het risico om sommige aspecten te overdrijven of bepaalde details weg te laten.

3.4. Sociale wenselijkheid controleren en ground truth benaderen

Er zijn in de loop der jaren instrumenten ontwikkeld om de resultaten van een onderzoek te controleren op sociale wenselijkheid. De meest bekende zijn de Marlowe-Crowe Social Desirability Scale (M-CSDS; Crowne & Marlowe, 1960) en de Balanced Inventory of Desirable

Responding (BIDR; Paulhus, 1984), maar veel gestandaardiseerde vragenlijsten hebben zelf subschalen die sociale wenselijkheid meten. Zo heeft de Minnesota Multiphasic Personality Inventory (MMPI; Hathaway & McKinley, 1943) vier validiteitsschalen die afwijkende antwoorden proberen te filteren om op die manier de nauwkeurigheid van de test te meten. Ook de Eysenck Personality Questionnaire (EPQ; Eysenck & Eysenck, 1991) en diens verkorte versie (EPQ-RSS) hebben bijvoorbeeld een subschaal voor sociale wenselijkheid.

Behalve instrumenten om achteraf te controleren op sociale wenselijkheid bij vragenlijsten, bestaan er ook technieken om sociaal wenselijke antwoorden tegen te gaan in interviews. Zo is bijvoorbeeld de **“bogus pipeline” techniek** een manier om sociaal wenselijke antwoorden op gevoelige vragen te voorkomen (Gupta & Thornton, 2002). Deze techniek houdt in dat men de respondenten wijsmaakt dat hun fysiologische reacties worden gemeten en dat met de analyse hiervan kan achterhaald worden of de respondent al dan niet naar waarheid antwoordt. Een andere techniek, die men ontleent uit consumentenonderzoek, is de **indirecte bevraging**. Dit is *“een projectieve techniek waarbij de respondenten gevraagd wordt om op gestructureerde vragen te antwoorden vanuit het perspectief van een andere persoon of groep”* (Fisher, 1993, p. 303-304). Er wordt verondersteld dat respondenten in hun antwoord dan makkelijker hun eigen houding tot uiting laten komen omdat het om een onpersoonlijke vraag gaat. Men projecteert dan als het ware de eigen onbewuste vooroordelen op de situatie van de persoon of groep uit de vraagstelling. Ten derde wordt er, om respondenten voldoende af te leiden tijdens een interview, soms ook gebruikt gemaakt van **cognitieve taakjes** die de daders moeten uitvoeren terwijl ze bevragd worden (Nee, 2011). Het uitvoeren van deze taakjes vraagt aandacht, waardoor men minder makkelijk een coherent verhaal kan neerzetten en dus sneller door de mand valt als men de waarheid niet vertelt. Om de waarheid zo goed mogelijk te benaderen, kan men ook een **levensgeschiedenisinterview** doen (Elffers & van Koppen, 2002) of gebruik maken van een kalender met levensgebeurtenissen (Nee, 2011). Het idee hierbij is dat een tijdlijn met alle belangrijke persoonlijke ervaringen het geheugen van de respondent kan helpen om met deze context zo ook diens criminele activiteiten grondig in beeld te brengen. Ten slotte stelt Nee (2011) nog dat het **cognitieve interview**, voornamelijk gebruikt voor het verhoren van getuigen, ook kan toegepast worden bij meewerkende delictplegers. Een cognitief interview start met een volledig vrije reproductie waarbij de meest recente gebeurtenissen eerst

worden opgelijst. Daarna volgt een reconstructie van de fysieke, emotionele en situationele context door de volledige omgeving te beschrijven, waarbij de persoon wordt aangemoedigd om elk afzonderlijk stukje informatie te herinneren. Ten slotte worden alle herinneringen van achter naar voor en omgekeerd herhaald.

3.5. Non-respons

Ter afsluiting is het nog het vermelden waard dat, naast sociale wenselijkheid, ook non-respons een probleem kan zijn voor onderzoek in een forensische setting omwille van de gevoeligheid van de onderwerpen waar ze naar peilen (Elffers & van Koppen, 2002; Johnson, Holbrook, Ik Cho & Bossarte, 2006). Niet iedereen wil zomaar meewerken aan onderzoek dat zulke persoonlijke informatie bevraagt.

HOOFDSTUK 4. Kritische samenvatting van de literatuurstudie: vragen voor het empirisch onderzoek

In de voorgaande hoofdstukken werden per fase van het wetenschappelijk onderzoek de mogelijke problemen besproken die kunnen optreden als gevolg van de forensische context waarin dat onderzoek plaatsvindt. Er werd getracht die problemen te identificeren vanuit de literatuur, alsook aanbevelingen te vinden om hier mee om te gaan wanneer men zelf wetenschappelijk onderzoek in een forensische context aanvat. Bij het uitvoeren van deze literatuurstudie werd echter duidelijk dat de methodologische literatuur enerzijds tekortschoot over sommige onderwerpen en anderzijds dat de auteurs soms vaag bleven over het in concreto gevolg voor het voeren van wetenschappelijk onderzoek. In dit laatste hoofdstuk wordt samengevat welke hiaten nog overblijven na de literatuurstudie om op die manier een duidelijk beeld te krijgen welke informatie we hopen uit het empirische gedeelte van deze masterproef te halen. Algemeen doel van het onderzoek van deze masterproef is om de informatie uit de literatuur aan te vullen met de persoonlijke ervaringen van onderzoekers. Dit hoofdstuk vormt in feite de rode draad voor dat empirisch onderzoek.

In hoofdstuk 1 (p. 13 en verdere), over de fase van het opstellen van het onderzoeksdesign, werden enkele ethische en praktische problemen besproken waar men op voorhand rekening mee moet houden als men onderzoek in een forensische context aanvat. Ten eerste wordt in de literatuur veel geschreven over **ethische principes** die men moet hanteren wanneer men onderzoek doet met deelnemers die, zoals dat heet, tot een 'risicogroep' behoren.¹⁴ Zo moet men er onder andere zeker van zijn dat het onderzoek een relevante toename in kennis zal teweegbrengen en moeten de voordelen van het onderzoek opwegen tegen de mogelijke risico's ervan (Fulford & Howse, 1993; Pont, 2008; Konrad, 2010). Dit zijn in theorie heel mooie principes, maar de vraag blijft hoe men concreet nagaat wat de voordelen en de risico's van het onderzoek zijn; en of het ene opweegt tegen het andere. En hoe wordt bepaald wat een relevante toename in kennis is? Daarenboven mag het bereiken van de onderzoeksdoelstellingen niet mogelijk zijn met een andere deelnemerspopulatie dan de gebruikte risicogroep (Fulford & Howse, 1993). Maar hoe kan

¹⁴ Bijvoorbeeld gevangenen zijn een risicogroep omdat zij van hun vrijheid en autonomie zijn beroofd.

men met zekerheid weten of het absoluut nodig is deze groep te gebruiken of niet? Het is interessant om eens na te vragen hoe onderzoekers deze denkoefening concreet proberen te maken. Wanneer men onderzoek met daders doet, is vatbaarheid voor externe dwang de grootste ethische kwestie waar men voorzichtig mee moet omgaan (Fulford & Howse, 1993; Regehr, Edwardh & Bradford, 2000; Ward & Willis, 2010). Hoe gaan onderzoekers na in hoeverre de gegeven toestemming volledig vrijwillig is? Daarenboven blijkt het bij onderzoek met bijvoorbeeld gedetineerden moeilijk om ze volledig te informeren en moet volgens Montalvo & Larson (2014) gebruikt gemaakt worden van een vereenvoudigde, doch volledige, informed consent. Dit is nogal een vage omschrijving en het is niet duidelijk wat hier precies mee bedoeld wordt. Hoe moet zo'n informed consent er dan concreet uit zien? Ten tweede blijkt uit de literatuur dat er een aantal **praktische problemen** opduiken bij het voeren van onderzoek in een forensische setting, zoals toegang krijgen tot de strafinstelling, mogelijke bemoeienissen van de overheid, vertrouwen winnen van respondenten, rekening houden met de dagelijkse routine in de instelling, en communicatieproblemen omwille van cultuurverschillen of het spreken van een andere taal. Deze topics komen nauwelijks aan bod in Nederlandstalige literatuur waardoor er in de literatuurstudie voornamelijk gesteund werd op Engelstalige literatuur. Het is interessant om na te gaan hoe Vlaamse onderzoekers deze praktische problemen aanpakken. En misschien zijn er nog andere uitdagingen waar onderzoekers in België mee te kampen krijgen, die door de literatuurstudie niet aangehaald werden?

Hoofdstuk 2 (p. 20 en verdere) handelde over de dataverzameling. Er werd gefocust op de (klinisch-)psychologische kenmerken van daders en hoe deze van invloed kunnen zijn op het wetenschappelijk onderzoek wanneer zij de rol van respondent opnemen. Er werd een overzicht gegeven van de belangrijkste kenmerken en symptomen die men kan tegenkomen in een forensische populatie. Op vlak van **cognitief functioneren** werd vooreerst gesteld dat de vragen en opdrachten die deel uitmaken van het onderzoek moeten worden afgestemd op het intelligentieniveau van de deelnemers zodat zij alles goed begrijpen. Maar hoe zorgen onderzoekers dat ze weten wat het niveau is van hun toekomstige participanten en hoe stemmen ze hun onderzoek hier effectief op af? Ten tweede kwamen concentratie- en aandachtsproblemen aan bod, en kan men zich afvragen of er nog andere strategieën zijn om deze te omzeilen behalve de duur van het onderzoek beperken of het regelmatig

inlassen van pauzes. Vervolgens werden denkstoornissen besproken onder het cognitief functioneren, gepaard met de dissociatie waardoor respondenten geacht worden een verminderde toegang te hebben tot eigen gevoelens, gedachten en percepties. Het is echter onduidelijk of deze symptomen ook effectief als stoorzender werken bij een deelname aan wetenschappelijk onderzoek, en of dit de gegeven antwoorden in waarde doet inboeten. Tot slot werden geheugenproblemen besproken. Er werd echter geconcludeerd dat deze geheugenproblemen in een forensische context meestal beperkt bleven tot herinneringen van traumatische gebeurtenissen. Er rest ons dus de vraag of geheugenproblemen het onderzoek ook verstoort wanneer de vragen niet gaan over deze gebeurtenissen (maar bijvoorbeeld over hun ervaring van het leven in de gevangenis). Na het cognitief functioneren kwam **het gevoelsleven en het interpersoonlijk functioneren** van de forensische respondenten aan bod. Emotionele vervlakking, apathie, sociaal terugtrekgedrag, spraakarmoede, et cetera zijn symptomen die ertoe leiden dat respondenten niet erg gemotiveerd zijn om goed te antwoorden op de vragen die hen gesteld worden (Storme, 2010). Hoe kan een onderzoeker er voor zorgen dat respondenten toch hun best willen doen tijdens hun participatie aan het onderzoek? Wat betreft daders met een antisociale persoonlijkheid zal de grootste moeilijkheid erin bestaan om te gaan met de vijandigheid die deze respondenten kunnen vertonen, of de manier waarop ze het gesprek zo willen manipuleren dat ze hun eigen grandiositeit in de verf kunnen zetten (Boelaert, 2008). Bij daders met borderline symptomen moet men zich het meest wapenen tegen de mogelijke tegenoverdrachtsgevoelens die kunnen ontstaan en de 'emotionele hevigheid' waarmee het contact met de respondenten verloopt (Rossberg et al., 2010). Vervolgens werd **jeugd delinquentie** besproken, omdat jeugdigheid als een apart kenmerk kan gezien worden en jonge delinquenten een heel verschillende populatie zijn dan volwassen criminelen. Behalve belangrijke ethische implicaties voor het informed consent, bleef de literatuur echter heel beperkt over hoe men nu best het onderzoek zelf afstemt op de leefwereld van de jongeren en over de praktische uitvoering van zulk onderzoek. Als je jongeren (die bijvoorbeeld in een jeugdinstelling verblijven) surveys wil laten invullen, hoe pak je dit dan het best aan? Laat je ze dit bijvoorbeeld allemaal gelijktijdig doen in een lokaal, of gaan ze zich dan niet kunnen concentreren of de boel op stelten zetten? Als je een kwalitatief onderzoek plant, doe je dan best persoonlijke interviews of zijn groepsgesprekken met deze jongeren effectiever? Het tweede hoofdstuk werd afgesloten

met twee korte paragrafen over **ziekte-inzicht en medicatie gerelateerde problemen**. Een gebrek aan ziekte-inzicht kan ervoor zorgen dat zelfrapportages over de eigen toestand onvolledig zijn en een fout beeld scheppen over de werkelijke gezondheidstoestand van de respondent. Welke zijn dan de meest aangewezen alternatieven om naar deze informatie te peilen? Wanneer de respondent medicatie neemt voor diens aandoening, kan dit neveneffecten teweegbrengen. Hoe springt een onderzoeker best om met zulke onvoorziene omstandigheden? Vormt dit eigenlijk wel een probleem voor deelname aan wetenschappelijk onderzoek?

In het derde hoofdstuk (p. 33 en verdere) werd voor de fase van de data-analyse gekeken naar **sociale wenselijkheid** en het **gebrek aan ground truth** als grootste stoorzenders voor wetenschappelijk onderzoek in een forensische context. Er zijn heel wat redenen om aan te nemen dat sociale wenselijkheid een groter probleem vormt in een forensische setting dan wanneer men onderzoek voert in een gewone context.¹⁵ Maar wordt dit in de praktijk ook zo ervaren door onderzoekers? Worden methodologische instrumenten die speciaal ontwikkeld zijn om voor sociale wenselijkheid te controleren, zoals de M-CSDS, BIDR, of de subschalen van gestandaardiseerde tests, ook effectief gebruikt door onderzoekers wanneer ze vragenlijsten afnemen in een forensische context? En hoe staan ze tegenover de besproken technieken zoals indirecte vraagstellingen, afleidende cognitieve taakjes, gebruik van tijdlijn met levensgebeurtenissen of het cognitieve interview? Misschien blijkt uit de interviews met onderzoekers dat er nog andere manieren zijn om ground truth te benaderen of sociale wenselijkheid zoveel mogelijk in te perken. Tot slot is het interessant om te horen in hoeverre non-respons een probleem is voor onderzoekers die onderzoek doen in een forensische setting.

Zoals blijkt uit deze kritische samenvatting van de literatuurstudie, schiet de literatuur nog op vele vlakken te kort. Als men wil weten hoe onderzoek in een forensische context concreet moet worden uitgevoerd, raak men niet veel wijzer uit de methodologische literatuur. Om deze reden is het nuttig om de ervaringen van onderzoekers samen te brengen en te kijken welke inzichten hieruit geput kunnen worden.

¹⁵ Zoals het gevoeliger onderwerp waar het onderzoek over handelt, of het feit dat respondenten misschien (denken) meer te winnen te hebben bij een deelname.

DEEL II. EMPIRISCH ONDERZOEK

In het tweede deel van deze masterproef wordt het empirisch onderzoek beschreven. Gedurende dit empirisch onderzoek worden de onderzoekers waar het in het eerste deel over ging – de onderzoekers met ervaring in een forensische context – zelf de bestudeerde populatie. Deze verkennende studie wil namelijk nagaan welke problemen zij ervaren bij het voeren van onderzoek in een forensische setting. Hiertoe worden enkelen van hen geïnterviewd. Deze onderzoekers gaan met andere woorden zélf deelnemen aan een onderzoek. Om spraakverwarring te vermijden wordt er consequent naar hen verwezen als “experten” of “geïnterviewden”; wanneer het gaat over de deelnemers van hún onderzoeken, zal er zoals in het vorige deel van deze masterproef gesproken worden over “respondenten”, “participanten”, of “deelnemers”.

In wat volgt wordt eerst de centrale probleemstelling van dit empirische deel voorgesteld en worden de onderzoeksvragen geformuleerd (hoofdstuk 5). Daarna wordt de methodologie van het onderzoek geformuleerd in hoofdstuk 6. Hoofdstuk 7 geeft de resultaten van het empirisch onderzoek weer. Deze masterproef wordt ten slotte afgerond met een discussie en een algemeen besluit (hoofdstuk 8).

HOOFDSTUK 5. Centrale probleemstelling van het onderzoek en voorstelling van de onderzoeksvragen

Onderzoek in een forensische setting werd in de inleiding van deze masterproef gedefinieerd als *“elk onderzoek dat handelt over geweld als breed onderwerp en/of waarvan de participanten in aanraking zijn gekomen met politie en justitie vanwege strafbare feiten”* (gebaseerd op De Ruiter en Scholing, 2003). Voor deze masterproef wordt gefocust op gedragswetenschappelijk onderzoek met een forensische populatie. Het gaat met andere woorden om onderzoeken die plaatsvinden in gevangenissen, forensisch-psychiatrische units of andere (straf)instellingen en ook diensten voor ambulante begeleiding. Omwille van het beperkte tijdsbestek wordt er niet ingegaan op slachtofferenquêtes, onderzoeken over daderschap bij burgers, en dergelijke meer.

De **algemene hypothese** van dit empirisch onderzoek is dat het feit dat een gedragswetenschappelijk onderzoek plaatsvindt in een forensische setting, bijkomende moeilijkheden oplevert voor de onderzoeker tijdens het uitvoeren van zulk onderzoek. Deze moeilijkheden uiten zich tijdens de verschillende fasen van dat onderzoek. In het eerste deel van deze masterproef werden vanuit de literatuur per fase een aantal mogelijke storende factoren geïdentificeerd. Het **doel van het empirisch onderzoek** van deze masterproef is achterhalen of – en desgevallend in welke mate – deze factoren inderdaad het verloop van gedragswetenschappelijk onderzoek bemoeilijken, en of er volgens de ervaringen van experts nog andere aspecten zijn waar men bij dit type van onderzoek rekening mee moet houden. Daarenboven is het ook de ambitie om te peilen naar hoe de onderzoekers omgaan met de hindernissen die een forensische context met zich meebrengt bij het doen van onderzoek. Het laatste hoofdstuk van de literatuurstudie biedt een mooi overzicht van wat we concreet te weten willen komen met dit empirisch onderzoek.

Bovenstaande hypothese leidt tot **twee onderzoeksvragen**. De eerste onderzoeksvraag luidt: *“Welke moeilijkheden komen onderzoekers tegen als ze onderzoek doen in een forensische setting?”*. Hierbij wordt onder andere gekeken naar de bijkomende ethische en praktische bezwaren die een forensische setting met zich meebrengt, wordt nagegaan wat

de implicaties kunnen zijn van de kenmerken van de forensische populatie, en wordt onderzocht wat de rol is van sociale wenselijkheid als storende factor bij onderzoek in een forensische context. “Hoe kan er, bij het doen van gedragswetenschappelijk onderzoek, op een effectieve manier worden omgegaan met de problemen die een forensische context met zich meebrengt?” is de tweede hoofdvraag, waarmee getracht wordt om mogelijke strategieën te vinden om de valkuilen uit de eerste vraag op te vangen.

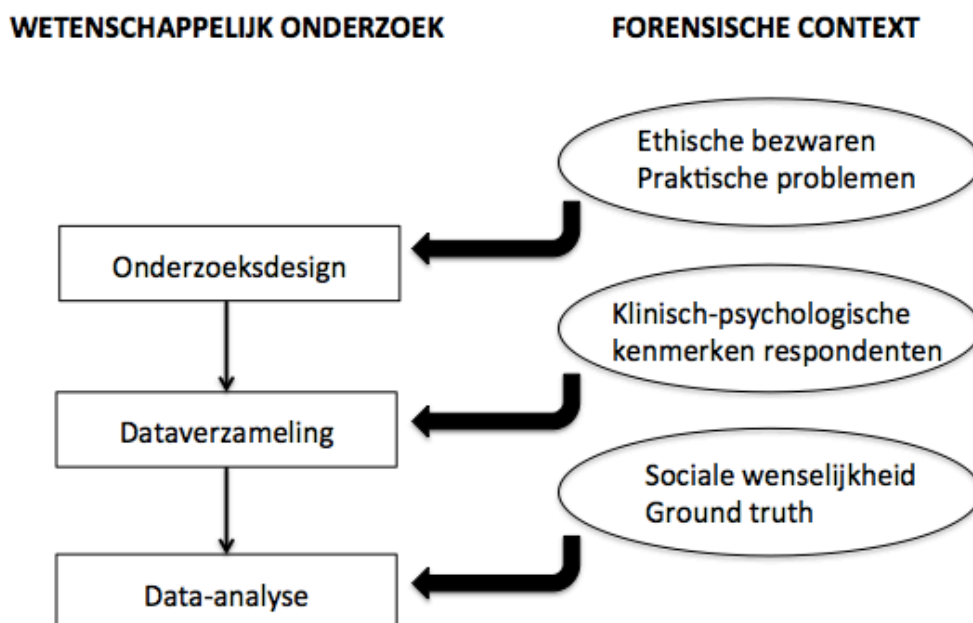
Om deze onderzoeksvragen goed te kunnen beantwoorden, is een **kwalitatief onderzoek** het meest aangewezen. We zijn namelijk geïnteresseerd in de meningen van experts; we willen hun ervaringen met onderzoek in een forensische context doorgronden. Kwalitatief onderzoek staat bekend om haar belangstelling voor rijke, gedetailleerde beschrijvingen (Howitt, 2010). Dit kan men niet bereiken met kwantitatieve methoden. Daarenboven is het de bedoeling om het perspectief van individuele onderzoekers vast te leggen en kan men hiertoe *“kwalitatieve methoden gebruiken die dichter aansluiten bij de individuele ervaringen”* (Howitt, 2010, p. 7). In het volgende hoofdstuk wordt dieper ingegaan op de concrete methodologie van het onderzoek.

HOOFDSTUK 6. Methodologie van het empirisch onderzoek

In dit hoofdstuk wordt de gebruikte methodologie van het empirisch onderzoek beschreven. Eerst wordt het conceptueel kader toegelicht waarop dit onderzoek gebaseerd is. In een tweede paragraaf komt de steekproeftrekking aan bod. Daarna worden achtereenvolgens de dataverzameling en data-analyse besproken. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een reflectie over de kwaliteit van het onderzoek en de beperkingen die er waren, maar ook over de relevantie ervan.

6.1. Conceptueel kader

Een conceptueel kader beschrijft de belangrijkste begrippen die gebruikt worden in een onderzoek, en de veronderstelde verbanden tussen deze begrippen (Miles, Huberman & Saldana, 2014). Omdat het de bedoeling is van deze masterproef om vooral een **praktisch nut** te hebben, werd ervoor gekozen om geen specifieke methodologische theorie aan te hangen. Het conceptueel kader voor dit empirisch onderzoek ziet er als volgt uit:

Figuur 2. Conceptueel kader.

Deze masterproef gaat om wetenschappelijk onderzoek dat uitgevoerd wordt in een **forensische context**. Zoals gedefinieerd in de inleiding van deze masterproef, wordt onderzoek in een forensische context gezien als elk onderzoek dat handelt over geweld als breed onderwerp en/of waarvan de participanten in aanraking zijn gekomen met politie en justitie vanwege strafbare feiten. Omwille van het beperkte tijdsbestek wordt er voor deze masterproef enkel gekeken naar onderzoek met participanten die uit een populatie van delictplegers gerekruteerd worden (“forensische respondenten”). De **fasen van wetenschappelijk onderzoek** die voor deze masterproef het meest interessant zijn, zijn opeenvolgend het opstellen van het onderzoeksdesign, de dataverzameling, en de data-analyse. Dit zijn de fasen die het meest onderhevig zijn aan de invloeden van de forensische context waarbinnen het onderzoek plaatsvindt. In de fase van het onderzoeksdesign brengt een forensische context namelijk een aantal extra ethische bekommernissen met zich mee, alsook bijkomende praktische problemen. De dataverzameling wordt verondersteld voornamelijk beïnvloed te worden door de (klinisch-)psychologische kenmerken van de respondenten van dit specifieke type onderzoek. Sociale wenselijkheid¹⁶ en het gebrek aan ground truth¹⁷ zijn fenomenen waar men voornamelijk rekening mee dient te houden tijdens het analyseren van de verzamelde informatie.

6.2. De steekproeftrekking

Het doel van dit empirisch onderzoek is achterhalen welke bijkomende problemen onderzoekers ondervinden wanneer zij een onderzoek uitvoeren in een forensische context. Een **doelgerichte steekproef** lijkt hier vereist (Silverman, 2013): van belang zijn immers de ervaringen van onderzoekers die reeds gedragswetenschappelijk onderzoek hebben gevoerd in een forensische context. Andere onderzoekers kunnen hierover weinig nuttige informatie aanleveren. Dit legt al meteen een strikte beperking op aan het selecteren van mogelijke experts. Er moet namelijk gezocht worden naar Vlaamse onderzoekers die bereid zijn om mee te werken aan een thesisonderzoek, en die zelf al ten minste één onderzoek hebben gevoerd in een forensische context. Het domein van forensische gedragswetenschappen is

¹⁶ “Zich gedragen op een manier die overeenstemt met wat gezien wordt als aanvaardbaar voor belangrijke anderen” (Kuncel & Tellegen, 2009, p. 202)

¹⁷ “Geen concrete documentatie of bewijs hebben van wat er echt gebeurd is” (Nee, 2011, p. 236)

nog niet sterk geworteld in België, wat het er niet makkelijker op maakt om voldoende bereidwillige experts te vinden. Daarom konden beter geen andere selectiecriteria worden gehanteerd. Wel werd getracht om zoveel mogelijk een evenwichtige geografische spreiding aan te houden door onderzoeksinstituten te contacteren van zowel Leuven, Gent, Brussel als Antwerpen. Contactgegevens van experts werden gezocht via de websites van de universiteiten en onderzoeksinstituten, en er werd min of meer ook gerekend op het **sneeuwbaaleffect** (Silverman, 2013): onderzoekers konden de contactgegevens van collega's aanbrengen. Uiteindelijk hebben zeven onderzoekers hun medewerking verleend aan dit thesisonderzoek.

De **zoektocht naar bereidwillige experts** verliep zoals verwacht redelijk moeizaam. Aanvankelijk werden 19 onderzoekers gecontacteerd die volgens beschikbare gegevens voldeden aan het selectie criterium. Van deze 19 hebben er uiteindelijk vier toegezegd, in sommige gevallen na een herinnering of wat aandringen. In een later stadium werden dan nog eens 7 onderzoekers aangeschreven, waarvan er twee bereid waren om deel te nemen. Eén experte heeft zelf contact opgenomen met de vraag of ze mocht deelnemen, nadat ze door een collega op de hoogte was gebracht van het onderzoek. De meest gehoorde redenen voor weigering waren dat men toch niet voldeed aan het criterium, of dat men geen tijd had om deel te nemen.

Bij het **beschrijven van de steekproef** valt op dat voornamelijk jonge onderzoekers geïnteresseerd waren in het onderzoek: vier van de zeven bereidwilligen waren jonge doctoraatsstudenten met het behalen van hun masterdiploma in de Criminologie tussen 2008 en 2013. Dit is vermoedelijk te wijten aan het feit dat vooral minder ervaren onderzoekers op moeilijkheden botsen bij het doen van onderzoek binnen een forensische context, of zich die moeilijkheden nog goed herinneren. De drie overige experts zijn afgestudeerd eind jaren '90 en begin '00, en dit respectievelijk in de gerontologie, orthopedagogie en de psychologie. Zes van de zeven geïnterviewde onderzoekers waren vrouwen. Twee van de respondenten zijn met betrekking tot hun onderzoeksactiviteiten werkzaam in Leuven, twee in Gent, één in Brussel, één in zowel Gent als Brussel, en één in zowel Antwerpen als Leuven. Zo werd toch enige spreiding over Vlaanderen en over onderzoeksinstituten heen bekomen.

6.3. Dataverzameling

Zoals in hoofdstuk 5 reeds werd aangehaald, zijn we voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen van deze masterproef op zoek naar rijke, gedetailleerde beschrijvingen van onderzoekers over hun ervaringen met het doen van onderzoek in forensische settings. Hiervoor zijn kwalitatieve interviews nodig aangezien de focus moet liggen op beschrijving en interpretatie (Howitt, 2010). Zulke interviews zijn er namelijk op gericht iets te vertellen **vanuit het perspectief van de geïnterviewden** (Silverman, 2013) – in dit geval dus om het proces van onderzoek in een forensische context te kunnen beschrijven vanuit het standpunt van een onderzoeker die hier ervaring mee heeft.

Op basis van de literatuur, de onderzoeksvragen en het conceptueel kader werd een interviewleidraad opgesteld die bestaat uit een lijst van topics die tijdens het interview moet gevolgd worden (Bryman, 2012). Het betreft hier dus een **semigestructureerd interview** aangezien het de bedoeling is om een beter inzicht te krijgen in de beleving van de experts omtrent deze topics (Baarda, van der Hulst & de Goede, 2012). Behalve de mogelijkheid om diepgang te creëren in de verzamelde gegevens, zorgt deze manier van interviewen anderzijds ook voor de nodige flexibiliteit waardoor de gedachten van de geïnterviewde ten volle aan bod kunnen komen (Howitt, 2010; Silverman, 2013). Daarenboven kan de interviewleidraad aangepast worden in de voorbereiding op volgende interviews (Beyens & Tournel, 2010), bijvoorbeeld om de vragen beter af te stemmen op de specifieke respondent of indien in voorgaande interviews de topiclijst ontoereikend bleek. Zie bijlage 1 voor de eerste versie en bijlage 2 voor de laatste versie van de interviewleidraad om de evolutie in de topiclijst te bekijken.

Het interview wordt afgenomen nadat het subject een formulier voor **geïnformeerde toestemming** heeft ondertekend (bijlage 3). Hiermee geeft hij of zij aan dat de deelname aan het onderzoek volledig vrijwillig gebeurt, en wordt de expert verzekerd dat de gegevens in alle anonimiteit verwerkt worden (Howitt, 2011). Er wordt bij aanvang ook gevraagd of er een **audio-opname** gemaakt mag worden van het interview. Audio-opnames zijn nuttig omdat de interviewer zijn aandacht dan volledig kan richten op wat de geïnterviewde vertelt (Beyens & Tournel, 2010). Ook kan men het interview zo vaak herbeluisteren als men wil, en

men kan transcripties maken van alles wat het subject verteld heeft. Zo gaat er geen informatie verloren (Silverman, 2013).

De interviews werden afgenomen in een tijdsspanne van ongeveer vier weken, een relatief korte periode doordat de zoektocht naar voldoende geschikte experts moeilijk op gang kwam.

6.4. Data-analyse

Vooraleer het analyseren van de interviews ten volle van start kan gaan, moet er eerst **getranscribeerd** worden. Dit is niet alleen quasi noodzakelijk voor het analyseren van de verzamelde gegevens, het is ook nuttig omdat de onderzoeker op die manier bekend raakt met zijn data (Howitt, 2010). De interviews werden uitgetypt met behulp van de tekstverwerker MS Office Word 2010. Daarna werden de transcripten geïmporteerd in QSR Nvivo. Dit is een softwareprogramma waarmee men makkelijk teksten kan coderen en analyseren (Decorte, 2010). Er werd getracht hiermee steeds zo snel mogelijk te starten na het beëindigen van het interview. Echter, doordat de zoektocht naar experts minder vlot verliep dan gehoopt, was het niet altijd mogelijk volledig te transcriberen en te coderen alvorens het volgende interview af te nemen.

Na transcriptie kon het **coderingsproces** beginnen: met behulp van QSR Nvivo werd elk interviewtranscript opgedeeld in fragmenten en elk fragment kreeg een code. Die code verwijst steeds naar het thema waarover het betreffende stuk tekst gaat. Zo kan men een handig overzicht creëren van alle tekstfragmenten met eenzelfde code (Decorte, 2010). Alle gegevens omtrent een bepaald thema werden in feite gegroepeerd, over de verschillende interviews heen. Dit maakt het aanzienlijk makkelijker om de gegevens te analyseren, te vergelijken, en uiteindelijk om er conclusies uit te trekken. Er werd gekozen voor een **hiërarchische codering** (Saldaña, 2013), met de in de literatuurstudie geïdentificeerde 'probleemgebieden' als hoofdthema's en daaronder alle informatie ingedeeld in verschillende subthema's. Zo werd bijvoorbeeld het hoofdthema 'praktische moeilijkheden' ingedeeld in de subthema's 'toegang tot instelling', 'eigen emotionaliteit', 'vertrouwen winnen', 'dagelijkse routine' en 'cultuur en taal'. In de loop van het coderingsproces zijn er

nog codes bijemaakt opdat de data beter zou passen in de codestructuur. De volledige codeboom wordt hieronder weergegeven.

- 1. Algemene info
 - 1a. Persoonlijke informatie
 - 1b. Eigen onderzoek
- 2. Ethische aandachtspunten
 - Afweging risico's versus voordelen
 - Ethische commissie
 - Feedback over onderzoeksresultaten
 - Geinformeerde toestemming
 - Gewenste onderzoeksresultaten niet haalbaar met andere groep
 - Incentives
 - Machtsonevenwicht en externe dwang
 - Neutraliteit, objectiviteit
 - Relevante kennistoename
 - Vertrouwelijkheid en anonimiteit
- 3. Praktische moeilijkheden
 - Bemoeienis van overheid of instelling
 - Cultuur- of taalverschil
 - Dagelijkse routine
 - Dubbele rol (onderzoeker en therapeut)
 - Eigen emotionaliteit
 - Eigen veiligheid en privacy
 - Gebrekkige literatuur
 - Toegang tot instelling
 - Verhouding respondenten-onderzoeker-personeel
 - Vertrouwen winnen
- 4. Psychologische kenmerken
 - ● 4a. Cognitief functioneren
 - ● 4b. Gevoelsleven en interpersoonlijk functioneren
 - 4c. Jeugddelinquentie
 - 4d. Gebrek aan ziekte-inzicht
 - 4e. Neveneffecten medicatie
- 5. Sociale wenselijkheid
- 6. Non-respons

Figuur 3. Hiërarchische codeboom

De informatie die onder de verschillende codes gegroepeerd stond, werd grondig bekeken en genuanceerd samengevat. De resultaten van dit proces worden weergegeven in hoofdstuk 7. Voor we hier aan toe zijn, volgt eerst nog een paragraaf over de kwaliteit en de beperkingen van het empirisch onderzoek, en de relevantie ervan.

6.5. Kwaliteit, beperkingen en relevantie van het onderzoek

Alle experts stemden toe met het maken van een audio-opname van het interview. Behalve de eerder besproken voordelen, dient zo'n audio-opname ook om de **betrouwbaarheid** van het onderzoek te vergroten. Het biedt namelijk de mogelijkheid om de precieze bewoordingen van de geïnterviewden op te nemen in de data-analyse. De gedetailleerde transcripties werden door de interviewer zelf uitgevoerd. Dit gebeurde zo snel mogelijk na het interview, zodat het verloren gaan van informatie¹⁸ zoveel mogelijk werd tegengegaan. Daarenboven kunnen de geanonimiseerde transcripten van de

¹⁸ Bijvoorbeeld non-verbale communicatie.

interviews beschikbaar gesteld worden voor geïnteresseerde derden, zodanig dat de lezer niet volledig afhankelijk is van de interpretaties van de onderzoeker (Silverman, 2013). Ook tijdens de dataverzameling zelf, werden maatregelen getroffen om de kwaliteit van het onderzoek te verzekeren. Er werd (flexibel) gebruik gemaakt van een interviewleidraad, waardoor in elk interview steeds dezelfde thema's aan bod kwamen zonder er te rigide aan vast te houden.

Doordat de onderzoeker van deze masterproef zelf weinig ervaring heeft met hoe onderzoek in een forensische setting praktisch in zijn werk gaat, is er weinig risico op vertekening van de resultaten. Hij heeft geen sterke persoonlijke opinie die hij zou kunnen doordrukken over hoe onderzoek in zulke specifieke context moet gebeuren, waardoor hij echt neutraal kan rapporteren. De onderzoeker begon aan zijn onderzoek met wat hij geleerd had uit de literatuur, maar behalve dat stond hij open voor alle ideeën die experts hem zouden toedragen. Dit komt de **validiteit** van het onderzoek ten goede (Silverman, 2013). Daarenboven werden interpretaties van het ene interview zo veel als mogelijk meegenomen naar en bijgevolg getoetst tijdens het volgende interview. De vragen die gesteld werden tijdens het interview waren steeds open geformuleerd zodat de experts vrij waren om de veronderstellingen die uit de literatuur afgeleid werden, tegen te spreken. Dit zoeken naar falsificatie draagt ook bij tot de validiteit (Maesschalck, 2010).

Dit onderzoek heeft enkele belangrijke **bependingen**. Vooreerst was het als student zonder enige substantiële onderzoekservaring – in het algemeen, maar zeker ook in de concrete context van een forensische setting – moeilijk om me in te leven in de concrete stappen die een onderzoeker moet doorlopen. Daarenboven was het niet makkelijk om zomaar te weten op wat te focussen tijdens de literatuurstudie omtrent problemen die kunnen optreden tijdens het doen van onderzoek in een forensische context. Hierdoor bestaat de kans dat het onderzoek niet goed genoeg kon worden voorbereid, of dat de vragen van het interview niet naar de juiste thema's peilden. Een tweede beperking is de moeilijkheid waarmee het zoeken en vinden van geschikte kandidaten is verlopen, waardoor het samenstellen van een steekproef van aanvaardbare grootte een heuse opgave was. Voorts kan men opwerpen dat er in plaats van interviews beter gekozen werd voor een participerende observatie. Zo zou de thesistudent meegaan met één of twee experts tijdens belangrijke momenten in de

verschillende onderzoeksfasen. Dit is echter moeilijk haalbaar gezien de beperkte tijd die voorzien is voor de masterproef. Onder andere om deze reden werd gekozen voor interviews. Ten slotte bleek uit de steekproeftrekking dat voornamelijk jonge, onervaren onderzoekers geïnteresseerd waren om deel te nemen aan deze interviews. Dit vormt mogelijks een beperking, want onderzoekers met veel ervaring hadden misschien meer of betere informatie hebben kunnen geven.

Het feit dat onervaren onderzoekers zo geïnteresseerd blijken in het onderwerp van deze masterproef, duidt echter ook op de **relevantie** van dit soort onderzoek. Het lijkt er dan ook sterk op dat jonge onderzoekers moeilijkheden ondervinden met de voorbereiding op en het uitvoeren van gedragswetenschappelijk onderzoek in een forensische setting. Er is op een aantal vlakken weinig informatie te vinden over de mogelijke struikelblokken waar men rekening mee moet houden, en de informatie die beschikbaar is in de literatuur biedt weinig praktische soelaas.

HOOFDSTUK 7. Analyse en interpretatie van de resultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten van het onderzoek weergegeven. Dit wordt gedaan door systematisch alle topics te overlopen die ofwel op basis van de literatuurstudie bevraagd werden in de interviews, ofwel spontaan aan bod kwamen tijdens het empirisch onderzoek. In een eerste deel worden de ethische aandachtspunten behandeld die belangrijk geacht worden bij onderzoek in een forensische context, gevolgd door een deel over de praktische moeilijkheden die experts bij dit soort onderzoek ondervinden. In een derde deel komen we vervolgens meer te weten over de implicaties van de (klinisch-) psychologische kenmerken van de specifieke forensische populatie waar de onderzoekers mee werken. Ten vierde wordt er een licht geworpen op het effect van een forensische context op de mate waarin sociale wenselijkheid de resultaten vertekent. Ter afsluiting worden de ervaringen van de onderzoekers met betrekking tot responsgraad vermeld.

7.1. Ethische aandachtspunten

Op ethisch vlak bleken acht topics belangrijk voor de bevroegde experts. Deze worden in wat volgt één voor één besproken. Algemeen kan gesteld worden dat onder de geïnterviewde onderzoekers het idee leeft dat vele van de ethische overwegingen die in elk wetenschappelijk onderzoek meespelen, nog versterkt worden wanneer het onderzoek plaatsvindt in een forensische context. Alle bevroegde onderzoekers gaven de indruk dat ze ethische overwegingen heel hoog in het vaandel dragen; sommigen twifelen echter of al hun collega's wel hetzelfde doen.

7.1.1 Relevante kennisnaam en gewenste onderzoeksresultaten niet haalbaar met een andere populatie

Een onderzoek met een risicogroep zoals een forensische populatie is pas ethisch verantwoord als ze een relevante kennisnaam teweegbrengt, en als die toename in kennis daarenboven niet bereikt kan worden met een andere populatie dan die kwetsbare

groep (Pont, 2008; Konrad, 2010; Fulford & Howse, 1993).¹⁹ Hierover kan uit de interviews ten eerste afgeleid worden dat de onderzoekers hun werk niet zouden doen als het niet op één of andere manier relevant was voor het werkveld of de wetenschappelijke wereld. Toch merken enkele van de geïnterviewde onderzoekers op dat er heel wat onderzoek bestaat waarvan de relevantie betwistbaar is en waarbij ze zich bijgevolg afvragen welke meerwaarde het heeft voor de wetenschappelijke wereld. **Hoe zij die afwegingen voor hun eigen onderzoek precies maken, blijkt moeilijk onder woorden te brengen.** Ten tweede lijkt het alsof de onderzoekers er vaak gewoon van uit gaan dat het eigen onderzoek relevant is en dat de gekozen kwetsbare populatie de meest (of enige) geschikte is. Ten derde kan worden opgemerkt dat sommige forensische deelpopulaties meer gevraagd worden voor wetenschappelijk onderzoek dan andere. Zo bleken onderzoekers die hun steekproef namen in gemeenschapsinstellingen voor jongeren vaker geconfronteerd te worden met respondenten die in het recente verleden al aan één of meerdere onderzoeken hadden meegewerkt, terwijl er daarentegen bijvoorbeeld weinig onderzoek gebeurt met bejaarde geïnterneerden.

7.1.2. Afweging risico's versus voordelen

Uit de interviews bleek dat de onderzoekers wel degelijk bezig waren met de overweging of diens onderzoek al dan niet nadelig kon zijn voor de respondenten. Toch leeft onder hen wel het idee dat er in het algemeen²⁰ te weinig wordt stil gestaan bij de mogelijke risico's die onderzoek inhoudt voor forensische respondenten. **Grondige anonimisering** van de verzamelde informatie moet ervoor zorgen dat geen enkele participant kan worden herkend aan de hand van de resultaten. Het enige mogelijke nadeel dat een respondent dan nog kan ondervinden volgens de geïnterviewde onderzoekers, is de harde confrontatie met de gepleegde feiten of het oprakelen van onaangename herinneringen. Men acht het belangrijk om bijvoorbeeld interviews aan te passen wanneer respondenten het moeilijk krijgen en ervoor te zorgen dat zij zelf ook iets hebben aan hun deelname. Zo blijkt uit de ervaringen van de onderzoekers dat veel deelnemers blij zijn dat ze een keer hun verhaal kwijt kunnen.

¹⁹ Zie ook puntje 1.1. Ethische overwegingen bij onderzoek in een forensische context, p. 13.

²⁰ Lees: door collega's.

Ten slotte leeft bij forensische respondenten toch regelmatig het idee dat ze een persoonlijk voordeel kunnen halen uit een deelname aan onderzoek, aldus de bevroegde experts. Zo denken respondenten vaak dat ze meer rechten kunnen verwerven of zelfs strafvermindering kunnen krijgen door deel te nemen aan het onderzoek. Het is belangrijk om hen op voorhand **grondig te informeren** zodat ze geen onrealistische verwachtingen hebben van de gevolgen voor hun persoonlijke situatie. Dit gebeurt best tijdens de informed consent procedure, die in de volgende paragraaf wordt besproken. Er moet wel één kanttekening gemaakt worden, zoals blijkt uit de interviews: wanneer het onderzoek handelt over behandelingsstrategieën bij geïnterneerden, is het mogelijk om bevindingen op te nemen in de persoonlijke dossiers zodanig dat de personen in kwestie onmiddellijk kunnen genieten van een verbeterde behandeling.

7.1.3. Geïnformeerde toestemming

Volgens één van de onderzoekers is geïnformeerde toestemming **een proces**: *“het is niet omdat je één keer toestemt, dat je blijvend toestemt”*. Het is dus belangrijk om continu, door verschillende fasen heen, te informeren en na te gaan of de respondent nog steeds mee is met wat het onderzoek precies inhoudt. Het is belangrijk dat je als onderzoeker jezelf heel goed voorstelt²¹ en dat je heel duidelijk uitlegt wat de bedoeling is van het onderzoek. Het informeren van de respondenten gebeurt best door de onderzoeker zelf, *face-to-face*, en zeker niet met een brief alleen. Een brief wordt naar de ervaring van enkele experts vaak niet goed begrepen, en ook de uitleg laten doen door een derde²² leidt soms tot misverstanden.

Wanneer men het tijdens het onderzoek wil hebben over het concrete delictsgedrag, moet men volgens enkele van de geïnterviewde onderzoekers de respondenten hierover duidelijk inlichten vóór de aanvang van het onderzoek. Het informed consent formulier zelf moet helder worden opgesteld en met **eenvoudige formuleringen**. Eén onderzoeker had het over een standaardformulier dat werd aangepast zodat het voor gedetineerden duidelijk stelde dat de verzamelde informatie niet voor juridische doeleinden zou worden gebruikt. Voor

²¹ Wie je bent, wat je positie is, enzovoort.

²² Bijvoorbeeld een personeelslid van de instelling waar het onderzoek zou plaatsvinden.

geïnterneerden werd dan weer de taal enorm aangepast omwille van de cognitieve beperkingen bij deze populatie. Soms werd zelfs gebruikt gemaakt van pictogrammen om alles duidelijk te kunnen uitleggen. Een voorbeeld hiervan was een verkeerslicht waarmee de respondent kan tonen in hoeverre hij akkoord gaat met het onderzoek (rood – oranje – groen).

Een laatste opmerking die het vermelden zeker waard is, is dat *“de mate van informed consent of van vrijwilligheid anders wordt in deze context, ze is beperkter”*. Hiermee verwees de geciteerde onderzoeker naar het feit dat de participanten van onderzoek in een forensische context behoren tot een kwetsbare groep die, omwille van hun afgenomen autonomie, meer risico lopen een vorm van druk te ervaren om deel te nemen. Forensische respondenten voelen zich door hun beperktere vrijheid sneller in een inferieure positie, niet alleen ten opzichte van het personeel van de instelling, maar ook ten opzichte van onderzoekers die hen bezoeken. De gevolgen van dit machtsonevenwicht en de – al dan niet gepercipieerde – dwang om deel te nemen aan wetenschappelijk onderzoek, wordt nader toegelicht in de volgende paragraaf.

7.1.4 Machtsonevenwicht en externe dwang

Vier van de bevroegde onderzoekers konden echter niet met zekerheid zeggen of er al dan niet een druk lag op forensische respondenten om deel te nemen aan hun onderzoek. Ze erkenden dat het mogelijk was dat hun respondenten een soort van dwang ervoeren, maar benadrukten dat ze dit zo beperkt mogelijk hebben gehouden door ze **grondig te informeren**. Twee onderzoekers, wiens onderzoeken plaatsvonden in gemeenschapsinstellingen voor jongeren, meldden dat een goede medewerking soms buiten hun wil om werd opgenomen in het punten- of beloningssysteem van de instelling. In die gevallen legde het personeel van de instelling wel expliciet druk om mee te werken, hoewel hetzelfde kan gelden voor scholen: ook daar worden leerlingen gezegd dat ze de vragenlijst moeten invullen. Eén onderzoeker had daarentegen een duidelijk afwijkende mening: *“gevangenen weten meestal heel goed waar ze recht op hebben”* en laten zich met andere woorden niet zomaar dwingen tot iets wat ze niet willen.

Sommige onderzoekers worstelden met het **machtsonevenwicht eigen aan hun rol als onderzoeker** tegenover de respondenten. Eén onderzoeker beschreef het als volgt:

“Het gevoel dat je hen als onderzoeker een beetje bespeelt. Je wilt jezelf in zo’n positie brengen dat zij dat voor u willen doen. (...) Ze vervelen zich, kijken er soms naar uit om eens te babbelen, en daar maak je misbruik van.”

Daarenboven blijkt het alternatief – als men niet meewerkt aan het onderzoek – vaak minder leuk en kan dit volgens de ervaringen van de onderzoekers ook als een drukkingsmiddel fungeren.²³ Ten slotte werd er omtrent dit thema ook gesproken over *peer pressure*: een onderzoeker merkte onder zijn respondenten een soort van groepsdruk (om te weigeren) om deel te nemen, of ze maakten afspraken over wat ze zouden vertellen tijdens het interview.

7.1.5. Incentives

Drie van de bevroegde onderzoekers geven een vergoeding aan hun forensische respondenten. Eén van deze onderzoekers doet dit enkel voor gedetineerden en niet voor geïnterneerden. Voorbeelden van zulke incentives zijn telefoonkaarten voor gedetineerden en tegoedbonnen voor winkelketens zoals Colruyt, Delhaize of Hema voor personen onder elektronisch toezicht of in een ambulante hulpverleningscontext. De overige vier geïnterviewde experts hebben geen vergoeding gegeven aan hun forensische respondenten. Door één van deze onderzoekers werd het geven van incentives expliciet beschouwd als externe dwang. Daarenboven werpt hij ook op dat dit het risico op sociaal wenselijke antwoorden verhoogt. Er blijkt alleszins, zoals de literatuur al beschreef, veel onduidelijkheid over het al dan niet mogen geven van een vergoeding aan forensische populaties om deel te nemen aan wetenschappelijk onderzoek. Onderzoekers die het wel doen, geven als verantwoording dat het past in de filosofie van hun onderzoek, dat er goed nagedacht wordt over wat een goede incentive is om te geven binnen deze context, dat de vergoeding is afgestemd op de uurlonen die gedetineerden krijgen voor arbeid binnen de

²³ Men moet op kamer of cel gaan als men niet wilt participeren. Er is geen andere activiteit voorzien, waardoor men sneller geneigd is deel te nemen aan het onderzoek omdat men zich anders toch maar verveelt.

gevangenis, en dat personen die deelnemen puur voor de vergoeding worden afgeblokt door pas laat in het informeringsproces een melding te maken van de incentive. Ten slotte valt ook op te merken dat onderzoekers ervaren dat **veel van hun respondenten zeggen dat ze de vergoeding niet per se hoeven te krijgen**.

7.1.6. Vertrouwelijkheid en anonimiteit

Alle geïnterviewde onderzoekers zijn het eens dat het verzekeren van vertrouwelijkheid en anonimiteit **absoluut een vereiste** is om enerzijds ethisch verantwoord onderzoek te doen, en anderzijds om een goede medewerking van respondenten te verzekeren. Sommige onderzoekers ondervinden dat het voor respondenten lastig is om wetenschappelijk onderzoek te onderscheiden van onderzoek van politie of justitie. Om een goede medewerking en eerlijke antwoorden te bevorderen, is het dus belangrijk om heel goed de onafhankelijkheid en de vertrouwelijkheid van het onderzoek te benadrukken.

Soms wordt de vertrouwelijkheid en anonimiteit van onderzoek bedreigd buiten de wil van de proefleider om. Zo meldt één onderzoeker dat het tijdens het afnemen van vragenlijsten moeilijk was om het personeel van de instelling op voldoende afstand te houden van de respondenten, en vreesde ze dat de antwoorden van de respondenten hierdoor aan eerlijkheid zouden inboeten.

De grootste dilemma's steken bij onderzoekers echter de kop op wanneer er bijvoorbeeld in interviews zaken naar boven komen **waar politie en justitie geen weet van hebben**, terwijl ze toch van die ernst zijn dat de betrokken diensten er wel van op de hoogte zouden moeten zijn. Zo vertelde één onderzoeker over een afspraak die ze had om iemand met elektronisch toezicht te interviewen. Die afspraak was gepland op een moment dat de respondent in kwestie thuis moest zijn, maar dat was niet het geval. Uit dit voorbeeld blijkt dat de afweging tussen het bewaren van de vertrouwelijkheid en het verzekeren van de veiligheid van de respondent of derden dus niet altijd makkelijk is. Tot dusver heeft echter geen van de geïnterviewde onderzoekers ooit in de situatie gezeten dat ze vonden hun beroepsgeheim te moeten breken. Ook de onderzoekster in bovenstaand voorbeeld oordeelde dat het niet

opportunity was om uit haar rol te vallen door de justitieassistent op de hoogte te brengen van de afwezigheid van de respondent.

7.1.7. Neutraliteit en objectiviteit

Zoals blijkt uit onderstaand citaat, is het voor onderzoekers in een forensische context **niet altijd makkelijk om volledig neutraal en objectief te blijven** tegenover hun respondenten.

“Ik denk dat wij onszelf vaak profileren als de vriend van de dader. Wij zijn zo degenen die [hen goedpraten door te] zeggen dat ze uit een slechte omgeving komen, enzovoort. Ik vind dat zo iets typisch voor criminologen.”

De hierboven geciteerde onderzoekster vertelde ook dat zij achteraf bekeken de respondenten nogal veel bevestigde wanneer die tijdens interviews klaagden over de instelling of het personeel van de instelling. De soms moeilijke verhouding tussen respondenten enerzijds, zichzelf als onderzoeker, en het personeel van de instelling anderzijds wordt later pas besproken²⁴, maar vormt een mooie illustratie van hoe moeilijk het soms is om de nodige neutraliteit en objectiviteit te bewaren als onderzoeker. Desondanks wordt het **prijsgave van bepaalde persoonlijke opinies of feiten uit het privéleven** door de meeste onderzoekers wel gezien als noodzakelijk om de respondenten te motiveren om veel te vertellen. Een mooi voorbeeld van zo'n persoonlijk feit is een onderzoekster die aan allochtone respondenten vertelde dat ze getrouwd is met een Marokkaanse man. Dit hielp naar eigen zeggen om het cultuurverschil te overbruggen en de allochtone respondenten beter begrepen te laten voelen.

7.1.8. Feedback over onderzoeksresultaten

In twee van de zeven interviews kwam het terugkoppelen van de onderzoeksresultaten naar de respondenten spontaan aan bod. Dit wordt door de experts in kwestie belangrijk geacht voor de validiteit van het onderzoek. Of dit specifiek voor onderzoek in een forensische

²⁴ Zie puntje 7.2.2. Verhouding respondenten – onderzoeker – personeel, p. 62.

setting meer van toepassing is dan voor ander wetenschappelijk onderzoek is echter niet geheel duidelijk.

7.2. Praktische moeilijkheden

In dit tweede deel van de resultaten worden de praktische moeilijkheden besproken die de geïnterviewde gedragswetenschappers al dan niet ondervonden tijdens het uitvoeren van hun eigen onderzoek. In dit deel gaat het om topics die in de literatuurstudie werden geïdentificeerd, maar er komen ook enkele punten aan bod die de onderzoekers zelf aanhaalden in de interviews.

7.2.1. Toegang tot de instelling en goedkeuring door ethische commissie

De eerste praktische besommering waar gedragswetenschappers mee te kampen krijgen wanneer ze onderzoek willen doen in een forensische setting, is het verkrijgen van een officiële goedkeuring van de overheid (het Directoraat-Generaal Penitentiaire Inrichtingen) in eerste instantie, en vervolgens van de instellingen zelf. Twee van de zeven onderzoekers rapporteerden dat het heel vlot ging om toestemmingen te verkrijgen. De overige vijf onderzoekers hadden andere ervaringen. Zij vertelden dat er redelijk wat tijd over ging vooraleer de goedkeuringen verkregen werden, dat de procedures erg onduidelijk zijn, en ook dat het krijgen van een toestemming erg afhankelijk is van hoe goed het contact is met de directie van de inrichting. Het verkrijgen van die toestemming verloopt in de meeste gevallen **top-down**: eerst wordt het voorstel van onderzoek voorgelegd aan het Directoraat-Generaal Penitentiaire Inrichtingen waar een algemene goedkeuring moet verkregen worden. Wanneer die er is, moet elke inrichting apart benaderd worden om de toestemming van de gevangenisdirecteur te krijgen. Daarna kan men via het personeel van de instelling de individuele respondenten benaderen. Eén van de geïnterviewde onderzoeksters deed het echter omgekeerd, namelijk **bottom-up**: zij maakte eerst de mensen in het werkveld warm voor haar onderzoek, zodat deze haar daarna konden vertellen waar ze terecht moest voor officiële toestemming van het hogere niveau. Daarenboven merkte ze op dat het veel makkelijker was om die toestemming te krijgen als de basis al achter haar onderzoek stond.

Wat alleszins cruciaal blijkt om een goedkeuring te verkrijgen, is heel **heldere communicatie** over wat het onderzoek precies inhoudt.

Wat voor één onderzoeker de grootste moeilijkheid bleek: de onvoorspelbaarheid van de overplaatsingen en de daarmee gepaarde moeilijkheid om toestemmingen te krijgen wanneer specifieke gedetineerden gezocht worden in kader van een follow-up onderzoek. Voor twee andere onderzoekers zorgden vooral de **ethische comités** voor de grootste kopzorgen. Voor hun onderzoek met geïnterneerden moesten zij langs de medische ethische comités van het Universitair Ziekenhuis van hun regio. Een eerste probleem met zulke comités bleek de multicentriciteit ervan. De onderzoeker in kwestie rapporteerde dat alle gecontacteerde instellingen aangesloten waren bij een verschillende lokale ethische commissie, die elk afzonderlijk hun toestemming moesten geven vooraleer de algemene goedkeuring van het UZ kon verkregen worden. Een tweede gerapporteerd probleem was dat de ethische commissie niet altijd heel goed op de hoogte was van de specificiteit van een forensische context. De onderzoeker meldde bijvoorbeeld: *“Het probleem is vaak dat er geen expert in dat team zit, waardoor zij regelmatig op dingen botsen die gewoon eigen zijn aan Justitie.”* Onderzoeken werden door de ethische commissie soms met argusogen bekeken vanwege zaken die volgens hen problematisch waren, maar waar de onderzoekers gewoon niet omheen konden.

7.2.2. *Verhouding respondenten – onderzoeker – personeel*

Nadat men de toestemming verkregen heeft van het hoofd van de instelling, is men aangewezen op het personeel om toegang te krijgen tot de individuele respondenten. Een aantal van de geïnterviewde onderzoekers meldden dat ze in de beginfase van hun onderzoek niet altijd goed wisten hoe ze zich moesten verhouden ten opzichte van het personeel enerzijds, en de respondenten anderzijds. Als onderzoeker heb je namelijk het personeel van de instelling langs de ene kant nodig om tot bij de respondenten te raken en ze zover te krijgen dat ze willen meewerken, maar langs de andere kant moet je ook je onafhankelijkheid kunnen bewaren naar die respondenten toe.²⁵ Dit laatste kan volgens de geïnterviewde onderzoekers best bekomen worden door altijd heel duidelijk te

²⁵ Zie ook puntje 7.1.7. Neutraliteit en objectiviteit, p. 60.

communiceren dat je als onderzoeker geen deel bent van het systeem en dat er niet gerapporteerd wordt naar de instelling of naar Justitie toe. Ook tijdens het onderzoek zelf, voelden de onderzoekers zich soms tussen twee vuren zitten. Enerzijds klaagden de respondenten tijdens gesprekken met de onderzoeker af en toe over het personeel, en anderzijds drong het personeel soms hun mening over specifieke respondenten of de populatie in het algemeen op aan de onderzoeker.

7.2.3. Bemoeienis van de overheid of instelling

Voor drie van de geïnterviewde onderzoekers vormt bemoeienissen met het onderzoek door de overheid of de instelling een reëel gevaar. Bijvoorbeeld in het geval dat de financiering gebeurt door het ministerie van Justitie, is er een zekere kans dat het onderzoek via overleg in de ene of andere richting gestuurd wordt.²⁶ Niettemin is geen enkele van deze onderzoekers ooit al in de situatie gekomen dat zulke sturing de integriteit van het onderzoek aanpast. Als het wel zo ver zou komen, wordt door de bevroegde experts aangeraden om zich terug te trekken uit het onderzoeksproject.

7.2.4. Dagelijkse routine

Zowat alle bevroegde onderzoekers meldden dat het belangrijk is om rekening te houden met de dagelijkse routine binnen de instelling en vooral de activiteiten²⁷ van de specifieke respondent. Dit aspect heeft voor het merendeel van de onderzoekers al voor vertragingen gezorgd. Echter blijkt ook dat veel van zulke vertragingen vermeden kunnen worden mits er duidelijk gecommuniceerd wordt en heldere afspraken gemaakt worden. Belangrijk is dat de onderzoeker zich **flexibel** opstelt en vooral kijkt naar wanneer de respondent tijd heeft, zodat hij niet gestoord wordt tijdens arbeidsuren – want dat betekent loonverlies – of ontspanningsactiviteiten²⁸. Een belangrijke tip van één onderzoeker is om in de weekends te gaan omdat gedetineerden dan zeker niet aan het werk zijn, en daarenboven zijn de lokalen beschikbaar waar normaal het overleg met advocaten plaatsvindt.

²⁶ Zulke sturing zou er dan toe leiden dat de onderzoeksresultaten passen in de visie van het ministerie.

²⁷ Arbeid, fitness, wandeling, ...

²⁸ Bijvoorbeeld de wandeling of de fitnessmomenten zijn volgens een aantal onderzoekers de belangrijkste redenen waarom afspraken verzet of afgezegd worden.

7.2.5. Vertrouwen winnen

Goed rekening houden met voorkeuren omtrent het tijdstip van afspraak helpt ook om een goed contact op te bouwen met de respondent. Volgens de onderzoekers leidt een goed contact, gepaard met **heldere communicatie, eerlijkheid en openheid** tot meer vertrouwen van de respondent. Dit is nodig om de volledige medewerking te verkrijgen en om eerlijke antwoorden te bevorderen. In een eerste stap is het belangrijk om hen persoonlijk, *face-to-face*, uit te leggen wie je bent en wat je onderzoek inhoudt, omdat dit volgens de ervaringen van de onderzoekers de responsgraad aanzienlijk verhoogt. Vervolgens is het van belang dat je gedurende het ganse proces jezelf blijft. Je mag je zeker niet anders voordoen dan je bent want *“dat voelen ze onmiddellijk, ze zijn daar heel gevoelig aan door in dat milieu te zitten”*. Ten slotte mag je volgens de geïnterviewde onderzoekers gedetineerde respondenten niet anders behandelen dan andere respondenten. Je zou hen moeten benaderen met *“een humaniserende en destigmatiserende ingesteldheid”*. Een belangrijke kanttekening die één onderzoeker gaf omtrent het vertrouwen, is het feit dat mensen die onderzoek echt wantrouwen zelfs niet overwegen om deel te nemen.

7.2.6. Cultuur- of taalverschil

Bij allochtone respondenten blijkt het vaak nog lastiger voor de onderzoekers om echt het vertrouwen te winnen: *“Ik als vrouwelijke onderzoekster, hooggeschoold, blank... Maar ik probeerde dat toch te minderen door mezelf als student voor te stellen.”* Cultuurverschillen zorgden ervoor dat interviews soms moeizamer verliepen, zeker op momenten dat het gesprek ging over gevoeliger onderwerpen zoals bijvoorbeeld seksualiteit of familiebanden. Specifiek wat betreft het taalverschil **selecteren bijna alle onderzoekers hun respondenten op het voldoende machtig zijn van de Nederlandse taal**. In uitzonderlijke gevallen werden ook interviews in het Frans of Engels afgenomen, maar er werd op gedrukt dat dit niet ideaal is omdat er dan veel nuance verloren gaat in de vertaling. Kwalitatief onderzoek in forensische settings met behulp van tolken is volgens deze steekproef van onderzoekers nog niet gebeurd. Vragenlijsten worden wel af en toe vertaald.

7.2.7. *Dubbele rol (onderzoeker versus therapeut)*

Eén van de geïnterviewde onderzoeksters haalde haar klinische ervaring als psychologe aan als voordeel om het onderzoek beter te kunnen afstemmen op de noden en het niveau van de respondent. Dit stemt overeen met de stelling die aan het begin van deze masterproef²⁹ gegeven werd, namelijk dat wetenschappelijke onderzoekers moeten leren van de ervaringen uit het klinische werkveld (Magaletta et al., 2007; Wormith et al., 2007; Van Marle & Van der Kroft, 2007). In het derde deel van de onderzoeksresultaten wordt beschreven op welke manier de onderzoekers omgaan met de psychologische kenmerken en klinische symptomen van hun forensische respondenten, maar we kunnen dus alvast zeggen dat **klinische ervaring belangrijk** is. Wel waarschuwt de onderzoekster ervoor dat men deze twee rollen goed moet scheiden, om te vermijden dat men tijdens een interview te veel gaat focussen op het klinisch beeld dat men van de respondent gevormd heeft. Een andere onderzoekster, een criminologe, vertelde dat zij tijdens de uitvoering van haar onderzoek nauw samenwerkt met een psycholoog. Zij heeft haar collega altijd bij als observator, en deze kan de situatie volgens haar beter inschatten.

7.2.8. *Eigen emotionaliteit en bezorgdheid om de eigen veiligheid en privacy*

Op de vraag of de eigen emoties kunnen opspelen tijdens interviews antwoordden de meeste onderzoekers positief, maar ze ontkenden dat dit echt hun onderzoek zou beïnvloeden. Enkelen van hen merkten wel op dat **een onderzoeker ook maar een mens** is, en dat het interview best geannuleerd wordt als een bepaald onderwerp of een bepaald gesprek echt te moeilijk valt.

Gerelateerd aan de eigen emotionaliteit is de zorg om de eigen veiligheid. Enkele onderzoekers wijzen erop dat men de richtlijnen en veiligheidsvoorschriften van de instelling waar het onderzoek plaatsvindt altijd strikt moet opvolgen. Het is echter nog bij geen enkele van de geïnterviewde onderzoekers voorgevallen dat een contact verbroken werd omdat men zich persoonlijk bedreigd voelde door een respondent. Om de veiligheid van de onderzoekers te verzekeren vinden interviews met gedetineerden regelmatig plaats in

²⁹ Zie algemene inleiding, p. 7.

advocatenruimtes waar een alarmknop aanwezig is, of met een cipier in de buurt. Een van de onderzoekers kreeg tijdens haar onderzoek in een gemeenschapsinstelling een telefoon mee die ook een alarmknop had. De onderzoekers die bij respondenten thuis langsgaan³⁰, zorgden dat er altijd iemand op de hoogte was van waar ze precies waren. Met deze persoon spraken ze ook een codewoordje af dat snel ge-sms't kon worden in geval van nood. Ten slotte waarschuwde één onderzoeker er ook voor om nooit persoonlijke adressen of telefoonnummers te geven aan de respondenten, om te voorkomen dat zij je later nog zouden contacteren of lastig vallen.

7.3. Psychologische kenmerken van respondenten

Als derde hoofdpunt van de onderzoeksresultaten worden nu de (klinisch-)psychologische kenmerken besproken die volgens de geïnterviewde onderzoekers de belangrijkste stoorzenders zijn wanneer men onderzoek doet met een forensische populatie. Eerst worden de beperkingen op vlak van cognitief functioneren besproken die de onderzoekers ervoeren in hun onderzoeken, daarna volgen de kenmerken op vlak van het gevoelsleven en het interpersoonlijk functioneren. Ten derde wordt samengevat welke bemerkingen de onderzoekers hadden over medicatiegebruik onder hun respondenten, gevolgd door een bespreking van wat volgens hen het gevolg kan zijn van een beperkt ziekte-inzicht. Dit deel wordt afgesloten met een weergave van de ervaringen die de onderzoekers hadden met het werken met minderjarige delinquenten als respondenten voor hun onderzoek.

“Als ik van tevoren wist dat ze een psychiatrische problematiek of stoornis hadden, dan ging ik ze niet opnemen omdat dat toch een factor is die echt wel uw resultaten mee beïnvloedt”.

Dit citaat illustreert dat onderzoekers die zich focussen op gevangenen of mensen met elektronisch toezicht hun respondenten zoveel mogelijk selecteren op wie geen psychiatrische problematieken heeft. Wanneer het onderzoek zich echter focust op geïnterneerden kan men natuurlijk moeilijk om de symptomen en beperkingen als gevolg van een psychiatrische stoornis heen. In dat geval is het volgens de bevraagde onderzoekers

³⁰ Bijvoorbeeld in kader van onderzoek in ambulante hulpverlening of naar elektronisch toezicht.

belangrijk om rekening te houden met die beperkingen, en alle communicatie heel goed aan te passen aan het niveau van de respondent.

“Ja, bij de geïnterneerden zitten we met heel veel cognitief beperkten, psychoses ook, persoonlijkheidsstoornissen, middelenmisbruik, af en toe een depressie... Ik denk dat dat zo de belangrijkste zijn.”

7.3.1 Beperkingen op vlak van cognitief functioneren

Algemeen kan er gesteld worden dat de bevroegde onderzoekers niet zo heel veel moeilijkheden ondervinden als gevolg van stoornissen in het cognitief functioneren van hun respondenten. De meeste forensische respondenten zouden vrij goed zijn op het moment van deelname en de beperkingen die er eventueel zijn, vormen meestal geen grote problemen voor de verwerking van de resultaten. Toch gebeurt het af en toe dat er respondenten bij zijn die cognitief te beperkt zijn om een goede deelname te verzekeren. De aspecten van het cognitief functioneren die de onderzoekers hiervoor aanhaalden, worden weergegeven in wat volgt. Eén onderzoeker merkt wel op dat *“het misschien ook te maken kan hebben met het feit dat ze al heel lang vastzitten en onvoldoende prikkels hebben waardoor ze de testen niet kunnen oplossen”*.

Een eerste reden waarom het cognitieve vermogen van forensische respondenten soms beperkt is, is **een lagere intelligentie of beperktere taalvaardigheid**. Alle onderzoekers zijn het eens dat een cognitieve beperking van de respondenten wel eens voor moeilijkheden kan zorgen voor wetenschappelijk onderzoek. Vooral vroeger werd hier volgens de geïnterviewde onderzoekers te weinig rekening mee gehouden (zoals ook blijkt uit onderstaand citaat van één van de onderzoeksters), waardoor vragen niet goed afgestemd werden op het niveau van respondenten.

“Als ik kijk naar het verleden is dat heel vaak onderschat, waardoor er te moeilijke vragen zijn gesteld aan mensen. Met als gevolg dat je naar betrouwbaarheid van je informatie toe wel wat vragen kan stellen. Of dat natuurlijk tot fundamenteel andere

resultaten aanleiding heeft gegeven, dat durf ik niet zeggen maar er is wel te weinig aandacht voor geweest.”

Die zwakkere intelligentie of de beperkingen inzake taalvaardigheid vormen vooral een probleem in bepaalde deelpopulaties, en minder in andere forensische groepen. Zo vertelt één onderzoeker dat er *“bij mensen met een verslavingsproblematiek die bijkomend snel justitiële problemen ontwikkelen toch wel vaak ook een zwakke begaafdheid is – IQ van 70 of 80 tot lager. Zij worden snel misbruikt in het milieu, en net daardoor komen ze in de problemen met Justitie.”* Daartegenover wordt het voorbeeld gegeven van managers die gefraudeerd hebben: *“Dat zijn geen domme mensen he, die konden mij zo onder tafel praten.”*

Bij gedetineerden, in tegenstelling tot geïnterneerden, ligt de moeilijkheid vooral in het feit dat *“men ervan uitgaat dat zij cognitief oké zijn, terwijl er toch wel een heleboel door de mazen van het net glippen.”* Hierdoor is men als onderzoeker vaak niet voorbereid op de moeilijkheden die een cognitieve beperking van de respondenten met zich kan meebrengen voor het onderzoek. Op het eerste zicht lijkt het ook vaak dat de respondent in kwestie goed mee kan, maar blijkt na grondigere analyse dat soms niet het geval. Zo beschrijft één onderzoeker:

“Sommigen lijken verbaal heel sterk maar als je dat dan achteraf gaat beluisteren, merk je wel veel versprekingen. Of ze nemen het discours over van waar ze zitten, zonder altijd goed te beseffen wat ze zeggen.”

De onderzoekers benadrukken in de interviews vooreerst dat de taal van het informed consent goed aangepast moet zijn aan het niveau van de respondent zodat die zeker heel goed begrijpt waar hij mee instemt. Daarnaast moet de formulering in vragenlijsten ook sterk overwogen worden. Eén onderzoeker vindt overigens dat vragenlijsten in deze context geen goede praktijk zijn en neemt zijn gestructureerde vragenlijsten af als interview, zodat hij zeker is dat alles correct beantwoord wordt. Een andere onderzoekster beklemtoont dat zij in focusgroepen met zwakkere personen meer moet modereren dan wanneer de focusgroep bestaat uit mensen met betere cognitieve vaardigheden.

Een tweede aspect van het cognitieve vermogen van forensische respondenten dat volgens de interviews een mogelijke beperking blijkt voor de dataverzameling, is het **verminderde concentratie- en aandachtsvermogen**. Alle bevroegde onderzoekers geven aan dat een beperkt concentratievermogen van de respondenten een storende factor is voor onderzoek binnen een forensische context:

“Da’s ook iets typisch aan werken met een forensische populatie, niet in de gevangenis, maar dat geïnterneerden gewend zijn van 50 minuten iets te doen en niet langer. Da’s soms heel moeilijk.”

Zowel bij vragenlijstonderzoek als kwalitatief onderzoek wordt aangeraden om pauzes in te laten. Eén onderzoekster voert wel steeds pauzes in, maar merkt daarbij wel op dat *“bijvoorbeeld veel geïnterneerden, waarvan je zou denken dat ze zich geen twee uur aan een stuk kunnen concentreren, geen pauze willen. Op het begin gaat het vaak stroef, maar van zodra ze ermee bezig zijn, willen ze gewoon doordoen.”* Eén onderzoekster vertelde dan weer dat het in haar onderzoek mogelijk was om de vragenlijst op te splitsen in twee delen, met daartussen het interview. Zo zorgde ze voor afwisseling, waardoor het voor de respondenten makkelijker was om de aandacht erbij te houden. Nog een andere onderzoekster vond het nuttig om tijdens een interview heel vaak samen te vatten wat de respondent zei. Zo hield ze de aandacht van de respondent erbij, terwijl ze daarenboven ook eens terugkoppelde of ze alles goed begrepen had wat de respondent wilde overbrengen.

Ook **spraakzaamheid** is een factor die soms het onderzoek parten kan spelen, hoewel de forensische populatie op dit vlak heel divers is volgens de bevroegde onderzoekers. Sommige respondenten geven gemakkelijker dingen prijs, anderen zijn meer gesloten en hebben meer sturing en/of aanmoediging nodig. De onderzoekers hebben wel gemerkt dat bepaalde onderwerpen moeilijker zijn om over te praten voor forensische respondenten. Zo blijkt het voor hen bijvoorbeeld vaak moeilijk om over hun eigen gevoelens te spreken. De onderzoekers zijn het niet eens of dit nu komt doordat ze zichzelf niet kwetsbaar willen opstellen, of omdat ze echt moeilijkheden hebben met hun emoties juist te identificeren en te omschrijven. Familie en seksualiteit zijn volgens de onderzoekers voornamelijk voor allochtone respondenten gevoelige onderwerpen.

Waar de persoonlijkheidsstoornissen in de interviews meer ter sprake kwamen als het ging over het gevoelsleven en het interpersoonlijk functioneren³¹, zijn het voornamelijk de **respondenten met een psychotische stoornis** die volgens de geïnterviewde onderzoekers een beperking hebben wat betreft cognitieve vermogens. In principe is het onmogelijk om acuut psychotische personen te laten deelnemen aan onderzoek. Eén onderzoeker merkt daar bijvoorbeeld over op:

“Er zat niemand bij met een acute psychose. Dat vind ik ook niet ethisch verantwoord. In dat opzicht werd er eigenlijk wel altijd gefilterd door de mensen van de PSD.”

Meerdere bevroegde onderzoekers meldden inderdaad dat er normaal door de instelling zelf een selectie wordt uitgevoerd, zodanig dat de respondenten die uiteindelijk deelnemen aan het onderzoek er psychisch ook toe in staat zijn. Een aantal onderzoekers heeft desondanks wel eens te maken gehad met respondenten die psychotisch waren op het moment van hun deelname. De symptomen die voor hen dan het meest het onderzoek verstoorden, waren enerzijds een incoherent of onlogisch verhaal en anderzijds een gestoord realiteitsbesef dat gepaard gaat met bepaalde waanbeelden.³² Een voorbeeld:

“Ik heb ook eens een gehad die psychotisch was, die zei de gekste dingen. Dat die Aladdin was en dat hij de zee had gekocht. Iemand kan heel goed zijn en net op het moment van het gesprek zo’n opstoot hebben. Daar was ik niets mee, maar ja, hij zat er bij dus ja...”

Wanneer iemand overduidelijk symptomen vertoont, mag je daar volgens de bevroegde onderzoekers niet zomaar licht over gaan. Er wordt aangeraden om er zeker aandacht aan te schenken en de persoon in kwestie te vragen of hij het gesprek wilt stoppen. Het gesprek eenzijdig vanuit de proefleider zomaar stopzetten, is niet aangewezen. Ook al was de onderzoekster uit bovenstaand citaat naar eigen zeggen niets met het gesprek, ze heeft de respondent niet abrupt de deur gewezen. Het is volgens enkele onderzoekers een groot voordeel om klinische ervaring te hebben omdat men dan beter kan omgaan met zulke situaties. Eén onderzoekster meldt op dit vlak ook bepaalde voorwaarden die moeten

³¹ Zie puntje 7.3.2. Stoornissen op vlak van gevoelsleven en interpersoonlijk functioneren, p. 70.

³² Zoals paranoïa of megalomanie.

voldaan zijn voordat participanten mogen deelnemen. Zes maanden clean zijn en al een tijd geen waanbeelden meer hebben, zijn voor haar bijvoorbeeld noodzakelijk om onderzoek te kunnen doen met forensische patiënten.

Ten slotte blijken op basis van de interviews **geheugenproblemen** slechts een minimaal probleem te vormen voor onderzoek in een forensische context.

7.3.2. Stoornissen op vlak van gevoelsleven en interpersoonlijk functioneren

Op vlak van gevoelsleven en interpersoonlijk functioneren spelen de persoonlijkheidsstoornissen het sterkst op, ook in de situatie van wetenschappelijk onderzoek zoals blijkt uit dit citaat van een onderzoeker: *“Wat we wel zien, naar hun persoonlijkheidsstoornissen toe, bijvoorbeeld personen met borderline trekken, dat manifesteert zich ook wel in de relatie met de proefleider.”* De onderzoeker vermeldt er bij dat dit zich dan uit in ijdelheid, veel bevestiging nodig hebben, et cetera. Andere psychologische kenmerken op vlak van gevoelsleven en interpersoonlijk functioneren die voor de onderzoekers opvielen, zijn ook eigen aan de borderline persoonlijkheidsstoornis en aan de antisociale persoonlijkheidsstoornis. Deze worden hieronder besproken, maar eerst moet nog opgemerkt worden dat alle onderzoekers konden vertellen dat het contact met hun respondenten over het algemeen zeer vlot verliep. Sommigen van hen waren zelfs verrast over hoe *“supervriendelijk en megabeleefd”* de respondenten waren.

Narcisme komt volgens enkele onderzoekers heel fel naar boven bij interviews met een forensische populatie, en ook **manipulativiteit** van de respondenten uit is hen niet vreemd. Sommige respondenten hebben een zekere ijdelheid in hun verbaal en nonverbaal gedrag. En die ijdelheid proberen ze ook over te brengen: *“In enige mate proberen die altijd wel een bepaald beeld van zichzelf te scheppen dat zij zelf willen.”* Als de onderzoekers merken dat ze bespeeld worden, durven ze daar wel op doorvragen, bijvoorbeeld als ze tegenstrijdigheden merken in hun verhaal gaan ze de respondent in kwestie hier wel al eens mee confronteren.

Het contact is niet lang genoeg om echt **een gebrek aan empathie** vast te stellen. Uit sommige verhalen over bijvoorbeeld gepleegde feiten, en uit de manier waarop die verhalen

verteld worden, merken de onderzoekers echter wel dat bepaalde respondenten een zeker gebrek hebben aan inlevingsvermogen. De verheerlijking van geweld door deze respondenten is dan ook heel treffend soms.

Impulsief gedrag van respondenten tijdens onderzoek blijkt niet zo'n grote stoorzender te zijn volgens de bevroegde onderzoekers. Zoals één onderzoeker het samenvat: *“Je voelt natuurlijk die **impulsiviteit** wel in hun manier van spreken. In hun woorden merk ik dat mensen impulsief zijn, maar niet in hun daden.”* Hij maakt er wel de kanttekening bij dat als (impulsieve) respondenten lang moeten wachten voor hun interview van start kan gaan, de kans bestaat dat ze afhaken.

Het laatste aspect van het gevoelsleven en interpersoonlijk functioneren van forensische respondenten dat belangrijk is om te bespreken, is **vijandigheid en agressie**. Geen enkele onderzoeker heeft al echte agressie ervaren van de respondenten uit. Vijandigheid uitte zich volgens één onderzoekster meer in een desinteresse. Zulke respondenten waren niet geïnteresseerd in het onderzoek, en namen er dan ook gewoon niet aan deel. Tijdens een interview kon het weleens gebeuren dat er enige vijandigheid naar bovenkwam, maar dit had dan meer te maken met het feit dat de respondent het moeilijk kreeg met het onderwerp waar naar gepeild werd.

7.3.3. Medicatiegebruik

Aan medicatie gerelateerde problemen die onderzoekers ondervinden met hun respondenten omvatten concentratiestoornissen, slaperigheid, desinteresse en apathie. Volgens één onderzoeker kan je daar niet omheen: *“Als je dan een dag later terugkomt, gaat dat nog juist hetzelfde zijn. Dus da's er bij te nemen, wat mij betreft.”* Volgens een andere onderzoeker *“kan medicatie ook net helpen om het realiteitsbesef te verhogen, maar kan het ook zijn dat het dempend werkt zoals antipsychotica.”* Eén onderzoekster vertelt echter over een lijst die haar onderzoeksgroep hanteert met geneesmiddelen die kandidaat-respondenten niet mogen nemen om in aanmerking te komen voor het onderzoek.

7.3.4. Gebrek aan ziekte-inzicht

Volgens een onderzoeker komt een gebrek aan ziekte-inzicht vooral voor bij respondenten met een cluster B persoonlijkheidsstoornis³³ en heeft dit een gevolg voor het wetenschappelijk onderzoek waar deze personen aan deelnemen. Een andere onderzoeker waarschuwt echter:

“Het is niet omdat je een psychiatrische stoornis hebt, dat je niet op vragen kunt antwoorden. Ik denk dat je daar heel voorzichtig in moet zijn. Het hangt ook af van het type vragen, als je bijvoorbeeld vraagt of ze slecht slapen, of ze regelmatig hoofdpijn hebben, Daar kunnen ze perfect op antwoorden.”

Het zijn volgens deze onderzoeker voornamelijk de moeilijkere vragen waarbij ziekte-inzicht een vertekening kan veroorzaken. *“Dat is ook een beetje de vraag van de psychiatrie he. Iemand die bijvoorbeeld depressief is, antwoordt die correct of niet?”* Hij maakt de vergelijking met iemand die onder invloed is van alcohol of drugs: *“Iemand die zat is terwijl je hem interviewt, die gaat ook op een andere manier antwoorden dan wanneer hij nuchter is.”* Een andere onderzoekster haalt, in kader van respondenten met een drugsproblematiek, de cirkel van gedragsverandering (Prochaska, DiClemente & Norcross, 1992) aan. Afhankelijk van de fase waarin de respondent zich bevindt, heeft hij meer of minder inzicht in zijn eigen situatie. Volgens haar maakt het echter op zich helemaal niet uit of ze dat inzicht hebben; als onderzoeker is ze naar eigen zeggen *“geïnteresseerd in hun verhaal ongeacht waar het gelijk in feite zit”*.

7.3.5. Minderjarigen

Een laatste kenmerk dat in het kader van eigenschappen van respondenten moet besproken worden, is minderjarigheid. Van de vier onderzoekers die reeds met jeugddelinquenten hebben gewerkt, wist er slechts één wat de regel is omtrent geïnformeerde toestemming voor onderzoek met minderjarigen:

³³ Waaronder de borderline en de antisociale persoonlijkheidsstoornis.

“We vragen in eerste instantie de toestemming van de jongere, en daarna ook de ouders. Vanaf 16 zou dat eigenlijk niet meer moeten, maar wij doen dat gewoon pro forma.”

De onderzoekers die geen weet hadden van een duidelijke regel, hebben elk een verschillende aanpak gehanteerd. Zo heeft de ene doctoraatsonderzoekster helemaal geen ouderlijke toestemming gevraagd voor haar vragenlijstonderzoek in scholen en gemeenschapsinstellingen, omdat haar promotor haar had verteld dat daaromtrent geen duidelijkheid is. Voor het kwalitatieve luik van haar onderzoek, dat interviews met enkele jongeren betrof, heeft ze wel steeds ook de ouders om toestemming gevraagd. Volgens een andere onderzoekster is er geen vaste grens omdat jongeren heel sterk kunnen verschillen in het goed inschatten van een dergelijke beslissing. Zij had de grens op 15 jaar gelegd en werkte enkel met respondenten van 15 jaar of ouder. Ten slotte was er één onderzoekster die werkte met passief geïnformeerde toestemming, wat naar eigen zeggen *“wettelijk gezien, strikt genomen, eigenlijk niet honderd procent waterdicht is”*. Passief geïnformeerde toestemming houdt in dat ouders per brief op de hoogte worden gebracht van het onderzoek waar de jongere aan zou deelnemen, maar er wordt gevraagd om te reageren als men niet akkoord is in plaats van als men toestemming geeft. Een bijkomende opmerking die gemaakt werd omtrent ouderlijke toestemming is dat het nadelig kan zijn voor de jongere als zijn ouders op de hoogte worden gebracht van het feit dat hij in aanmerking komt voor een onderzoek naar bijvoorbeeld overmatig drugsgebruik, geweld, of andere gevoelige onderwerpen.

Wat betreft het onderzoek zelf, meldden de onderzoekers dat de vragen goed moeten afgestemd worden op het niveau van de jongeren. *“Ik probeerde echt op hun niveau te blijven en zeker niet van die intelligente woorden te gebruiken.”* Eén onderzoekster deed onderzoek in zowel scholen als gemeenschapsinstellingen. De jongeren in de gemeenschapsinstellingen kregen dezelfde vragenlijst als de jongeren in de scholen, maar ze kregen meer tijd om deze in te vullen.

7.4. Sociale wenselijkheid

Het vierde hoofdpunt van de bespreking van de resultaten van dit empirisch onderzoek handelt over sociale wenselijkheid. Op de vraag of sociale wenselijkheid een groter probleem vormt voor onderzoek in een forensische context, tegenover onderzoek in andere contexten, antwoordden de onderzoekers niet erg eensgezind. Sommigen zeiden van wel, anderen zeiden van niet; maar in feite kon geen van hen het echt met overtuiging zeggen. Een gegeven argument contra is dat respondenten in een gewone context misschien denken *'dit wordt (niet) verwacht van mij'*, en dan gaan antwoorden naar die geschatte verwachtingen; in een forensische context daarentegen zijn respondenten al eerder volgende mening toegedaan: *'je weet toch al wat ik mispeuterd heb, dus we gaan er geen doekjes om winden'*. Een argument pro dat werd aangehaald in een ander interview is dan weer dat forensische respondenten zich niet kwetsbaar durven opstellen omdat dat binnen een gevangeniscontext meestal niet zoveel positiefs oplevert. Een andere onderzoeker bevestigt dit: *"Ja, in de gevangenis, de façade die ze opbouwen... Zich beter voordoen als overlevingsstrategie, ik denk dat dat ook wel meespeelt in onderzoek."* Dit kan echter ook een omgekeerd effect hebben: sommige respondenten zouden hun feiten overdrijven omdat ze "stoer" willen lijken. Enkele onderzoekers namen een meer neutrale positie in en trachtten het debat te overstijgen:

"Ik vind dat je er als interviewer altijd moet van uit gaan dat mensen de waarheid spreken. Dat mag je eigenlijk niet te veel in twijfel trekken. Anders ben je nooit zeker, dan moet je alles in twijfel trekken."

Daarenboven, werpt één onderzoeker op, is de beleving van de respondent het belangrijkste: *"Als het waar is voor die persoon, dan is het valide. Maar natuurlijk, zeggen ze wel wat tenminste voor henzelf waar is?"* Een andere onderzoeker gaat nog een stapje verder door te stellen dat het deel is van de beleving van de respondent als die wilt liegen. Als onderzoeker moet men zich daar dan maar bij neerleggen.

De belangrijkste strategie die in de gesprekken met onderzoekers naar voren treedt om sociaal wenselijke antwoorden tegen te gaan, is heel duidelijk het **benadrukken van de**

vertrouwelijkheid en de anonimiteit. En ook de onafhankelijkheid van de onderzoeker kan best goed in de verf gezet worden, al geeft één onderzoeker daarbij de opmerking dat *“sommige respondenten dat niet gaan geloven”*.

Omwille van het gevaar voor sociale wenselijkheid is één van de bevraagde onderzoekers absoluut tegen het uitdelen van **vragenlijsten** in gevangnissen. Volgens hem kan men nooit met zekerheid weten of de gedetineerden de vragen wel echt snappen, en of ze niet zomaar iets invullen. Daarenboven gebeurt het volgens hem niet zelden dat gedetineerden zulke vragenlijsten door celgenoten laten invullen. Hij is om deze reden eerder voorstander van een gestructureerd interview waarbij de onderzoeker de vragenlijst samen met de respondent overloopt en eigenlijk zelf de antwoorden aankruist. Enkele onderzoekers maakten ook melding van de aanwezigheid van personeel tijdens het invullen van vragenlijsten. Dit kan wenselijk zijn voor bijvoorbeeld het garanderen van de veiligheid, maar het kan sociale wenselijkheid versterken. Dit is nog meer het geval wanneer deze personeelsleden ook rondgaan om vragen te beantwoorden wanneer respondenten een vraag niet snappen. Dat doen ze natuurlijk enkel met goede bedoelingen, maar het kan wel negatieve effecten hebben op de betrouwbaarheid van de antwoorden. Over sociale wenselijkheid bij vragenlijsten valt tot slot nog op te merken dat slechts één van de zeven bevraagde onderzoekers wel eens een instrument gebruikt om te controleren voor sociale wenselijkheid. Als voorbeelden werden de Buss-Durkee-agressievragenlijst (Buss & Durkee, 1957) en de Eysenck Personality Questionnaire (Eysenck & Eysenck, 1991) genoemd omdat ze een schaal hebben voor sociale wenselijkheid.³⁴ De overige onderzoekers hebben nog nooit zulke instrumenten gebruikt, of hebben geen weet van het bestaan ervan.

Interviews blijken beter om sociale wenselijkheid onder controle te houden, omdat je het als onderzoeker dan kan doorprikken door erop in te spelen. Ervaring als interviewer is nuttig om goed te kunnen inschatten op welke zaken door gevraagd moet worden. Ook de manier waarop je je vragen formuleert is belangrijk. Zo is “Wat zou u kunnen helpen om te stoppen met het plegen van feiten?” een betere vraag dan “Wat heeft u geholpen om te stoppen met het plegen van feiten?”, omdat er in dat laatste geval verondersteld wordt dat men al gestopt is. Bij zo’n suggestieve vraagstelling bestaat het risico dat de respondent gaat

³⁴ Waarbij de schaal voor sociale wenselijkheid van de EPQ-RSS ook apart kan gebruikt worden.

doen alsof hij inderdaad al gestopt is, terwijl dat in feite niet het geval is. Net als bij vragenlijsten is het aangeraden dat er geen derden aanwezig zijn tijdens een interview, omdat dit de kans op sociaal wenselijke antwoorden verhoogt. Hoewel één onderzoeker, die mensen met elektronisch toezicht thuis ging interviewen, ervoer dat aanwezigheid van huisgenoten soms ook positief uitdraaide: de aanwezige derden betrapten de respondent soms op het verbloemen van bepaalde zaken en spoorden hem aan om de waarheid te vertellen. Ook valt nog op te merken dat de respondenten zeker tijd moeten hebben voor het interview, zodat ze niet gehaast zijn om elders heen te gaan. Anders gaan ze toch maar vertellen wat ze denken dat je wilt horen om er zo snel mogelijk van af te zijn.

Ook het tijdstip waarop het onderzoek plaatsvindt, speelt volgens één onderzoeker een rol wanneer het gaat over sociale wenselijkheid. Blijkbaar is het rond de periode van hun proces moeilijk om forensische respondenten op een betrouwbare manier te testen. Vlak voor hun proces zouden een heel aantal respondenten het idee hebben dat een goede medewerking aan zulk onderzoek voor henzelf een positieve invloed kan hebben (in functie van hun eventuele veroordeling). Vlak na hun proces zouden ze dan weer niet gemotiveerd genoeg zijn om waarheidsgetrouwe antwoorden te geven, of zelfs deel te nemen.

Tot slot wordt volgens één van de bevroegde onderzoekers de kans op sociaal wenselijke antwoorden aanzienlijk verhoogd door het geven van incentives. De responsgraad zal wel verhogen, maar of je iets bent met de antwoorden betwijfelt hij. Dit gevaar wordt door andere onderzoekers dan weer omzeild door pas laat in het informeringsproces, of zelfs helemaal op het einde van het onderzoek, de respondent in te lichten over de incentive. Wat ook een mogelijkheid is, is de vergoeding voor deelname af te stemmen op bijvoorbeeld de uurlonen van gedetineerden. Zo is de incentive in verhouding, en weer je respondenten af die enkel zouden deelnemen voor het geld. In het volgende deel van de onderzoeksresultaten wordt dieper ingegaan op die responsgraad.

7.5. Non-respons

In dit laatste deel van de bespreking van de onderzoeksresultaten komen de ervaringen van experts met non-respons aan bod. De hoofdvraag die we ons hieromtrent stelden, was of

non-respons in een forensische context hoger ligt dan voor onderzoeken in andere contexten. Om hier uitsluitel over te kunnen geven zou een kwantitatief onderzoek of een meta-analyse meer aangewezen zijn. Maar dat wordt moeilijk want, zoals één van de bevroagde onderzoekers opmerkt, *“over non-respons vind je eigenlijk niet veel, dat wordt allemaal genegeerd hé. In sommige artikels wordt het wel eens duidelijk vermeld, maar in de meeste artikels zwijgt men daar gewoon over. 90% van de onderzoekers zwijgt erover.”*

Op de vraag of, naar hun mening, de non-respons in een forensische setting groter is dan in een gewone context, antwoordden vier van de zeven onderzoekers heel duidelijk ‘neen’. Twee van de zeven onderzoekers zeiden dat non-respons volgens hun ervaringen wel een groter probleem vormt in forensische settings. Eén onderzoeker had niet het gevoel dat de responsgraad per se lager lag in een forensische settings, maar was wel van mening dat het daar een groter probleem vormt:

“Je doet onderzoek, zeker in mijn geval, om te weten wat de grootste problemen zijn. Maar we kunnen de moeilijkste gevallen niet ondervragen omdat die gewoon niet meedoen. De mensen die echt te ziek zijn...”

In deze steekproef zijn er dus meer experten die vinden dat de responsgraad voor onderzoek in forensische settings niet lager ligt dan in andere contexten. Sommige onderzoekers geven zelfs argumenten **waarom forensische respondenten juist makkelijker zouden meewerken** aan onderzoek. Ten eerste werpt men op dat personen in gesloten settings vaak niet veel om handen hebben. Om verveling tegen te gaan, werken ze dan mee aan onderzoek. Daarenboven *“is het alternatief, op kamer of cel zitten, vaak minder leuk dan gewoon meedoen”*. Een tweede reden die onderzoekers aanbrengen, is dat forensische respondenten misschien meer nood hebben aan een babbel. Ze ervaren dat *“gedetineerden eigenlijk heel blij zijn dat er iemand bereid is om hun verhaal te horen”*. Het risico bestaat echter dat medewerking aan onderzoek gedreven wordt door de veronderstelling dat het iets positiefs kan opbrengen voor hun persoonlijke situatie, bijvoorbeeld een gunstigere behandeling of iets dergelijks. Een volgende verklaring zou volgens de onderzoekers kunnen zijn dat de incentives die eventueel gegeven worden in verhouding veel meer waard zijn voor gedetineerde respondenten dan voor vrije respondenten. De onderzoekers die

aangeven dat ze werken met incentives hebben echter helemaal niet het gevoel dat hun respondenten enkel meedoen om die vergoeding op te strijken. Als laatste, maar zeker niet het minst belangrijke, kan het volgens de onderzoekers gebeuren dat er een druk ligt vanuit (het personeel van) de instelling om mee te werken aan het onderzoek. Zo merkte een experte bijvoorbeeld op dat er in gemeenschapsinstellingen met een strenger regime duidelijk minder jongeren weigerden om deel te nemen aan haar onderzoek dan in gemeenschapsinstellingen waar men minder strikt is.

Hoewel in deze steekproef slechts een minderheid van de onderzoekers van mening is dat **non-respons in een forensische context een groter probleem** vormt voor wetenschappelijk onderzoek, komen er in de interviews beduidend **meer argumenten** naar boven die dit standpunt steunen. Een eerste reden waarom forensische respondenten eventueel niet willen meewerken, is omdat het onderzoek zou kunnen gaan over gepleegde feiten. Dit is een gevoelig onderwerp waar forensische respondenten niet graag over spreken volgens de bevraagde onderzoekers. Een tweede verklaring zou kunnen zijn dat forensische respondenten sneller achterdochtig zijn over het onderzoek. Zo vertelt één onderzoeker dat weigeringen soms gepaard gingen met een hele samenzweringstheorie als reden waarom de persoon in kwestie niet wilde meewerken aan zijn onderzoek. Los van die paranoïde waanbeelden zijn gedetineerden blijkbaar ook wel eens gewoon verward of bezorgd over de bedoeling van de onderzoeker. Ze denken dan bijvoorbeeld dat het kadert in een onderzoek van politie of justitie. Een derde reden waarom respondenten in een forensische setting af en toe niet willen meewerken, is omdat ze overbevraagd worden voor wetenschappelijk onderzoek. Dit geldt echter enkel voor bepaalde subpopulaties, zoals jeugddelinquenten in gemeenschapsinstellingen, en veel minder voor andere groepen (bijvoorbeeld bejaarde geïnterneerden). Ten vierde valt het de experten ook op dat personen die nog maar in het begin van hun detentieproces zitten, sneller geneigd zijn om te weigeren dan personen die al langere tijd in detentie of in het zorgcircuit zitten. Omdat ze dan bijvoorbeeld nog met veel onzekerheden zitten of omdat ze al veel psychologische testen moeten afleggen in kader van hun proces of in kader van begeleiding door de PSD. Ten vijfde bestaat de mogelijkheid volgens de bevraagde onderzoekers dat peer pressure in forensische settings een grotere rol speelt, waarbij meerdere respondenten mogelijks afhaken omdat er één zegt dat hij geen zin heeft om deel te nemen. Tot slot zijn de onderzoekers het eens dat het van cruciaal belang is

dat een onderzoek op een heldere manier wordt voorgesteld. Als mensen niet snappen wat het allemaal precies inhoudt, gaan ze niet willen meewerken; en zeker in een forensische setting is het heel belangrijk dat alles zo eenvoudig mogelijk wordt uitgelegd³⁵. Om dit te verzekeren, zorgt de onderzoeker er best voor dat hij zijn onderzoek zelf kan voorstellen aan de kandidaat-respondenten in plaats van via een tussenpersoon van de instelling. Op die manier benadrukt de onderzoeker zijn onafhankelijkheid, en zo kan er met bereidwillige personen ook meteen persoonlijk overlegd worden over het tijdstip zodat het onderzoek zeker niet in de weg staat van ontspanningsactiviteiten. Bijvoorbeeld de dagelijkse wandeling of het fitness-moment blijken tijdstippen te zijn die forensische respondenten niet graag verspillen aan het geven van een interview of het invullen van een vragenlijst.

³⁵ Zie bijvoorbeeld het lagere intelligentieniveau en de beperkingen inzake taalvaardigheid die besproken werden in 7.3.1. Beperkingen op vlak van cognitief functioneren, p. 66.

HOOFDSTUK 8. Discussie en algemeen besluit

Het onderzoek van deze masterproef tracht een antwoord te vinden op twee onderzoeksvragen:

1. Welke moeilijkheden komen onderzoekers tegen als ze onderzoek voeren in een forensische setting?
2. Hoe kan er, bij het doen van gedragswetenschappelijk onderzoek, op een effectieve manier worden omgegaan met de problemen die een forensische context met zich meebrengt?

In dit achtste en laatste hoofdstuk volgt eerst een interpretatie van de onderzoeksresultaten om op die manier een antwoord te bieden op bovenstaande onderzoeksvragen. Daarna wordt deze masterproef afgesloten met een algemeen besluit.

8.1. Onderzoek in een forensische context volgens experts: discussie

Elk wetenschappelijk onderzoek moet voldoen aan enkele ethische voorwaarden (Creswell, 2013; Howitt, 2010). Dit is voor onderzoek met bepaalde risicogroepen, zoals gedetineerden, geïnterneerden, jeugddelinquenten of forensische patiënten in het psychiatrisch zorgcircuit, zeker niet anders (Pont, 2008). Integendeel, in de literatuur kunnen enkele bijkomende **ethische overwegingen** geïdentificeerd worden die specifiek van toepassing zijn voor forensische populaties.³⁶ En ook uit dit empirisch onderzoek bleek dat er een aantal ethische kwesties zijn die belangrijker geacht worden in zulke context. Het blijft helaas onduidelijk hoe onderzoekers concreet enkele van deze ethische afwegingen maken. Zo zouden onderzoekers die werken met een risicogroep moeten afwegen of hun onderzoek wel een relevante kennistoename zal opleveren, of de gewenste onderzoeksresultaten niet behaald kunnen worden met een andere populatie dan die risicogroep, en of de voordelen van hun onderzoek wel opwegen tegen de mogelijke nadelen ervan (Fulford & Howse, 1993; Konrad, 2010; Pont 2008). Hoewel de onderzoekers hier wel degelijk over nadenken, blijkt het echter

³⁶ Zie puntje 1.1. Ethische overwegingen bij onderzoek in een forensische context, p. 13.

heel moeilijk onder woorden te brengen hoe ze deze afwegingen precies maken. Vaak zien onderzoekers als gevolg van het onderwerp van hun onderzoek geen andere keuze dan te steunen op informatie rechtstreeks afkomstig van forensische respondenten. De grootste risico's kunnen volgens de experts vermeden worden door enerzijds een verzekerde vertrouwelijkheid zodat de respondenten geen rechtstreekse nadelen ondervinden als ze gevoelige informatie prijsgeven, en anderzijds een goede anonimisering zodanig dat men niet herkend kan worden in de rapportage. Grondige informering, gepaard met duidelijk communicatie, blijkt de belangrijkste ethische kwestie volgens de bevroegde onderzoekers. Zeker respondenten in een forensische context moeten – volgens zowel de literatuur als de experts die aan dit empirisch onderzoek deelnamen – alles heel goed begrijpen vooraleer ze deelnemen aan wetenschappelijk onderzoek, omdat zij enerzijds een groter risico lopen om het onderzoek verkeerd te begrijpen en anderzijds omdat ze omwille van hun afgenomen autonomie meer vatbaar zijn voor externe druk (Montalvo & Larson, 2014; Moser et al., 2004; Ward & Willis, 2010). Wat betreft het informed consent stellen Montalvo en Larson (2014) dat er gebruik moet gemaakt worden van vereenvoudigde, maar volledige formulieren. Een concretisering hiervan bleek uit dit empirisch onderzoek: soms kan het onderzoek aan geïnterneerden worden uitgelegd met behulp van pictogrammen, en moeten ze hun mate van toestemming geven aan de hand van bijvoorbeeld een verkeerslicht (rood – oranje – groen). Gerelateerd aan die vrijwillige toestemming kan gesteld worden dat het al dan niet geven van een incentive best voorzichtig wordt overwogen (zie bijvoorbeeld Van Gemert 2010); als het wenselijk geacht wordt om een vergoeding te geven, moet er goed nagedacht worden over de aard en de grootte ervan. Zo zijn incentives onder de vorm van telefoonkaarten of tegoedbonnen voor bepaalde winkelketens wel aanvaardbaar volgens de experts, alsook geldelijke vergoedingen die worden afgestemd op de uurlonen van gevangenen. Wat betreft ethiek is ten slotte nog volgende quote van één van de experts erg opmerkelijk:

“Wat we wel merken, is dat er een groot verschil is tussen de psychologen enerzijds en de criminologen of juristen anderzijds. Is dat echt minder belang hechten aan ethische zaken? Ik weet het niet... Maar we merken dat daar vaak nog studies gebeuren zonder een goedkeuring of wat dan ook. Daar wordt nog iets minder bij stilgestaan, terwijl bij psychologen is het er al zo ingedramd dat dit moet.”

Daarenboven zijn er ook een heleboel **praktische moeilijkheden** waar een onderzoeker mee te maken kan krijgen als die een onderzoek wil voeren in een forensische context. Het grootste probleem ligt volgens de meerderheid van de ondervraagde onderzoekers bij het krijgen van officiële toestemming. Niet dat in België zulke toestemming vaak geweigerd wordt volgens hen, zoals dat het geval lijkt te zijn in bijvoorbeeld de Verenigde Staten (Newbold et al., 2014). De moeilijkheid ligt eerder in het feit dat de procedures onduidelijk zijn en dat de toestemming op verschillende niveaus moet verkregen worden: bij de overheid, bij de directies van elke instelling, en dan moet men ook nog het personeel achter zich hebben om vlotte toegang te krijgen tot de eigenlijke respondenten. Volgens één onderzoekster is dat personeel de sleutel: als je de mensen in het werkveld mee hebt, kom je enerzijds makkelijker tot bij je respondenten maar verkrijgt je ook sneller toestemming van de hogere instanties. Die verhouding met het personeel enerzijds en de respondenten anderzijds blijkt niet altijd even makkelijk en volgens Pautenaude (2004) komt dit doordat beide partijen een wantrouwen hebben ten opzichte van de onderzoeker als buitenstaander. Opnieuw lijkt duidelijke communicatie, indien nodig gepaard met het benadrukken van de eigen neutraliteit, cruciaal om de positie van onafhankelijk onderzoeker te kunnen behouden. Het vertrouwen winnen van de forensische respondenten is moeilijk, maar noodzakelijk om waarheidsgetrouwe informatie te krijgen (Brown et al., 2014; Newbold et al., 2014; Nielsen, 2010). Hiervoor zou eerlijkheid en openheid in communicatie dan ook erg belangrijk zijn. Daarenboven blijkt het uit de interviews dat het voor dat vertrouwen alleen maar bevorderend is als men zich als onderzoeker flexibel opstelt, bijvoorbeeld naar het tijdstip van afspraak toe. Bij allochtone respondenten schijnt het nog een tikkeltje moeilijker om dat vertrouwen te verkrijgen, en zeker een taalverschil kan leiden tot onoverkomelijke moeilijkheden (Brown et al., 2014). In praktijk worden respondenten blijkbaar altijd geselecteerd op basis van hoe goed hun Nederlands is, hoewel men zich naar de validiteit van de resultaten dan wel enkele vragen kan stellen. Ten slotte vormt het eventueel opspelen van de eigen emoties geen reëel gevaar volgens de bevroegde onderzoekers (in tegenstelling tot Newbold et al., 2014 en Scheirs & Nutyens, 2013). Wel belangrijk daarentegen is het verzekeren van de eigen veiligheid, hoewel geen van de onderzoekers al in een bedreigende situatie heeft gezeten.

Volgens Vandevelde et al. (2011) *“hebben disproportioneel meer gevangenen mentale stoornissen zoals een psychotische stoornis, een depressie of een antisociale persoonlijkheidsstoornis”* (p. 76). Men moet dus niet alleen rekening houden met de **(klinisch-)psychologische kenmerken** van de respondenten als het gaat om forensisch-psychiatrische patiënten, alhoewel uit dit empirisch onderzoek blijkt dat er bij wetenschappelijk onderzoek met gedetineerden³⁷ meestal geselecteerd wordt op wie geen psychiatrische problematiek heeft. Desondanks kunnen ook in zulke steekproeven bepaalde kenmerken opspelen tijdens de dataverzameling (bijvoorbeeld een mindere taalvaardigheid, narcisme, manipulativiteit et cetera). De grote vraag die men zich hier echter kan stellen, is of het wel nodig is om rekening te houden met deze kenmerken. Zijn ze niet gewoon eigen aan dit soort van onderzoek? En maken ze de resultaten niet mee tot wat ze zijn? Bij onderzoek met geïnterneerden daarentegen kan men alleszins niet om de symptomen en de beperkingen als gevolg van een psychiatrische stoornis heen. Wat betreft het cognitief functioneren, blijken zowel geweldplegers als daders van niet-gewelddadige delicten meer beperkingen te vertonen dan de gewone populatie (Hoaken, Allaby & Earle, 2007). Volgens het empirisch onderzoek van deze masterproef zijn het voornamelijk een lager intelligentieniveau of een beperktere taalvaardigheid, een zwakker concentratievermogen, en een verminderde spraakzaamheid van de respondenten die de dataverzameling tijdens wetenschappelijk onderzoek kunnen verstoren. Door de experts aanbevolen strategieën om vertekeningen door deze factoren te vermijden, zijn respectievelijk: alle vragen heel goed afstemmen op het niveau van de respondent, af en toe rustmomenten inlassen, en de respondenten aanmoedigen waar nodig. Op vlak van gevoelsleven en interpersoonlijk functioneren zijn het voornamelijk de verheerlijking van geweld door en het narcisme van veel respondenten dat de experts opvalt, iets waar onder andere ook Boelaert (2008) voor waarschuwde. Ook tegen manipulativiteit is men best gewaard, al blijkt op dit punt vooral ervaring belangrijk om goed door te hebben wanneer respondenten je bespelen. Van de impulsiviteit van forensische respondenten hebben de experts geen last, en ook vijandigheid of agressie is geen van de experts al tegengekomen. Een gebrek aan ziekte-inzicht³⁸ en medicatie gerelateerde problemen³⁹ zijn er wat betreft de meerderheid van de

³⁷ In de gevangenis of onder elektronisch toezicht.

³⁸ Bestaat uit drie componenten (Matton et al., 2004): 1) een gebrek aan besef dat men een stoornis heeft, 2) een gebrek aan besef van de gevolgen van deze aandoening, 3) een gebrek aan de noodzaak van behandeling.

³⁹ Zoals slaperigheid, concentratiestoornissen, desinteresse, apathie.

bevraagde onderzoekers bij te nemen, al kan het nuttig zijn om voor dat laatste wel selectiecriteria op te stellen. Tot slot werd met de experts ook de minderjarigheid van eventuele respondenten besproken. Het was verrassend om te merken dat het merendeel van de onderzoekers die met minderjarigen gewerkt hebben, niet goed wist hoe de regeling voor ouderlijke toestemming precies in elkaar zit. Als men de literatuur er op naslaat, vindt men heel duidelijk dat de grenzen op 12 jaar en 16 jaar liggen⁴⁰ (Leijssen, 2011). Toch werkt de ene onderzoeker met stilzwijgende toestemming van ouders, een andere met een arbitraire leeftijdsgrens en nog een andere vroeg helemaal geen ouderlijke toestemming. Wel moet toegegeven worden dat het vragen van een ouderlijke toestemming voor een onderzoek dat gaat over een gevoelige materie⁴¹, mogelijk nadelig kan zijn voor de respondent.

Over het vierde en vijfde hoofdpunt, namelijk sociale wenselijkheid en non-respons bij onderzoek in een forensische setting, bestond weinig eensgezindheid onder de experts. Voor **sociale wenselijkheid** kan geconcludeerd worden dat de vraag of dit fenomeen een grotere stoorzender vormt in forensische settings (Nee, 2011; Saxe et al., 1985) niet zo belangrijk is volgens deze onderzoekers. Het feit dat slechts één onderzoekster kon zeggen dat ze bij vragenlijstonderzoek schalen gebruikt om te controleren voor sociale wenselijkheid, ondersteunt deze conclusie. Voor interviews blijkt intuïtie volgens de onderzoekers voldoende om sociaal wenselijke antwoorden te doorprikken. Waar de experts wel allen op hameren is dat het benadrukken van vertrouwelijkheid en anonimiteit nóg belangrijker is voor onderzoeken in een forensische setting, zodat de respondenten zich niet geremd voelen om gevoelige informatie prijs te geven. Wat betreft **non-respons** werden in de interviews heel wat argumenten aangehaald waarom de responsgraad voor wetenschappelijk onderzoek in een forensische setting hoger ligt – en nog meer argumenten om dit tegen te spreken. Als we hier een uitspraak over zouden willen doen, is een kwantitatief onderzoek nodig dat de gemiddelde responsgraad vergelijkt van onderzoeken in een forensische setting tegenover onderzoeken in een niet-forensische setting.

⁴⁰ Tot 12 jaar is in principe enkel ouderlijke toestemming nodig, tussen 12 en 16 jaar is toestemming vereist van zowel de ouders als de jongere zelf, en vanaf 16 jaar moet men enkel de toestemming van de jongere zelf krijgen (Leijssen, 2011).

⁴¹ Bijvoorbeeld overmatig drank- of drugsgebruik of geweld.

8.2. Algemeen besluit

De basisveronderstelling van dit empirisch onderzoek was dat een forensische context bepaalde struikelblokken met zich meebrengt voor gedragswetenschappelijk onderzoek. Die assumptie werd duidelijk bevestigd, en er kan gesteld worden dat het onderzoek in de ambitie geslaagd is om die struikelblokken te identificeren. Daarenboven kon het voor een groot deel van die struikelblokken ook handige tips formuleren om beginnende onderzoekers, al is het slechts een beetje, voor te bereiden op hun avontuur 'binnen de muren'.

Zo werden voor de fase van het **opstellen van het onderzoeksdesign** acht ethische overwegingen en acht praktische moeilijkheden besproken die experts zijn tegengekomen tijdens hun onderzoek in een forensische context. Het belangrijkste voorbeeld van de ethische overwegingen waar men volgens experts zeker aandacht aan moet schenken, is de geïnformeerde toestemming. Respondenten moeten grondig geïnformeerd worden over het doel van het onderzoek, de inhoud, en de mogelijke nadelen verbonden aan een eventuele deelname zodat zij een weloverwogen en vrijwillige beslissing kunnen nemen. Hiermee hangt samen dat de onderzoeker ervoor moet zorgen dat er geen druk ligt op de respondenten om deel te nemen (bijvoorbeeld vanuit de instelling of door ondoordachte incentives), en dat de nadelen van een deelname zo klein mogelijk gehouden worden (bijvoorbeeld via een grondige anonimisering). De grootste praktische struikelblokken waar een onderzoeker zich best op voorbereidt, zijn volgens de experts de officiële toestemmingen, de verhouding met het personeel enerzijds en de respondenten anderzijds (waarbij neutraliteit en objectiviteit van de onderzoeker cruciaal is om dat evenwicht in stand te houden), en het vertrouwen winnen van de respondenten. Dat laatste kan bekomen worden door onder andere een eerlijke en open houding aan te nemen en rekening te houden met hun dagelijkse activiteiten. Tijdens de **dataverzameling** zijn er volgens de ervaringen van de onderzoekers enkele psychologische kenmerken eigen aan de forensische populatie die van invloed kunnen zijn op de kwaliteit van het onderzoek. Voornamelijk een laag intelligentieniveau, een beperkte taalvaardigheid en een verminderd concentratieniveau bleken grote stoorzenders te zijn. Op cognitief vlak is het volgens de experts dan ook cruciaal dat men zich als onderzoeker altijd inleeft in de respondent, zodat

men het onderzoek goed op diens niveau kan afstemmen. Daarenboven moet men op zijn hoede zijn voor de manipulativiteit van sommige respondenten omdat de kans reëel is dat ze het onderzoek naar hun hand willen zetten. Of en in welke mate sociale wenselijkheid een invloed heeft op de **data-analyse** was niet geheel duidelijk, maar het kan volgens de experts nooit kwaad om goed te benadrukken dat de informatie van respondenten volledig vertrouwelijk en anoniem behandeld wordt. Wel wordt er, volgens enkele experts, in de literatuur te weinig rekening gehouden met de vertekende invloed van non-respons binnen een forensische context. Tot slot moet nog opgemerkt worden dat de fase van het **rapporteren en publiceren** in deze masterproef onderbelicht is gebleven. Ook voor deze fase kan een forensische setting bijkomende problemen opleveren (zie hiervoor bijvoorbeeld Steenhout, 2013).⁴²

Ter afsluiting van deze masterproef kunnen we op basis van de bevindingen nog enkele kernwoorden formuleren die zeker onthouden moeten worden uit dit empirisch onderzoek. Volgende zaken blijken namelijk erg belangrijk om in acht te nemen wanneer men onderzoek in een forensische setting wil aanvangen:

- **Vertrouwelijkheid en anonimiteit** moeten te allen tijde gegarandeerd worden. Dit is niet alleen belangrijk opdat respondenten willen deelnemen⁴³ en gedurende het hele onderzoek bereid zijn hun vaak gevoelige informatie prijs te geven.⁴⁴ Deze garantie is ook cruciaal om ervoor te zorgen dat de respondenten geen schadelijke gevolgen ondervinden aan hun deelname.
- **Neutraliteit en objectiviteit** gaan hiermee gepaard: respondenten moeten heel goed weten dat de onderzoeker onafhankelijk werkt. Maar ook tegenover hogere instanties moet de onderzoeker zijn neutraliteit laten blijken zodat hij ongestoord zijn werk kan doen.
- **Duidelijke communicatie** is hiervoor vereist. Door helder en eerlijk te communiceren weten alle betrokkenen wat de bedoelingen van de onderzoeker zijn. Officiële toestemmingen worden zo makkelijker verkregen en de mensen in het werkveld zijn

⁴² Zo kunnen er bijvoorbeeld discussies ontstaan met collega's die er andere ideeën op na houden, of kan het gebeuren dat de opdrachtgever van het onderzoek niet tevreden is met de resultaten (Steenhout, 2013).

⁴³ Lees: non-respons beperken.

⁴⁴ Lees: sociale wenselijkheid inperken.

meer bereid het onderzoek mee te dragen. Naar respondenten toe is het belangrijk dat alle communicatie op een eenvoudige en verstaanbare manier gebeurt.

- Aan **grondige informering** mag hiervoor echter niet ingeboet worden. Forensische respondenten maken deel uit van een kwetsbare groep wiens autonomie in veel gevallen is afgenomen. Hierdoor is het des te belangrijker dat ze grondig geïnformeerd zijn alvorens ze hun (volledig vrijwillige) toestemming kunnen geven.
- **Flexibiliteit** van de onderzoeker is ten slotte belangrijk doorheen alle fasen van het onderzoek. Niet alleen wat betreft praktische afspraken met instanties en respondenten, ook op vlak van omgang met respondenten tijdens het onderzoek. Interviews en vragenlijsten zouden zo goed als mogelijk moeten worden afgestemd op het niveau van de respondent. Vertoont een respondent bepaalde beperkingen, dan moet de onderzoeker daar op een adequate manier mee omgaan.

REFERENTIELIJST

American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (5th edition). Washington, DC: American Psychiatric Publishing (APPI).

Baarda, B., van der Hulst, M., & de Goede, M. (2012). *Basisboek interviewen*. Groningen: Noordhoff Uitgevers.

Baskin-Sommers, A., Wolf, R., Buckholtz, J., Warren, C., & Newman, J. (2012). Exaggerated attention blink response in prisoners with externalizing. *Journal of Research in Personality*, 46(6), 688-693.

Beyens, K. (2013). Introduction. Giving voice to the researcher. In K. Beyens, J. Christiaens, B. Claes, S. De Ridder, H. Tournel & H. Tubex, (Eds.), *The pains of doing criminological research* (pp. 13-22). Brussel: Brussels University Press.

Beyens, K., & Tournel, H. (2010). Mijnwerkers of ontdekkingsreizigers? Het kwalitatieve interview. In T. Decorte & D. Zaitch (Eds.), *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie* (pp. 199-232). Leuven: Uitgeverij Acco.

Boelaert, A. (2008). Psychopathie. In F. Declerq (Ed.), *Seksuele, geweld- en levensdelicten: psychopathologie van daders* (pp. 141-175). Leuven: Uitgeverij Acco.

Bowers, E. P., Gestsdottir, S., Geldhof, G. J., Nikitin, J., von Eye, A., & Lerner, R. M. (2011). Developmental trajectories of intentional self regulation in adolescence: The role of parenting and implications for positive and problematic outcomes among diverse youths. *Journal of Adolescence*, 34(6), 1193-1206.

Brooks-Gunn, J., Duncan, G. J., & Aber, J. L. (1997). *Neighbourhood Poverty*. New York: Russell Sage Foundation.

Brown, G., Marshall, M., Bower, P., Woodham, A., & Waheed, W. (2014). Barriers to recruiting ethnic minorities to mental health research: a systematic review. *International Journal of Methods in Psychiatric Research*, 23(1), 36-48.

Buss, A. H., & Durkee, A. (1957). The aggression questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63, 452-459.

Bryman, A. (2012). *Social Research Methods*. Oxford: Oxford University Press.

Cantrell, V. L., & Prinz, R. J. (1985). Multiple predictors of rejected, neglected, and accepted children: Relation between sociometric status and behavioral characteristics. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 53, 884-889.

Carroll, A., Houghton, S., Durkin, K., Hattie, J. A. (2009). *Adolescent Reputations and Risk: Developmental Trajectories to Delinquency*. New York: Springer.

Chiang, Y. L., Klainin-Yobas, P., Ignacio, J., & Chng, C. M. L. (2011). The impact of antipsychotic side effects on attitudes towards medication in people with schizophrenia and related disorders. *Journal of Clinical Nursing*, 20(15-16), 2172-2182.

Cislo, A. M., & Trestman, R. (2013). Challenges and solutions for conducting research in correctional settings: The U.S. experience. *International Journal of Law and Psychiatry*, 36(3-4), 304-310.

Cooper, H. A., & Penn, B. (2010). Negotiating with psychopaths: Coping with a medical-legal conundrum. *Journal of Applied Security Research*, 6(1), 1-31.

Creswell, J. (2013). *Research design: qualitative, quantitative and mixed methods approaches*. California: SAGE Publications, Inc.

Crowne, D. P., & Marlowe, D. (1960). A new scale of social desirability independent of psychopathology. *Journal of Consulting Psychology*, 24, 349-354.

DeAndrea, D. C., Tong, S. T., Liang, Y. J., Levine, T. R., & Walther, J. B. (2012). When do people misrepresent themselves to others? The effects of social desirability, ground truth, and accountability on deceptive self-presentations. *Journal of Communication*, 62(3), 400-417.

Declercq, F. (2008). Geheugen en amnesie in het forensisch veld: amnesie bij daders en accuraatheid van het geheugen van slachtoffers en getuigen. In F. Declercq (Ed.), *Seksuele, geweld- en levensdelicten: psychopathologie van daders* (pp. 115-139). Leuven: Acco.

Decoene, S. (2013). Criminological-psychological case-work. Consequences of visiting the pits of hell. In K. Beyens, J. Christiaens, B. Claes, S. De Ridder, H. Tournel & H. Tubex, (Eds.), *The pains of doing criminological research* (pp. 89-104). Brussel: Brussels University Press.

Decorte, T. (2010). Kwalitatieve data-analyse in het criminologisch onderzoek. In T. Decorte & D. Zaitch (Eds.), *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie* (pp. 441-472). Leuven: Acco.

Decorte, T. (2010). Software voor kwalitatieve dataverwerking. In T. Decorte & D. Zaitch (Eds.), *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie* (pp. 473-488). Leuven: Acco.

De Ridder, S. (2013). Criminological research on non-national prisoners without a legal permit. The quest for the holy grail of data. In K. Beyens, J. Christiaens, B. Claes, S. De Ridder, H. Tournel & H. Tubex, (Eds.), *The pains of doing criminological research* (pp. 73-88). Brussel: Brussels University Press.

De Ruyter, C., & Scholing, A. (2003). Diagnostiek en behandeling in een forensische setting: een kwestie van aan- en afleren. *Directieve therapie*, 23(1), 2-4.

Diamond, B., Morris, R. G., & Barnes, J. C. (2012). Individual and group IQ predict inmate violence. *Intelligence*, 40(2), 115-122.

Doab, A. (2009). Clinical trial literacy among injecting drug users in Sydney, Australia: A pilot study. *Contemporary Clinical Trials*, 30(5), 431–435.

Dutton, D. G. (1986). Wife assaulter's explanations for assault: The neutralization of self-punishment. *Canadian Journal of Behavioural Science*, 18(4), 381-390.

Dutton, D. G., & Hemphill, K. J. (1992). Patterns of socially desirable responding among perpetrators and victims of wife assault. *Violence and victims*, 7(1), 29-39.

Elffers, H., & van Koppen, P. J. (2002). Methoden van de rechtspsychologie. In P.J. Van Koppen, D.J. Hessing, H. Merckelbach, & H.F.M. Crombag (Eds.), *Het recht van binnen: psychologie van het recht* (pp. 1005-1030). Deventer: Kluwer Uitgeverij.

Enzmann, D., Marshall, I. H., Killias, M., Junger-Tas, J., Steketee, M., & Gruszczynska, B. (2010). Self-reported youth delinquency in Europe and beyond: First results of the Second International Self-Report Delinquency Study in the context of police and victimization data. *European Journal of Criminology*, 7(2), 159-183.

Evans, C. Mezey, G., & Ehlers, A. (2008). Amnesia for violent crime among young offenders. *The Journal of Forensic Psychiatry and Psychology*, 20(1), 85-106.

Eysenck, H. J., & Eysenck, S. B. G. (1991). *Manual of the Eysenck Personality Scales*. London: Hodder & Stoughton.

Fisher, R. J. (1993). Social desirability bias and the validity of indirect questioning. *Journal of Consumer Research*, 20(2), 303-315.

Fulford, K. W. M., & Howse, K. (1993). Ethics of research with psychiatric patients: principles, problems and the primary responsibilities of researchers. *Journal of medical ethics*, 19(2), 85-91.

Gabbard, G. O. (1993). An overview of countertransference with borderline patients. *The Journal of psychotherapy practice and research*, 2(1), 7-18.

Gupta, S., & Thornton, B. (2002). Circumventing social desirability response bias in personal interview surveys. *American Journal of Mathematical and Management Sciences*, 22(3), 369-383.

Hannon, L. (2003). Poverty, delinquency, and educational attainment: cumulative disadvantage or disadvantage saturation? *Sociological Inquiry*, 73(4), 575-594.

Hare, R. D. (1996). Psychopathy and antisocial personality disorder: a case of diagnostic confusion. *Psychiatric Times*, 13(2), 39-40.

Hathaway, S. R., & McKinley, J. C. (1943). *Manual for the Minnesota Multiphasic Personality Inventory*. New York: Psychological Corporation.

Hawkins, J. D., & Lishner, D. M. (1987). Schooling and delinquency. In E.H. Johnson (Ed.), *Handbook on crime and delinquency prevention* (pp. 179-221). New York: Greenwood Press.

Hay, C., Fortson, E. N., Hollist, D. R., Altheimer, I., & Schaible, A. M. (2007). Compounded risk: the implications for delinquency of coming from a poor family that lives in a poor community. *Journal of Youth and Adolescence*, 36(5), 593-605.

Henning, K., Jones, A., & Holdford, R. (2005). "I didn't do it, but if I did I had a good reason": Minimization, denial, and attributions of blame among male and female domestic violence offenders. *Journal of Family Violence*, 20(3), 131-139.

Herrington, V. (2009). Assessing the prevalence of intellectual disability among young male prisoners. *Journal of Intellectual Disability Research*, 53(5), 397-410.

Hoaken, P. N. S., Allaby, D. B., & Earle, J. (2007). Executive cognitive functioning and the recognition of facial expressions of emotion in incarcerated violent offenders, non-violent offenders, and controls. *Aggressive Behavior*, 33, 412-421.

Howard, R., McCarthy, L., Huband, N., & Duggan, C. (2013). Re-offending in forensic patients released from secure care: The role of antisocial/borderline personality disorder co-morbidity, substance dependence and severe childhood conduct disorder. *Criminal behavior and mental health*, 23(3), 191-202.

Howitt, D. (2010). *Introduction to qualitative methods in psychology*. Essex: Pearson.

Jewkes, Y. (2012). Autoethnography and emotion as intellectual resources: doing prison research differently. *Qualitative Inquiry*, 18(1), 63-75.

Johnson, T. P., Holbrook, A. L., Ik Cho, Y., & Bossarte, R. M. (2006). Nonresponse error in injury-risk surveys. *American Journal of Preventive Medicine*, 31(5), 427-436.

Jolliffe, D., & Farrington, D. P. (2007). Examining the relationship between low empathy and self-reported offending. *Legal and Criminological Psychology*, 12(2), 265-286.

Karow, A., Czekalla, J., Dittmann, R. W., Schacht, A., Wagner, T., Lambert, M., et al. (2007). Association of subjective well-being, symptoms, and side effects with compliance after 12 months of treatment in schizophrenia. *The Journal of Clinical Psychiatry*, 68(1), 75-80.

Keijsers, L., Branje, S., Hawk, S. T., Schwartz, S. J., Frijns, T., Koot, H. M., et al. (2012). Forbidden friends as forbidden fruit: parental supervision of friends, contact with deviant peers, and adolescent delinquency. *Child Development*, 83, 651-666.

Kirkpatrick, T., Joyce, E., Milton, J., Duggan, C., Tyrer, P., & Rogers, R. D. (2007). Altered emotional decision-making in prisoners with borderline personality disorder. *Journal of Personality Disorders*, 21(3), 243-261.

Kofler, M. J., McCart, M. R., Zajac, K., Ruggiero, K. J., Saunders, B. E., & Kilpatrick, D. G. (2011). Depression and delinquency covariation in an accelerated longitudinal sample of adolescents. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 79*(4), 458-469.

Konrad, N. (2010). Ethical issues in forensic psychiatry in penal and other correctional facilities. *Current Opinion in Psychiatry, 23*(5), 467-471.

Kovacic, M. P., Galic, Z., & Jerneic, Z. (2014). Social desirability scales as indicators of self-enhancement and impression management. *Journal of Personality Assessment, 96*(5), 532-543.

Kuncel, N. R., & Tellegen, A. (2009). A conceptual and empirical reexamination of the measurement of the social desirability of items: implications for detecting desirable response style and scale development. *Personnel Psychology, 62*(2), 201-228.

Kihlstrom, J. F. (2005). Dissociative disorders. *Annual review of clinical psychology, 1*, 227-253.

Le Corff, Y., & Toupin, J. (2009). Comparing persistent juvenile delinquents and normative peers with the Five-Factor Model of Personality. *Journal of Research in Personality, 43*(6), 1105-1108.

Lopez-Leon, M., & Rosner, R. (2010). Intellectual quotient of juveniles evaluated in a forensic psychiatry clinic after committing a violent crime. *Journal of Forensic Sciences, 55*(1), 229-231.

Maesschalck, J. (2010). Methodologische kwaliteit in het kwalitatief criminologisch onderzoek. In T. Decorte & D. Zaitch (Eds.), *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie* (pp. 119-146). Leuven: Acco.

Magaletta, P. R., Robert, D. M., Reitzel, L. R., & Innes, C. A. (2007), Toward the one: Strengthening behavioral sciences research in Corrections. *Criminal Justice and Behavior*, 34(7), 933-944.

Magyar, M. S., Edens, J. F., Epstein, M., Stiles, P.G., & Poythress, N. G. (2012). Examining attitudes about and influences on research participation among forensic psychiatric inpatients. *Behavior Sciences and the Law*, 30, 69-86.

Males, M. A., & Brown, E. A. (2014). Teenagers' high arrest rates: features of young age or youth poverty? *Journal of Adolescent Research*, 29(1), 3-24.

Markey, S. (2008). Ontwikkelings- en persoonlijkheidsgerelateerde vormen van jeugddelinquentie. In F. Declercq (Ed.), *Seksuele, geweld- en levensdelicten: psychopathologie van daders* (pp. 177-198). Leuven: Acco.

Matton, C., Wampers, M., De Hert, M., & Peuskens J. (2004). Ziekte-inzicht bij patiënten met schizofrenie. *Tijdschrift voor Psychiatrie*, 46(9), 589-599.

McPherson, S. B. (2012). Major principles in a minor context: forensic practices involving adolescents. In E.L. Grigorenko (Ed.), *Handbook of Juvenile Forensic Psychology and Psychiatry* (pp. 69-82). Dordrecht: Springer.

Merckelbach, H., Cima, M., & Nijman H. (2002). Daders met geheugenverlies. In P.J. Van Koppen, D.J. Hessing, H. Merckelbach, & H.F.M. Crombag (Eds.), *Het recht van binnen: Psychologie van het recht* (pp. 667-685). Deventer: Kluwer.

Miles, M., Huberman, A., & Saldana, J. (2014). *Qualitative data analysis: a methods sourcebook*. Londen: Sage Publications.

Montalvo, W., & Larson, E. (2014). Participant Comprehension of research for which they volunteer: A systematic review. *Journal of Nursing Scholarship*, 46(6), 423-431.

Moser, D. J., Arndt, S., Kanz, J. E., Benjamin, M. L., Bayless, J. D., Reese, R. L. et al. (2004). Coercion and informed consent in research involving prisoners. *Comprehensive Psychiatry*, 45(1), 1-9.

Nee, C. (2011). *Offenders on Offending: Learning about Crime from Criminals* (W. Bernasco, Ed.) New York: Routledge.

Nelson, M., Leone, P. E., & Rutherford, R. B. (2004). Youth delinquency: Prevention and intervention. In R.B Rutherford, M.M. Quinn & S.R. Mathur (Eds.), *Handbook of Research in Emotional and Behavioral Disorders* (pp. 282-301). New York: The Guilford Press.

Newbold, G., Ross, J. I., Jones, R. S., Richards, S. C., & Lenza, M. (2014). Prison research from the inside: the role of convict autoethnography. *Qualitative Inquiry*, 20(4), 439-448.

Nielsen, M. M. (2010). Pains and possibilities in prison: on the use of emotions and positioning in ethnographic research. *Acta Sociologica*, 53(4), 307-321.

Patenaude, A. L. (2004). No promises, but I'm willing to listen and tell what I hear: Conducting qualitative research among prison inmates and staff. *Prison Journal*, 84(4), 69-91.

Prochaska, J. O., DiClemente, C. C., & Norcross, J. C. (1992). In search of how people change: Applications to addictive behaviors. *American Psychologist*, 47(9), 1102-1114.

O'Gorman, A., & Vander Laenen, F. (2010). Ethische aspecten van het kwalitatief onderzoek. In T. Decorte & D. Zaitch (Eds.), *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie* (pp. 531-536). Leuven: Acco.

Patterson, G. R., DeBaryshe, B. D., & Ramsey, E. (1989). A developmental perspective on antisocial behavior. *The American Psychologist*, 44(2), 329-335.

Paulhus, D. L. (1984) Two-component models of socially desirable responding. *Journal of Personality and Social Psychology*, 46, 598-609.

Paulhus, D. L. (1986). Self-deception and impression management in test responses. In A. Angleitner, & J.S. Wiggins (Eds.), *Personality Assessment via Questionnaires: Current Issues in Theory and Measurement* (pp. 143-165). Berlin: Springer-Verlag.

Pedregon, C. A., Farley, R. L., Davis, A., Wood, J. M., & Clark, R. D. (2011). Social desirability, personality questionnaires, and the “better than average” effect. *Personality and Individual Differences*, 52(2), 213-215.

Pont, J. (2008). Ethics in research involving prisoners. *International Journal of Prisoner Health*, 4(4), 184-197.

Regehr, C., Edwardh, M., & Bradford, J. (2000). Research ethics and forensic patients. *Canadian Journal of Psychiatry*, 45(10), 892-898.

Riggs, D. S., Murphy, C. M., & O’Leary, K. D. (1989). Intentional falsification in reports of interpartner aggression. *Journal of Interpersonal Violence*, 4(2), 220-232.

Robe, A., Ghirisan, A., Marginean, L., Sissermand, C., Sipos, R., & Predescu, E. (2012). Assessment of personality disorders in delinquent adolescents using SCID II. *European Psychiatry*, 27(1), 938.

Rossberg, J. I., Karterud, S., Pedersen, G., & Friis, S. (2010). Psychiatric symptoms and countertransference feelings: An empirical investigation. *Psychiatry Research*, 178(1), 191-195.

Sacchetti, E., Vita, A., Siracusano, A., & Fleishhacker, W. (2014). *Adherence to Antipsychotics in Schizophrenia*. Londen: Springer-Verlag.

Sackheim, H. A., & Gur, R. C. (1978). Self-Deception, self-confrontation, and consciousness. In G.E. Schwartz & D. Shapiro (Eds.), *Consciousness and Self-Regulation: Advances in Research and Theory, Vol. 2* (pp. 139-197). New York: Plenum.

Saldaña, S. (2013). *The Coding Manual for Qualitative Researchers*. Londen: SAGE Publications.

Saxe, L., Dougherty, D., & Cross, T. (1985). The validity of polygraph testing: Scientific analysis and public controversy. *American Psychologist*, 40(3), 355-366.

Scheirs, V., & Nuytiens, A. (2013). Ethnography and emotions. The myth of the cold and objective scientist. In K. Beyens, J. Christiaens, B. Claes, S. De Ridder, H. Tournel & H. Tubex (Eds.), *The Pains of Doing Criminological Research* (pp. 141-160). Brussel: Brussels University Press.

Silverman, D. (2013). *Doing Qualitative Research*. Londen: SAGE Publications.

Snacken, S. (2007). Penal policy and practice in Belgium. *Crime and Justice*, 36(1), 127-215.

Steenhout, I. (2013). Facing resistance to research results. In K. Beyens, J. Christiaens, B. Claes, S. De Ridder, H. Tournel & H. Tubex, (Eds.), *The Pains of Doing Criminological Research* (pp. 181-194). Brussel: Brussels University Press.

Storme, I. (2010). De eigenheid van het werken binnen de psychosociale dienst van de gevangenis. In F. Declercq (Ed.), *Seksuele, geweld- en levensdelicten: psychopathologie van daders* (pp. 237-277). Leuven: Acco.

Sugarman, D. B., & Hotaling, G. T. (1997). Intimate violence and social desirability: a meta-analytic review. *Journal of Interpersonal Violence*, 12(2), 275-290.

Tielens, J. (2012). *In gesprek met psychose*. Utrecht: de Tijdstroom.

Trappenburg, M. (2008). *Genoeg is genoeg. Over gezondheidszorg en democratie*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Ullrich, S., Deasy, D., Smith, J., Johnson, B., Clarke, M., Broughton, N., et al. (2008). Detecting personality disorders in the prison population of England and Wales: Comparing case identification using the SCID-II screen and the SCID-II clinical interview. *The Journal of Forensic Psychiatry and Psychology*, 19(3), 301-322.

Unnithan, P. N. (1986). Research in a correctional setting: constraints and biases. *Journal of Criminal Justice*, 14, 401-412.

Uzieblo, K., Winter, J., Vanderfaillie, J., Rossi, G., & Magez, W. (2012). Intelligent diagnosing of intellectual disability in offenders: food for thought. *Behavioral Sciences and the Law*, 30(1), 28-48.

Vandereycken, W., Hoogduin C. A. L., & Emmelkamp, P. M. G. (2008). *Handboek psychopathologie: Basisbegrippen*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

Vandevelde, S., Soyez, V., Vander Beken, T., De Smet, S., Boers, A., & Broekaert, E. (2011). Mentally ill offenders in prison: The Belgian case. *International Journal of Law and Psychiatry*, 34(1), 71-78.

Van Gemert, F. (2010). Kwalitatieve databronnen in de criminologie. In T. Decorte & D. Zaitch (Eds.), *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie* (pp. 147-172). Leuven: Acco.

Van Marle, H., & Van der Kroft, P. (2007). Research issues in forensic psychiatry. *Current opinion in psychiatry*, 20(5), 511-515.

Venables, N. C., Hall, J. R., & Patrick, C. J. (2014). Differentiating psychopathy from antisocial personality disorder: a triarchic model perspective. *Psychological Medicine*, 44(5), 1005-1013.

Ward, T., Willis, G. (2010). Ethical issues in forensic and correctional research. *Aggression and Violent Behavior*, 15(6), 399-409.

Wesley, T. C., Tomek, S., Bolland, K. A., Hooper, L. M., Jagers, J., & Bolland, J. M. (2012). A longitudinal examination of delinquency: An analysis of data from the Mobile Youth Survey. *Children and Youth Services Review*, 34(12), 2400-2408.

Willemsen, J. (2008). Psychose en criminaliteit. In F. Declercq (Ed.), *Seksuele, geweld- en levensdelicten: psychopathologie van daders* (pp. 199-233). Leuven: Acco.

Wormith, J. S., Althouse, R., Simpson, M., Reitzel, L. R., Fagan, T. J., & Morgan, R. D. (2007). The rehabilitation and reintegration of offenders: The current landscape and some future directions for correctional psychology. *Criminal Justice and Behavior*, 34(7), 879-892.

BIJLAGEN

Bijlage 1 – Interviewleidraad, eerste versie

Interviewleidraad

1. Inleiding

Ik ben een masterstudent Criminologische Wetenschappen aan de KU Leuven. In het kader van mijn masterproef ga ik na wat voor invloed een forensische context heeft op het voeren van wetenschappelijk onderzoek. Hiervoor neem ik interviews af van onderzoekers die zelf al hebben meegewerkt aan een wetenschappelijk onderzoek dat plaatsvond in zo'n forensische setting. Door de hiaten die de literatuur achterlaat aan te vullen met de ervaringen van academici, hoop ik zo een samenhangend beeld te kunnen schetsen van welke moeilijkheden een forensische context met zich meebrengt voor het doen van wetenschappelijk onderzoek.

Ik wil u alvast bedanken voor uw tijd en medewerking. Als u er niets op tegen heeft, had ik dit gesprek graag vastgelegd op band. Dit vergemakkelijkt de verwerking ervan aanzienlijk. Uiteraard zullen de gegevens bij de analyse volledig vertrouwelijk worden behandeld. Heeft u bezwaar tegen deze opname?

- *Indien weigerachtig ten aanzien van taping:* aangezien het gesprek niet op band wordt vastgelegd, zal ik uitvoerig nota nemen. Dit om de latere reconstructie van het interview te vergemakkelijken.
- *Indien ingestemd met taping:* u zal mij, niettegenstaande de opname van dit gesprek, af en toe aantekeningen zien maken. Dit helpt mij namelijk bij het structureren van het interview.

Heeft u voor we beginnen nog vragen over het interview?

2. Achtergrondinformatie

Vooraleer we aan de eigenlijke vragen beginnen, zou ik graag nog wat achtergrondinformatie bevragen.

1. Welke opleiding of opleidingen heeft u gevolgd en in welk jaar bent u afgestudeerd?
2. Aan welke instelling bent u momenteel verbonden?
3. Aan hoeveel onderzoeken in een forensische setting heeft u reeds uw medewerking verleend?
 - *Indien slechts één:* Kan u wat meer vertellen over dit onderzoek?
 - *Indien meerdere:* Kan u wat meer vertellen over het onderzoek waar u het grootste aandeel in had?

3. Het eigenlijke interview

Dan gaan we nu over naar het eigenlijke interview. Mag ik u vragen om steeds het onderzoek waar je juist over verteld hebt, en dan vooral de uitvoering ervan, gedurende het hele interview in het achterhoofd te houden? Het is namelijk de bedoeling dat uw eigen ervaringen bij het doen van onderzoek in een forensische setting zoveel mogelijk aan bod komen.

A. Onderzoeksdesign: ethische en praktische bezwaren

4. Voor het doen van wetenschappelijk onderzoek in het algemeen, gelden een aantal ethische principes. Zijn er volgens u, bij onderzoek in de specifieke context van een forensische setting, bijkomende ethische aandachtspunten? Zo ja, welke?

Stel telkens als bijvraag: En hoe zorgt u er concreet voor dat u niet onethisch handelt op dit punt?

- Externe dwang
- Aangepaste informed consent
- Relevante kennistoename
- Gewenste onderzoeksresultaten niet haalbaar met andere dan kwetsbare risicogroep
- Afweging risico's versus voordelen van het onderzoek
- Andere?

5. Zijn er, behalve ethische bezwaren, ook praktische moeilijkheden specifiek verbonden aan het feit dat het onderzoek plaatsvindt in een forensische setting?

Stel telkens al bijvraag: Hoe gaat u hiermee om?

- Toegang tot (straf)instelling
- Vergoeding respondenten
- Bemoeyenis van overheid of instelling
- Eigen emotionaliteit
- Wantrouwen respondenten
- Dagelijkse routine binnen instelling
- Cultuur- of taalverschil
- Andere?

B. Dataverzameling: kenmerken van respondenten

Eén van de hypothesen die ik wil onderzoeken, is of de psychologisch-klinische kenmerken van de participanten in een forensische setting een invloed hebben op het verzamelen van data in wetenschappelijk onderzoek.

6a. Zijn er volgens u bepaalde kenmerken op vlak van cognitief functioneren eigen aan een forensische populatie die de dataverzameling moeilijker maken vergeleken met onderzoek bij de gewone bevolking?

- Intelligentie
- Concentratie en aandacht
- Waanbeelden
- Herkennen intonatieverschillen en gelaatsuitdrukkingen
- Versneld/verminderd/verstoord denken
- Gestoord realiteitsbesef
- Dissociatie, derealisatie, depersonalisatie
- Geheugen (dissociatieve vs. traumaïndeuceerde amnesie)
- Andere?

6b. *Indien aangegeven dat één of meerdere inderdaad het proces bemoeilijkt:*

Hoe zou u met deze bijkomende moeilijkheden omgaan? Welke strategieën zou u tijdens het onderzoek hanteren om het effect op de dataverzameling van deze kenmerken (op vlak van cognitief functioneren) te omzeilen?

7a. Zijn er volgens u bepaalde kenmerken op vlak van het gevoelsleven en het interpersoonlijk functioneren eigen aan een forensische populatie die de dataverzameling moeilijker maken vergeleken met onderzoek bij de gewone bevolking?

- Emotionele vervlakking, apathie
- Sociaal terugtrekgedrag, spraakarmoede
- Vijandigheid (antisociaal)
- Manipulativiteit
- Agressie
- Gebrek aan empathie
- Negatieve affectiviteit (borderline)
- Impulsiviteit
- Tegenoverdracht
- Andere?

7b. *Indien aangegeven dat één of meerdere inderdaad het proces bemoeilijkt:*

Hoe zou u met deze bijkomende moeilijkheden omgaan als ze de kop opsteken tijdens jouw onderzoek? Welke strategieën zou u tijdens het onderzoek hanteren om het effect op de dataverzameling van deze kenmerken (op vlak van gevoelsleven en interpersoonlijk functioneren) te omzeilen?

8. Vindt u dat, wanneer het onderzoek bij jongeren of jeugddelinquenten betreft, er speciale maatregelen moeten genomen worden tijdens het verloop van het onderzoek? Waar zou u extra aandachtig voor zijn?

9a. Is het volgens u waarschijnlijk dat, wanneer men werkt met respondenten die aan een geestesstoornis lijden, een gebrek aan ziekte-inzicht een goede dataverzameling verstoort? Zo ja, waarom en in welke mate?

9b. *Indien aangegeven dat ziekte-inzicht zich als probleem kan stellen voor dataverzameling:* Hoe zou u hier mee omgaan?

10a. Is het volgens u waarschijnlijk dat, wanneer men werkt met respondenten die aan een geestesstoornis lijden, medicatie gerelateerde problemen (neveneffecten) een goede dataverzameling verstoren? Zo ja, hoe en in welke mate?

10b. *Indien aangegeven dat neveneffecten van medicatie zich als probleem kan stellen voor dataverzameling:* Hoe zou u hier mee omgaan?

C. Data-analyse: sociale wenselijkheid en ground truth

Het is in dit interview nog niet ter sprake gekomen, maar voor het analyseren van de data treedt sociale wenselijkheid in de meeste onderzoeken op als stoorzender.

11a. Vormt sociale wenselijkheid naar uw mening een groter probleem voor onderzoek in een forensische context in vergelijking met onderzoek in andere (niet-forensische) contexten?

11b. *Indien ja:* om welke reden is sociale wenselijkheid een groter probleem voor onderzoek in forensische contexten?

- Gevoelig onderwerp
- Staat meer op het spel voor respondent
- Afgenomen autonomie
- Eigenschappen deelnemers
- Geen ground truth
- Andere?

12. Maakt u als onderzoeker gebruik van instrumenten of technieken om te controleren voor sociale wenselijkheid of het te omzeilen?

- Marlowe-Crowe Social Desirability Scale, Balanced Inventory of Desirable Responding, of een andere instrument
- Indirecte vraagstellingen
- Afleidende cognitieve taakjes
- Tijdlijn met levensgebeurtenissen
- Cognitieve interview
- Andere?

13. Is in uw ervaring non-respons, of een weigerachtigheid tot deelname, een groot probleem voor het doen van wetenschappelijk onderzoek in een forensische context?

4. Afronding

Met deze vraag ben ik aan het einde van het interview gekomen. Wilt u nog iets toevoegen? Zijn er aspecten niet aan bod gekomen die u nog wenst te bespreken?

Dan bedank ik u nogmaals voor uw tijd en medewerking. Indien u nog vragen heeft over het interview of de verwerking ervan, kunt u steeds contact met mij opnemen via e-mail: niels.billiau@student.kuleuven.be.

Interviewleidraad

1. Inleiding:

Ik ben een masterstudent Criminologische Wetenschappen aan de KU Leuven. In het kader van mijn masterproef ga ik na wat voor invloed een forensische context heeft op het voeren van wetenschappelijk onderzoek. Hiervoor neem ik interviews af van onderzoekers die zelf al hebben meegewerkt aan een wetenschappelijk onderzoek dat plaatsvond in zo'n forensische setting. Door de hiaten die de literatuur achterlaat aan te vullen met de ervaringen van academici, hoop ik zo een samenhangend beeld te kunnen schetsen van welke moeilijkheden een forensische context met zich meebrengt voor het doen van wetenschappelijk onderzoek.

Volgende aspecten overlopen:

- Informed consent
- Toestemming audio-opname
- Heeft u voor we beginnen nog vragen?

2. Achtergrondinformatie

Vooraleer we aan de eigenlijke vragen beginnen, zou ik graag nog wat achtergrondinformatie bevragen.

1. Welke opleiding of opleidingen heeft u gevolgd en in welk jaar bent u afgestudeerd?
2. Aan welke instelling bent u momenteel verbonden?
3. Aan hoeveel onderzoeken in een forensische setting heeft u reeds uw medewerking verleend?
 - *Indien slechts één:* Kan u wat meer vertellen over dit onderzoek?
 - *Indien meerdere:* Kan u wat meer vertellen over het onderzoek waar u het grootste aandeel in had?

3. Het eigenlijke interview

Mag ik u vragen om steeds het onderzoek waar je juist over verteld hebt, en dan vooral de uitvoering ervan, gedurende het hele interview in het achterhoofd te houden? Het is namelijk de bedoeling dat uw eigen ervaringen bij het doen van onderzoek in een forensische setting zoveel mogelijk aan bod komen.

A. Onderzoeksdesign: ethische en praktische bezwaren

4. Bijkomende ethische aandachtspunten als gevolg van de forensische context? Zo ja, welke?

- Externe dwang
- Aangepaste informed consent
- Incentives
- Relevante kennistoename
- Gewenste onderzoeksresultaten niet haalbaar met andere groep
- Afweging risico's versus voordelen van het onderzoek
- Andere?

+ *Steeds bijvraag:* Hoe zorgt u er concreet voor dat u niet onethisch handelt op dit punt?

5. Bijkomende praktische moeilijkheden als gevolg van de forensische context?

- Toegang tot (straf)instelling
- Bemoeienis van overheid of instelling
- Eigen emotionaliteit
- Veiligheid
- Wantrouwen respondenten
- Verhouding respondent-onderzoeker-personeel
- Dagelijkse routine binnen instelling
- Cultuur- of taalverschil
- Andere?

+ *Steeds als bijvraag:* Hoe gaat u hiermee om?

B. Dataverzameling: kenmerken van respondenten

6. Kenmerken op vlak van cognitief functioneren eigen aan forensische populatie die de dataverzameling moeilijker maken?

- Intelligentie
- Concentratie en aandacht
- Spraakzaamheid
- Waanbeelden
- Herkennen intonatieverschillen en gelaatsuitdrukkingen
- Versneld/verminderd/verstoord denken
- Gestoord realiteitsbesef
- Dissociatie, derealisatie, depersonalisatie
- Geheugen (dissociatieve vs. traumaïndeuceerde amnesie)
- Andere?

+ *Steeds als bijvraag:* Hoe gaat u hiermee om?

7. Kenmerken op vlak van het gevoelsleven en het interpersoonlijk functioneren eigen aan een forensische populatie die de dataverzameling bemoeilijken?

- Emotionele vervlakking, apathie
- Emotionele geremdheid
- Sociaal terugtrekgedrag, spraakarmoede
- Vijandigheid (antisociaal)
- Manipulativiteit
- Agressie
- Gebrek aan empathie
- Negatieve affectiviteit (borderline)
- Impulsiviteit
- Tegenoverdracht
- Andere?

+ *Steeds als bijvraag:* Hoe gaat u hiermee om?

8. Vindt u dat, wanneer het onderzoek bij jongeren of jeugd delinquenten betreft, er speciale maatregelen moeten genomen worden tijdens het verloop van het onderzoek? Waar zou u extra aandachtig voor zijn?

- Leeftijdsgrens toestemming ouders

9. Is het volgens u waarschijnlijk dat, wanneer men werkt met respondenten die aan een geestesstoornis lijden, een gebrek aan ziekte-inzicht een goede dataverzameling verstoort? Zo ja, waarom en in welke mate?

+ *Bijvraag:* Hoe zou u hier mee omgaan?

10. Is het volgens u waarschijnlijk dat, wanneer men werkt met respondenten die aan een geestesstoornis lijden, medicatie gerelateerde problemen (neveneffecten) een goede dataverzameling verstoren? Zo ja, hoe en in welke mate?

+ *Bijvraag:* Hoe zou u hier mee omgaan?

C. Data-analyse: sociale wenselijkheid

11. Vormt sociale wenselijkheid naar uw mening een groter probleem voor onderzoek in een forensische context in vergelijking met onderzoek in andere (niet-forensische) contexten? Zo ja, om welke redenen?

- Gevoelig onderwerp
- Staat meer op het spel voor respondent
- Afnemen autonomie
- Eigenschappen deelnemers
- Geen ground truth
- Andere?

12. Maakt u als onderzoeker gebruik van instrumenten of technieken om te controleren voor sociale wenselijkheid of het te omzeilen?

- Marlowe-Crowe Social Desirability Scale, Balanced Inventory of Desirable Responding, of een andere instrument
- Indirecte vraagstellingen
- Afleidende cognitieve taakjes
- Tijdelijk met levensgebeurtenissen
- Cognitieve interview
- Andere

13. Is in uw ervaring non-respons, of een weigerachtigheid tot deelname, een groot probleem voor het doen van wetenschappelijk onderzoek in een forensische context

4. Afronding

Met deze vraag ben ik aan het einde van het interview gekomen. Wilt u nog iets toevoegen? Zijn er aspecten niet aan bod gekomen die u nog wenst te bespreken?

Dan bedank ik u nogmaals voor uw tijd en medewerking. Indien u nog vragen heeft over het interview of de verwerking ervan, kunt u steeds contact met mij opnemen via e-mail: niels.billiau@student.kuleuven.be.

Bijlage 3 – Informed consent

KU LEUVEN
FACULTEIT RECHTSGELEERDHEID
TIENSESTRAAT 41
3000 LEUVEN

MEDEWERKING AAN KWALITATIEF ONDERZOEK

Door ondertekening van dit document bevestig ik,, dat ik vrijwillig deelneem aan een onderzoeksinterview van de Faculteit Rechtsgeleerdheid (Departement Criminologie) van de Katholieke Universiteit Leuven.

Het interview zal gaan over de moeilijkheden die onderzoekers tegenkomen bij het doen van gedragswetenschappelijk onderzoek in een forensische context.

Er werd mij gevraagd of het gesprek mag opgenomen worden met een audiorecorder en ik bevestig dat er rekening wordt gehouden met mijn voorkeur hieromtrent. Hierbij wordt mij verzekerd dat de gegevens van dit interview volledig anoniem zullen verwerkt worden.

Ik kan mijn vrijwillige deelname aan dit interview op elk moment stopzetten.

Datum en handtekening: